

**МІНІСТЕРСТВО ОБОРОНИ УКРАЇНИ
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВІЙСЬКОВИЙ ІНСТИТУТ
КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

“ПЕДАГОГІКА ТА ВІЙСЬКОВЕ НАВЧАННЯ”

Навчально-методичний посібник

(методичні рекомендації вивчення навчальної дисципліни)

КИЇВ 2021

УДК: 355.235:37.091.2 (045)

Рекомендовано до друку Вченою радою Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Протокол № 8 від 21 січня 2021 року.

Рецензенти

Рижиков В. С. – доктор педагогічних наук, професор, головний науковий співробітник дослідного управління військово-гуманітарних досліджень науково-дослідного центру Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Чернуха Н. М. – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної реабілітації та соціальної педагогіки Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Навчально-методичний посібник (методичні рекомендації) “Педагогіка та військове навчання”. Бурий С.В. – К.: ФОП Ямчинський О.В., 2021. – 149 с.

ISBN 978-617-8049-02-07

Навчально-методичний посібник (методичні рекомендації) з навчальної дисципліни “Педагогіка та військове навчання” розроблено у відповідності до навчальної і робочої програм дисципліни та містять тематику і конспекти лекційних занять, плани семінарських і практичних занять, приклади інтерактивних методів дидактичного наповнення навчальної дисципліни, завдання для самостійної підготовки, вимоги до оцінювання, список рекомендованої літератури.

ISBN 978-617-8049-02-07 © С.В.Бурий, 2021
© Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 2021

ЗМІСТ

1.	Пояснювальна записка	4
2.	Організаційно-методичні вказівки та взаємозв'язок з іншими навчальними дисциплінами	5
3.	Тематичний план вивчення дисципліни	8
4.	Конспект лекційного курсу	12
5.	Семінарські та практичні заняття	110
6.	Методика проведення інтерактивних форм навчання: рольових, ділових ігор та мозкового штурму на практичних заняттях	116
7.	Методика проведення оцінювання та підбиття підсумків результатів з навчальної дисципліни	116
8.	Список рекомендованої літератури	145

1. Пояснювальна записка

Навчальна дисципліна “Педагогіка та військове навчання” має на меті формувати знання, уміння та навички майбутніх офіцерів ЗСУ як військових педагогів і вихователів особового складу, визначених освітньо-професійною програмою та професійним стандартом за рівнями їхньої сформованості, необхідними для вирішення професійних завдань.

Вивчення навчальної дисципліни дозволяє сформувати в курсантів сучасне уявлення про систему педагогічної та виховної діяльності офіцера ЗСУ.

Основні завдання з вивчення навчальної дисципліни “Педагогіка та військове навчання”:

- майбутнім офіцерам оволодівати знаннями та уміннями із загальної та військової педагогіки, формувати уміння та навички творчого застосування набутих знань у майбутній професійній діяльності;
- формувати в курсантів наукове уявлення про систему навчання в Збройних Силах України;
- виробляти в майбутніх офіцерів творче педагогічне мислення, вміння творчо аналізувати педагогічні ситуації та розв’язувати педагогічні проблеми у військовому середовищі;
- опанувати специфікою педагогічно-виховної діяльності серед особового складу військового підрозділу в майбутній професійній діяльності;
- формувати педагогічні уміння у курсантів щодо навчання і виховання особового складу підрозділу в умовах мирного та воєнного часу.

2. Організаційно-методичні вказівки та взаємозв'язок з іншими навчальними дисциплінами

Навчальна дисципліна “Педагогіка та військове навчання” вивчається протягом семестру. Навчання з дисципліни “Педагогіка та військове навчання” проводиться в складі потоку і навчальної групи. Вивчення дисципліни “Педагогіка та військове навчання” тісно пов'язується з навчальними дисциплінами: “Загальна та військова педагогіка”, “Основи педагогіки і психології”, “Військова психологія”, “Теорія і методика виховної роботи”, “Педагогічна психологія”. Освоєння дисципліни передбачає обов'язкове відвідування лекційних, семінарських та практичних занять, а також самостійну роботу курсантів.

Навчальна дисципліна складається із 3 модулів, які забезпечують надання необхідних знань щодо формування військово-професійної спрямованості курсантів, направлених на отримання необхідних вмінь та навичок у педагогічній та виховній роботі з особовим складом військового підрозділу.

До першого (“Методологічні проблеми теорії військового навчання та виховання”) належать дві теми, на вивчення яких відводиться 3 лекції, 1 семінарське та 1 практичне заняття, також програмою курсу передбачено 10 годин на самостійну підготовку курсантів.

Другий модуль – “Теоретичні та методологічні основи навчання військовослужбовців” – складається із 6 лекцій, 2 семінарських та 2 практичних занять, також 14 годин відведено на самостійну підготовку.

Третій модуль курсу “Методика підготовки та проведення занять з особовим складом військового підрозділу” складається з 5 практичних занять, які мають на меті узагальнити результати здійснення самооцінки набутих педагогічних умінь, обсяг самостійної роботи курсантів складає 12 годин.

За результатами вивчення навчальної дисципліни курсанти отримують “залік”.

Видами навчальних занять навчальної дисципліни є: лекції, практичні заняття і семінари. Методика проведення занять включає словесні, наочні та

практичні методи навчання в поєднанні з самостійною роботою тих, кого навчають. Під час занять необхідно широко використовувати активні форми та методи навчання. Під час лекцій, проведенні семінарів доцільно використовувати індивідуальні, групові та фронтальні методи контролю знань та активні методи навчання: проблемний, діалоговий, опорних сигналів, самостійної роботи. На практичних заняттях необхідно широко використовувати методи, які активізують пізнавальну та практичну діяльність тих, хто навчається, конкретні ситуації, мозкові атаки, модульне, автоматизоване навчання тощо.

Лекції з дисципліни проводити для вивчення курсантами вимог основних керівних документів з організації морально-психологічного забезпечення, практики організації психологічної роботи у підрозділі в системі виховної роботи в Збройних Силах України.

Для активізації пізнавальної діяльності курсантів та формування в них творчого мислення під час лекційних занять необхідно вміло використовувати технічні засоби навчання в поєднанні з активними формами і методами проведення лекцій. Заняття, як правило, проводити методом усного доведення навчального матеріалу; окремі питання та навчальні елементи відпрацьовувати у формі діалогу лектора з курсантами та шляхом постановки перед ними проблем.

Семінари з дисципліни проводити для поглиблення та закріплення знань, одержаних курсантами на лекціях, контролю за самостійною роботою тих, хто навчається, з навчальною та науковою літературою, удосконалення навичок курсантів у пошуку, узагальнюванні та доповіді про навчальний матеріал, у веденні дискусії. Семінари проводяться методом обговорювання навчального матеріалу, в ході заняття запроваджувати заслуховування і обговорення рефератів та доповідей, розв'язування контрольних задач або прикладів. Більше уваги необхідно приділяти формуванню навичок виступу курсантів перед аудиторією. Організація семінарських занять повинна забезпечувати перевірку та оцінку знань усіх курсантів навчальної групи. Для підготовки курсантів до

семінарських занять на кафедрі розробляється план проведення семінарів, який видається тим, хто навчається, за 5-7 днів до заняття.

Практичні заняття проводити для формування у курсантів навичок психологічної роботи в підрозділі. Для якісної підготовки курсантів до практичних занять на кафедрі розробляти завдання, які видавати курсантам за 2-3 дні до заняття.

Самостійна робота є одним із засобів оволодіння навчальним матеріалом у час, вільний від обов'язкових аудиторних занять. Зміст її визначається програмою навчальної дисципліни, методичними матеріалами, завданнями та вказівками викладача, які передбачають проведення самоконтролю. Самостійна робота курсантів організовується для закріплення, поширення та поглиблення знань та вмінь, отриманих ними на заняттях під керівництвом викладача. Для самостійної роботи надавати курсантам конкретні завдання, зазначаючи навчальні питання, які необхідно вивчити самостійно, з яких поглибити знання, та що необхідно законспектувати. Самостійні завдання повинні бути забезпечені навчальною літературою, а також розробленими на кафедрі посібниками та курсами лекцій. Стосовно методичного забезпечення організації самостійної роботи з вивчення дисципліни на кафедрі розробляти методичні рекомендації для тих, хто навчається. У разі виникнення запитань за темами, які виносяться на самостійне опрацювання, курсант може отримати необхідну консультацію викладача.

3. Тематичний план вивчення дисципліни

Змістовий модуль 1.

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ВІЙСЬКОВОГО НАВЧАННЯ ТА ВИХОВАННЯ

Лекція 1

Тема. Теорія військового навчання і виховання: предмет і завдання.

1. Історичні аспекти становлення дидактики.
2. Предмет і завдання військової дидактики.
3. Історія розвитку виховання на прикладі “Запорізької Січі”.

Лекція 2

*Тема. Структура та організація процесу навчання
військовослужбовців.*

1. Функції військово-навчального процесу.
2. Основні компоненти процесу навчання військовослужбовців.
3. Модель військово-дидактичного процесу.

Лекція 3

*Тема. Основні концепції навчання та можливості їх використання
у навчанні військовослужбовців.*

1. Традиційні концепції навчання.
2. Сучасні концепції навчання.

Семінар 1

*Тема. Методологічні засади навчання військовослужбовців
Збройних Сил України.*

1. Основні категорії та поняття військової дидактики.
2. Сучасні концепції навчання та їх використання у Збройних Силах України.
3. Сучасна модель військово-навчального процесу та характеристика її елементів.

Практичне заняття 1

Модульний контроль.

Змістовий модуль 2.

ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ НАВЧАННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Лекція 4

Тема. Закони та принципи навчання військовослужбовців.

1. Закони навчання військовослужбовців.
2. Характеристика принципів навчання військовослужбовців.

Лекція 5

Тема. Зміст навчання військовослужбовців.

1. Педагогічні концепції змісту навчання.
3. Ігрове навчання для військовослужбовців. Ділові та рольові ігри
3. Теоретична підготовка до семінару у формі дидактичної гри.

Семінар 2

Тема. Теоретичні основи дидактичної діяльності офіцера. (дидактична гра).

1. Закони та принципи навчання військовослужбовців як керівні правила для військового педагога.
2. Психолого-педагогічні вимоги дидактичних принципів.
3. Плануючі документи бойової підготовки у військовому підрозділі.

Лекція 6

Тема. Методи навчання військовослужбовців.

1. Поняття про методи навчання. Їх класифікація.
2. Характеристика основних методів навчання військовослужбовців.

Лекція 7

Тема. Активні методи навчання.

1. Класифікація методів активного навчання та їх різновиди.
2. Характеристика активних методів навчання військовослужбовців.

Лекція 8

Тема. *Форми організації навчання військовослужбовців.*

1. Поняття про форми навчання військовослужбовців.
2. Характеристика основних форм навчання військовослужбовців.

Семинар 3

Тема. *Основні тенденції розвитку методів навчання військовослужбовців.*

1. Поняття про методи навчання.
2. Проблема методів і форм навчання в загальній та військовій дидактиці.
3. Тенденції розвитку методів навчання військовослужбовців.

Лекція 9

Тема. *Контроль за навчально-пізнавальною діяльністю військовослужбовців.*

1. Місце і роль контролю в процесі навчання.
2. Види, форми й методи контролю військовослужбовців.
3. Еталони контролю.

Практичне заняття 2

Модульний контроль.

Змістовий модуль 3.

**МЕТОДИКА ПІДГОТОВКИ ТА ПРОВЕДЕННЯ ЗАНЯТЬ З
ОСОБОВИМ СКЛАДОМ**

Практичне заняття 3

Тема заняття. *Методика підготовки та проведення лекцій із воєнно-ідеологічної підготовки.*

1. Методика підготовки лекції.
2. Методика проведення лекції.
3. Практичне завдання для проведення мінілекції.

Практичне заняття 4

Тема заняття. Методика підготовки та проведення самостійної роботи. (круглий стіл).

1. Методика організації самостійної роботи під керівництвом офіцера.
2. Методика організації самостійної роботи військовослужбовців.
3. Особливості і специфіка методики організації самостійної роботи у військовому ліцеї та професійна задача офіцера в цій роботі.
4. Обговорення питань заняття у формі круглого столу (беруть участь всі курсанти групи).

Практичне заняття 5

Тема заняття. Методика підготовки та проведення семінарського заняття з воєнно-ідеологічної підготовки.

1. Алгоритм роботи керівника семінарського заняття.
2. Методика проведення семінарського заняття.

Практичне заняття 6

Тема заняття. Методика підготовки та проведення практичного заняття

1. Алгоритм роботи керівника практичного заняття.
2. Методика проведення практичного заняття.

Практичне заняття 7

Тема заняття. Методика підготовки та проведення контролю у процесі навчання. (дидактична рольова гра).

1. Методика підготовки та проведення контролю знань, умінь та навичок на заняттях з військовослужбовцями.
2. Методика оцінювання бойової підготовки в підрозділі.
3. Методика оцінки учнів військових ліцеїв щодо їх підготовленості до подальшого навчання у вищих військових навчальних закладах.
4. Військово-патріотичне виховання учнів військових ліцеїв.

Практичне заняття 8

Модульний контроль.

4. КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙНОГО КУРСУ

ЛЕКЦІЯ № 1. ТЕОРІЯ ВІЙСЬКОВОГО НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ: ПРЕДМЕТ І ЗАВДАННЯ.

План лекції

1. Історичні аспекти становлення дидактики.
2. Предмет і завдання військової дидактики.
3. Історія розвитку виховання на прикладі “Запорізької Січі”.

Ключові слова: дидактика, педагогіка, військова педагогіка, військова дидактика, навчання, козацьке виховання, традиції.

1. Історичні аспекти становлення дидактики.

Дидактика (грец. “didaktikus” – навчаю) – галузь педагогіки, що розробляє теорію навчання та освіти.

Вважається, що першим почав використовувати цей термін німецький педагог Вольфганг Ратке (1571-1635), який тлумачив дидактику як наукову дисципліну, що досліджує теоретичні та методичні засади навчання. Статус науки дидактика отримала завдяки працям чеського педагога Я.А. Коменського, який у книзі “Велика дидактика” (1632) виклав основні принципи навчання і форми його організації. Він автор існуючої класно-урочної системи, поділу учнів на класи, навчального часу – на навчальні роки, чверті з канікулами між ними, щоденних занять – на 45-хвилинні уроки і 10-20-хвилинні перерви. Ним були започатковані предметна система викладання за певними програмами і підручниками, екзамени наприкінці року. В розвиток дидактики вагомий внесок зробили французькі просвітники-педагоги XVIII ст. Клод-Андріан Гельвецій (1715–1771), Дені Дідро (1713–1784), Жан-Антуан Кондорсе (1743–1794), Жан-Жак Руссо (1712–1778) та ін. Вони закликали враховувати вікові особливості учнів у навчальному процесі, виступали за активізацію методів навчання, опиралися на досвід та

спостереження за учнями, перебудову школи, демократизацію освіти в інтересах народу. Швейцарський педагог Йоганн-Генріх Песталоцці (1746–1827) спробував поєднати дитячу працю з навчанням; розробив теорію елементарної освіти, згідно з якою процес виховання має бути спрямований від простого до складного, а навчальний процес – побудований на основі чуттєвих сприймань. На його думку, глибокі знання можна отримати лише за умови послідовного та систематичного навчання. Німецький філософ і педагог Йоганн-Фрідріх Герbart (1776–1841) розробив теорію ступенів освіти; намагався вирішити проблему виховуючого навчання, в процесі якого виникають різнобічні інтереси; залишив багато цінних дидактичних порад щодо розвитку в уваги, спостережливості, пам'яті, мови. Значний внесок у дидактику в ХІХ ст. зробив німецький педагог Фрідріх-Адольф-Вільгельм Дістервег (1790–1866), який очолював рух прогресивних учителів проти так званих регулятивів – реакційних освітніх законів прусського уряду, проголошував прогресивні принципи дидактики: природодоцільності, культуродоцільності, самодіяльності; створив дидактичні засади розвиваючого навчання. Він вважав, що засвоєння учнями знань можливе лише за умови виявлення ними активності у процесі навчання. Дуже вагомий внесок у розвиток педагогіки взагалі і дидактики зокрема зробив великий вітчизняний педагог Костянтин Дмитрович Ушинський. В основу свого бачення завдань педагогіки він поклав ідею природодоцільності, народності початкового навчання. Він наполягав, щоб навчання будувалося з урахуванням психологічних особливостей тих, хто навчається, від учителів вимагав глибоких знань, які виходили б за межі окремого предмета, дотримання таких дидактичних принципів як систематичність, послідовність, наочність, міцність засвоєння знань. Його прогресивні дидактичні принципи і методи викладання сповідували В. Водовозов, М. Корф, О. Остроградський та ін.

У радянський період дидактика розвивалася у напрямі пошуку шляхів наукового обґрунтування змісту навчання, вирішення проблеми методів навчання. У 20-ті роки головне практичне завдання полягало в тому, щоб зміст

освіти і навчання привести у відповідність з розв'язанням актуальних соціальних проблем і створити нову педагогічну концепцію змісту шкільної освіти. У 1923 р. були введені в практику школи комплексні програми. Ці програми мали на меті позбутися одного з істотних недоліків тодішньої школи, а саме: відрив шкільного навчання від життя, ізолюваність навчальних предметів один від одного. Через значні обставини ідея комплексних програм була фактично скомпроментована, і на початку 40-х років вони були зняті з використання, а педагоги-теоретики до цієї ідеї більше не поверталися. В Україні у ХІХ ст. помітною була постать Олександра Духновича (1803–1865), який у Закарпатті, що тоді було у складі Австро-Угорської імперії, створював підручники для народних шкіл, брав активну участь у культурно-освітній діяльності. Його твори “Книжица читальная для начинающих”, “Краткий землепис для молодых русинов”, “Сокращенная грамматика письменного русского языка”, “Народная педагогия” певним чином допомогли у відкритті на Закарпатті понад 70 початкових шкіл. Автором кількох підручників був Борис Грінченко (1863–1910). Незважаючи на заборону царського уряду, він викладав у школах українською мовою, видав “Словарь украинского языка” в 4-х томах, а також “Українську граматика до науки читання й писання”. До теорії навчання значний внесок зробили російські психологи Павло Блонський (1884–1941), Лев Виготський (1896–1934). Завдяки їх працям дидактика як система виховання в школах у 30-ті роки ХХ ст. стала більш обґрунтованою, завершеною. Видатним дидактиком-практиком ХХ ст. був вітчизняний педагог Василь Сухомлинський (1918–1970), який розвинув ідею розумового виховання дитини під час навчання та практичної діяльності у педагогічній справі. У 50–80-х роках ХХ ст. розробці теоретичних питань дидактики приділяли увагу багато вітчизняних та зарубіжних учених-педагогів, а також психологів. Останнім десятиріччям актуальними для української дидактичної думки є проблеми змісту навчання (стандартів освіти), цілепокладання (структури і класифікації цілей навчання), розроблення технологій навчання, системи контролю й оцінювання навчальних досягнень учнів (12-бальна шкала

оцінювання), проблеми розвивального навчання у середніх і старших класах, перехід на диференційоване навчання, впровадження модульного навчання, удосконалення організаційних форм навчання, розроблення і впровадження технологій особистісно-орієнтованого навчання.

Дидактика, як складова педагогічної науки, постійно поповнюється оригінальними ідеями завдяки знахідкам творчо працюючих учителів, педагогів-новаторів. Нині педагогічній громадськості широко відомі імена таких майстрів педагогічної праці, як В. Шаталов, С. Лисенкова, П. Амонашвілі, М. Щетинін, Є. Ільїн та інші. Сучасна дидактика запроваджує нові підходи до навчального процесу – його кібернетизацію, “гнучкі технології”, модернізовані методи і форми навчання. Зберігаючи цінні ідеї традиційного навчання, вона сприяє вдосконаленню освіти і навчання відповідно до вимог суспільства.

2. Предмет і завдання військової дидактики.

Педагогіка – наука про виховання, освіту і навчання людини на всіх вікових етапах її розвитку.

Враховуючи інтегральний характер педагогіки, її можна визначити як сукупність теоретичних і прикладних наук, які вивчають процеси навчання, виховання та розвитку особистості та перебувають у системній взаємодії.

Військова педагогіка – це одна з галузей педагогіки, яка всебічно вивчає процеси формування та розвитку особистості військовослужбовця на різних етапах його фахової підготовки та службової кар’єри.

Військове навчання – це планомірна, організована, спільна і двостороння цілеспрямована діяльність тих, хто навчає, і тих, хто навчається, спрямована на свідоме, міцне і глибоке опанування останніми системи військово-професійних знань, навичок і вмінь; також це процес, під час якого набувається військова освіта, відбувається виховання, розвиток і психологічна підготовка військовослужбовців і військових підрозділів, формування світогляду, засвоєння воєнного досвіду людства і військової діяльності.

Дидактика (дав. гр. διδακτικός – повчальний) – один із розділів педагогіки, в якому розглядаються саме проблеми навчання, тобто дидактика вивчає закономірності засвоєння знань, умінь і навичок, визначає обсяг і структуру змісту освіти, вдосконалює методи й організаційні форми навчання, вплив навчального процесу на особу тощо.

Військова дидактика – це галузь військово-педагогічної науки, яка вивчає, досліджує, узагальнює та обґрунтовує цілі, закономірності, принципи, зміст, форми та методи навчального процесу, взаємодію суб'єктів і об'єктів навчання, вплив цих педагогічних явищ на формування особистості військовослужбовця і бойове злагодження військових підрозділів.

Об'єктом військової дидактики як науки є навчання військовослужбовців.

Завдання військового навчання:

- визначає мету і обґрунтовує зміст навчання військовослужбовців;
- досліджує сутність, закономірності та принципи навчання, а також шляхи підвищення його розвиваючого та виховного впливу на воїнів;
- вивчає закономірності навчально-пізнавальної діяльності воїнів і шляхи її активізації у процесі навчання;
- обґрунтовує систему методів навчання і умови ефективного їх застосування і вдосконалення;
- визначає і удосконалює організаційні форми навчальної роботи у військових підрозділах і частинах;
- обґрунтовує ефективні та об'єктивні критерії оцінки результативності як усього військово-дидактичного процесу, так і викладацької діяльності суб'єктів навчання та навчально-пізнавальної діяльності об'єктів навчання тощо;
- враховує в змісті навчання майбутніх офіцерів та в забезпеченні методичних і організаційних умов актуальний бойовий досвід Збройних Сил України під час проведення Операції об'єднаних сил (Антитерористичної операції) на Сході України та під час участі в міжнародних військових місіях й

навчаннях, а також кращий досвід підготовки військовослужбовців у країнах-членах НАТО;

- забезпечує відповідність професійної кваліфікації науково-педагогічних працівників ВВНЗ сучасному розвитку військової та прикладних наук, потребам Збройних Сил України в підготовці висококваліфікованих фахівців.

У військовій педагогіці склалася система основних понять і категорій, що відображають різні сторони військово-педагогічного процесу з підготовки військовослужбовців і військових колективів. До числа таких понять і категорій відносяться: виховання, перевиховання, самовиховання, навчання, самоосвіта, розвиток, психологічна підготовка, військово-педагогічний процес, педагогічна діяльність і ін.

Військова дидактика – є складовою частиною військової педагогіки, яка вивчає сутність процесу навчання воїнів, його зміст, організацію і методику.

Військовою дидактикою охоплюється вся діяльність командирів, яку називають викладанням, і навчально-пізнавальна діяльність воїнів, яку визнають як учіння. Ця активна, цілеспрямована і змістовна взаємодія того, хто вчить (офіцери, прапорщики, сержанти), і того, хто навчається (усі військовослужбовці), визначається як процес навчання військовослужбовців, під час якого останні засвоюють певну сукупність військово-професійних знань, формують необхідні професійні практичні навички та вміння, всебічно розвивають свої інтелектуальні та фізичні здібності і кваліфікацію. Отже, цей процес має бути свідомим і створювати тісний та плідний союз між викладанням і учінням, тому що, коли він відсутній, процес навчання військовослужбовців практично не виконує свої суспільні функції та не досягає мети.

Навчання – це цілеспрямований, організований процес опанування знаннями, навичками й уміннями, котрі необхідні воїнам для підтримання високої бойової готовності та успішного ведення бойових дій.

3. Історія розвитку виховання на прикладі “Запорізької Січі”.

Українська система виховання має стійкі традиції формування у дітей та молоді до ідеалів – найважливіших компонентів духовності кожної особистості й усього народу.

В народній свідомості людина-ідеал має міцне здоров'я, гарне тіло, струнку поставу, глибокий світ національної духовності, бере активну участь у громадському, політичному і культурному житті держави.

В історичному аспекті основними українськими виховними ідеалами були орач, сівач, землероб, хлібороб, витязь, козак-лицар, борець проти неправди і зла, повстанець проти національного і соціального гніту, воїн-борець за свободу і незалежність, палкий патріот, народний майстер, свідомий працелюб, високий професіонал, громадянин незалежної України.

Головна мета козацького виховання – плекання в родині, школі, громадському житті козака-лицаря – палкого патріота, мужнього громадянина незалежної України, захисника рідної землі з яскраво вираженою національною свідомістю, самосвідомістю, високим рівнем моралі й духовності.

Основні завдання родинного виховання: пробудження природних задатків, формування здібностей, розвиток резервів і можливостей дітей, піклування про фізичне і психічне здоров'я, виховання патріотичних почуттів, організація посильної праці дітей на своє благо, залучення до народних традицій, звичаїв, обрядів.

Козацьке виховання сприяло формуванню лицарських традицій – таких якостей, як здруженість, згуртованість, взаєморозуміння, взаємоповага, гармонійність потреб, інтересів і можливостей сім'ї.

Традиційні заняття козаків.

Повсякденне життя запорізьких козаків на Січі складалось у такий спосіб. Вставали до сходу сонця, йшли на річку купатися, умивалися холодною річковою водою, потім молилися богам і після молитви, через деякий час, сідали за стіл до гарячого сніданку. Їли житнє борошно з водою і засмаженою олією. Потім бралися кожен до свого діла: хто латав, хто прав свій одяг чи

лагодив зброю, інші поралися біля човнів та коней, займалися господарством. Юнаки змагалися в їзді на конях, стрільбі, кидалися один на одного та боролися. Козаки рибалили й переробляли рибу, а також полювали, розводили бджіл. На освоєних землях, особливо в їхній північній частині, де було безпечніше від ординців, козаки сіяли хліб, копали городи, закладали сади, організовували різні ремесла. Умови степу були пригідними для вирощування коней, великої рогатої та дрібної худоби. Серед козаків були стельмахи, теслі, ковалі, зброярі, кожум'яки, шевці, бондарі, тощо. Кожен козак був зазвичай і торговцем, бо продавав чи міняв не лише здобуте в походах, але й зроблене власними руками. Тримали в чистоті казани й посуд: “посуд – казани, ложки, корита дуже чисто держать і чистіше, як себе, а тим паче одягу”. Кожен носив свою ложку в халяві чобота. Їжа готувалася у великих мідних або чавунних казанах, що навішувались за допомогою залізних гачків на кабице в сінях кожного куреня, і варилася три рази в день.

Культурні традиції.

Козаки в своїй більшості мали непогану освіту. Освіта була досяжною для багатьох пересічних українців, а не лише для дітей багатих сімей. З 8-9 років діти йшли в школу, де з основами загальної грамоти вивчали історію Вітчизни, знайомили з військовою справою, пізніше ввели гімнастику. Майже всі козаки були грамотними, мало того, вони читали Біблію і інші духовні книги. На Січі було близько 40 книг, написаних волхвами, які кожен козак був зобов'язаний прочитати, на рівних вели дипломатичні переговори з високопоставленими представниками різних держав, тому що знали іноземні мови. При православних церквах громадами міщан були створені братські школи (біля 30). Навчання у братських школах проходило рідною мовою. Учні вивчали початкову грамоту, іноземні мови, арифметику. У 1576 р. була відкрита перша в Україні школа вищого ступеня Острозька греко-слов'яно-латинська школа (здобула в Європі назву “Острозьких Афін”). З 1632 р. почала діяти Києво-Могилянська колегія – вищий навчальний заклад в українських землях. Київська колегія з 1708 р. стала академією, оскільки вона була вищою школою

та була схожа на європейські університети. Саме зі школами, колегіями та академіями того часу історики пов'язують створення українського театру. Навчальні шкільні предмети були найрізноманітнішими, включалися у програму також основи віршування, закони декламації. Школярі складали вірші та промови, виступали із ними перед класом. Це і стало першими виставами, основою українського театру.

Саме козацтво і передусім його центр – Запорозька Січ – взяли на себе історичну місію захисту рідної землі й порятунку української нації від турецько-татарської агресії. Козаки укріпили фортифікаціями міста й містечка, створили військові охоронно-захисну, розвідувально-сторожову системи оборони кордонів України, що проіснували три століття. Постійно діяли пости, форпости, бекети зі сторожовими вартовими загонами, що спостерігали за степовими шляхами і переправами через річки, за допомогою оригінальної сигналізації попереджали населення про просування татарських орд, організовували опір ворогові. Вже на хрестинах (сороковий день після народження) новонародженому дарували зброю: шашку, кинджал, старовинний пістолет або рушницю. Після хрестин батько або дід “опоясували” дитину шашкою і “приміряли” на коня. Після появи першого зуба батько відвозив сина на коні в церкву, де ставив свічку святому заступникові козаків – Георгію Побідоносцю. З трьох років маляти привчали до коня, і він майже щодня їздив верхи по двору під наглядом дорослих. З 5-6 років хлопчик-козак вже брав участь у конкурсах і скачках. Виховували у дітей готовність до військової служби, розвивали відвагу, завзятість, презирство до небезпеки. В Запорозькій Січі склалося Запорізьке Військо, що стало організаційною формою збройних сил України. Воно мало свій флот, армаду, кінноту і піхоту. Воно виробило блискуче козацьке військове мистецтво, яке перевершувало стратегію і тактику феодальних європейських армій того часу. У великій шані в козаків перебувало побратимство. Кожен козак віддавав своє життя за волю родичів і побратимів. На знак побратимства вони мінялися хрестами з тіла, а все інше було спільне. Вони дарували один одному коней, зброю. В боях билися поруч й рятували один

одного або захищали своїм тілом. Побратимство надавало великої сили. Воно було однією з таємних причин їх непереможності. Серед військових традицій, крім великої братньої любові до побратима по зброї, можна вважати глибоку пошану до військових, героїчних подвигів і славної пам'яті переможців за Україну; готовність завжди життя своє віддати для волі і добра українського народу, самостійної, соборної і незалежної України; відданість конституційному обов'язку, військовій присязі, військова підпорядкованість, самовідречення, великодушність, шляхетність, готовність до взаємної допомоги і перестороги, висока дисциплінованість; вміле володіння сучасно технікою та озброєнням. Повернувшись з походу, козаки ділили здобич. У пияцтві та гулянні вони старалися перевершити один одного. Але вживати спиртне під час військових походів було заборонено. За пияцтво, як і за зраду, передбачалася смертна кара. У жодній армії світу не було таких вимог. Відгулявши кілька днів козаки поверталися в буденне життя. Виганяючи ворога з рідного краю, козаки брали чимало хлопців із собою на Січ і віддавали в науку до куренів. Коли хлопчикова виповнювалося 14 років, той козак, що привіз його, брав свого вихованця, щоб той чистив зброю, порався біля коня, всіляко допомагав у походах. Відбувся обряд посвяти у козаки: дорослі і юнаки, проголосивши клятву, цілували козацький прапор, шаблю, отримували благословення від єпископа Мефодія, а також одержували три удари нагайкою з відповідними настановами: любити Україну, шанувати батька й матір, слухатися старших. Головна підготовка починалася в 18 років, коли молодий козак вступав в підготовчий розряд і приймав присягу. Два роки заняття проводилися в своїх селищах і станицях. Вивчалася зброя прийомі володіння ним. Багато часу приділялося стройовій підготовці. Потім, після табірною збору козак йшов у полк, де служив 12 років у стройовому розряді, а потім 5 років у запасному. У сім'ях, де знаходився козак, якого призвали в полк, починалася розгульна пора. Пригощання тривало декілька днів. Козак повинен був обійти всіх своїх рідних. У самий день відходу всі рідні збиралися до козака додому. Після пригощання козак виходив з-за столу, кланявся рідним в ноги,

дякував за повчання і просив благословення. Рідні благословляли козака, потім він виходив в двір, де брат або батько підводили коня в повному спорядженні. Козак кланявся коню в ноги і просив не підводити в скрутну хвилину життя. Козак прощався з рідними і виїжджав. Дружина або мати проводжали козака до околиці, тримаючись за стремено, ридаючи й наставляючи. Велике значення для козака мало спорядження. Козача сім'я повинна була сама придбати спорядження для військової служби. Це було дуже дорого. Особливі вимоги пред'являлися коню. Коли кінь вмирав, його закопували в землю і горювали про нього як про члена сім'ї. Коли козака відправляли на службу, то вся сім'я просила коня бути товаришем і берегти сина. Мати падала перед конем на коліна і просила уберегти сина і кинути його в біді. Перед походом прагнули задобрити і вмилювати коня ласкою і кормом. Окрім придбання коня козак повинен був придбати і форму. Одне козацьке військо від іншого відрізнялося кольором лампас на шароварах. За злочини призначалися різні покарання, аж до страти: прив'язання до гармати за зневагу до начальства, за грошовий борг; шмагання нагаєм за злодійство. Найпопулярнішою стратою було забивання киями. Також використовували шибениці. Найстрашнішим було закопування злочинця живим у землю. Запорізьке Військо не мало окремих родів військ, а кожен козак був універсальним воїном. Та неперевершену славу козаки здобули як піхотинці. Ця риса Запорізького Війська складалася історично, тому що козацтво внаслідок своєї нечисленності та економічних чинників не мало змоги утримувати потужну кавалерію. Військово-козацькі традиції знайшли своє втілення на території Західної України під час формування легіону Українських Січових Стрільців у 1914 р. Запорозька військова термінологія використовувалась і в позначенні військових структур УСС. Так відповідно до прийнятої національної термінології легіон поділявся на два “курені” та один “пів курінь”, а ті в свою чергу на “сотні”, “чоти” і “рої”. Після Лютневої революції 1917 р. романтизоване та ідеалізоване козацьке минуле отримало новий шанс для реалізації. На початку червня 1917 р. І. Полтавець-Остриця, будучи російським старшиною, організував у Петрограді відділ вільного

козацтва і з ними відібрав в Історичному музеї українські козацькі прапори та старовинну козацьку зброю. З Окремого Запорізького загону – «новітніх запорожців» (найбоєздатнішого військового формування періоду революції) зародилася армія Української Центральної Ради. Згодом, загін було перейменовано в Окрему Запорізьку дивізію, а за Гетьманату – в Запорізький корпус.

Серед вояків “запорожців” досить популярними були козацькі традиції. Ознаки козацької традиції у Наддніпрянській Україні протягом 1917-1921 рр. проявлялися у військовій символіці (стяги, відзнаки), назвах військової техніки (панцерні потяги (Хортиця, Запорожець, Полуботок та ін.), перейменуванні кораблів Чорноморського флоту (крейсер “Гетьман Іван Мазепа”, канонерський човен “Запорожець”). Ще одним способом наслідувати козацькі традиції було намагання використати військову термінологію для позначення рангів, посад і військово-структурних елементів. Відповідно до “Статуту Української Народної армії”, затвердженого 17 грудня 1917 р. Генеральним секретарем військових справ, кожен громадянин, що перебуває у лавах армії УНР, мав носити назву “козак”. Скасовувалося звання офіцера натомість вводився термін “старшина”. Встановлювалися такі назви військових посад: козак, ройовий, чотар, бунчужний, півсотенний, сотник, курінний, осавул, полковник, отаман бригади, отаман дивізії, отаман корпусу тощо. У 1917-1918 рр. було створено особливі військові формування – Вільне козацтво. У період Гетьманату Козацька спадщина використовувалася не лише у Збройних Силах, а й у суспільстві. Уже в перших законодавчих актах П. Скоропадського – “Грамоті до всього українського народу” та “Закону про тимчасовий державний устрій України” була спроба відродити козацький стан задля створення соціального опору своєму режимові. За П. Скоропадського було перейменовано “вільних козаків” у просто “козаків”, а також доручено військовому міністру створити козацьку Раду з вироблення статуту для організації козацтва на Україні. 16 жовтня 1918 р. був виданий гетьманський Універсал про відновлення козацького стану. Проте, П. Скоропадський запізнився з проведенням козацької

реформи. У листопаді 1918 р. Ю. Божко збирає таке військове формування, як Запорізька Січ. Декілька десятків його однодумців проголошують Ю. Божка кошовим отаманом “Нової Запорізької Січі”, верховним правителем Запоріжжя і козацького війська. На Кубані також відновилися українські військово-козацькі традиції. Значна частина кубанців, усвідомлюючи своє українське коріння, намагалась увійти в найтісніші державні стосунки з відродженими українськими незалежними державними утвореннями. Проте, білогвардійці вчинили репресії проти “самостійницького” проводу Кубанської Ради, уникали виконання обіцянок щодо утворення окремої “Кубанської Армії”, тоді як Донська козацька армія діяла з перших днів спільної боротьби проти радянської влади. В Європі козацтво вважали суверенною військово-політичною силою, яка впливала на міжнародні відносини і навіть визначала за певних обставин хід політичних і воєнних подій, зокрема визнавалося загальноєвропейське значення тривалої і тяжкої боротьби козацтва проти Кримського ханства і Османської імперії. Козацтво за всю свою історію ніколи не прагнуло загарбати чужу землю, підкорити інші народи, а використовувало військову міць лише для захисту України, для визволення української землі від чужоземного панування, виконуючи другу покладену на нього історичну місію.

Історія українського козацтва є невід’ємною частиною історії Української держави. Традиції запорізького козацтва неодноразово відновлювалися на подальших етапах формування Української державності. Здатність на самопожертву в ім'я щастя, свободи та незалежності свого народу, готовність самовіддано захищати свою Батьківщину споконвіку властиві козакам. Ці цінності лягли в основу формування національної ідеї нової держави – незалежної України. Наслідування політичних, виховних, культурних, військових традицій запорізького козацтва особливо потрібні нам зараз, під час рішення актуальних завдань збереження своєї самобутності, національної ідентичності, духовного й культурного відродження. Знання, шанобливе ставлення, відновлення козацьких традицій є найважливішою умовою єдності держави.

Література:

1. Андрущенко В., Федоров В. Запорозька Січ як український феномен. В. Андрущенко, В. Федоров / – К. : Заповіт, 1995.
2. Балашова С.П., Кирик В.Л., Лисюк С.Г. Основи психології та педагогіки: Навчально-методичний посібник для курсантів ВВНЗ.- К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2005.
3. Балушок В. Ініціації запорозьких козаків. В. Балушок / – Слово і час. – 1994. № 6.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. І допов.) / упоряд. і голов. ред. В.Т. Бусел. Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
5. Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка (сторінка у мережі Інтернет). URL: mil.univ.kiev.ua.
6. Воєнна доктрина України: Указ Президента України від 24 вересня 2015 року № 555/2015.
7. Інноваційні педагогічні технології та методики в освітньому процесі військових навчальних закладів провідних країн-членів НАТО і України : колективна монографія / за заг. ред. В. С. Рижикова. Київ : НДЦ ВІКНУ, 2018. 320 с.
8. Кодекс відповідальності військовослужбовців 2-ге видання: Навчальний посібник. Збірка нормативно-правових актів [Текст] / Авторів-укладачі В.В. Забарський, С.П. Пасіка та інші // За ред. В.В. Балабіна. — К. : ВІКНУ, 2014 – 300с.
9. Кубицький С.О., Черняк А.І., Дубровинський Г.Р., Васильєв С.П. Основи загальної та військової психології і педагогіки: Навчальний посібник. – К.: ВПЦ “Київський університет”, 2006.
10. Левківський М.В. Історія педагогіки: Навч.-метод. посібник. Вид. 4-те,. Навч. пос. – К.: Центр учбової літератури, 2011. – 190 с. http://shron1.chtyvo.org.ua/Levkivskyi_Mykhailo/Istoriia_pedahohiky.pdf.
11. Про вищі військові навчальні заклади : положення. затв. наказом Міністерства оборони України від 27.05.2015 № 240 (зареєстр. в Міністерстві

юстиції України 15 червня 2015 р. за № 706/27151). Адреса доступу <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0706> – 15.

12. “Про День захисника України” Указ Президента України від 14.10.2014 р. № 806. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/806/2014?lang>.

13. Про Збройні Сили України : Закон України від 05.10.2000 р. № 2019-III. Відомості Верховної Ради України. 2000. № 48. Ст. 410.

14. Указ Президента України від 6 червня 2016 року № 240/2016 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 травня 2016 року «Про Стратегічний оборонний бюлетень України» <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/240/2016#n10>.

15. Устименко О., Капосльоз Г., Полторак М. Ретроспективний аналіз підготовки фахівців для Збройних Сил України в системі вищої військової освіти крізь призму Антитерористичної операції / О. Устименко, Г. Капосльоз, М. Полторак // Військова освіта. – 2019. – № 1. – С. 214-226. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vios_2019_1_22

16. Руденко Ю. Д. Українська козацька педагогіка. Ю. Д. Руденко / – К. : МАУП, 2007.

17. Ягупов В.В. Військова дидактика. – К.: Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2002.

Питання для самоконтролю:

1. Дати визначення понять дидактика, педагогіка, військова педагогіка.
2. Який внесок у розвиток педагогічної науки таких вчених, як: Вольфганга Ратке, Я.А. Коменського, Клода-Андріана Гельвеція, Дені Дідро, Жана-Антуана Кондорсе, Жан-Жака Руссо, Йоганн-Генріха Песталоцці та ін.
3. Об’єкт, завдання військового навчання.
4. У чому особливість національних самоврядних традицій запорізького козацтва? Як вони проявляються на сучасному етапі?
5. На яких ідеалах козаки виховували своїх дітей? Чи залишилися ці ідеали в сучасній системі виховання молодого покоління?

6. У чому сутність військових традицій запорозького козацтва?
7. Якими традиціями запорізьких козаків може пишатися Україна?

ЛЕКЦІЯ № 2. СТРУКТУРА ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОЦЕСУ НАВЧАННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ.

План лекції

1. Функції військово-навчального процесу.
2. Основні компоненти процесу навчання військовослужбовців.
3. Модель військово-дидактичного процесу.

Ключові слова: *функції навчального процесу, компоненти процесу навчання, навчання військовослужбовців, навчання у військових ліцеях, модель процесу навчання військовослужбовців.*

1. Функції військово-навчального процесу.

Виходячи з мети і завдань сучасної освіти, процес навчання людини покликаний забезпечувати три функції – ***освітню, виховну, розвиваючу.***

Сучасна дидактика зазначає, що завданнями навчального процесу не є лише формування знань, умінь і навичок. Навчання має комплексний вплив на особистість, незважаючи на те, що освітня функція найбільш специфічна для даного процесу. Під *освітою* часто розуміють не лише засвоєні теоретичні знання, спеціальні уміння, але й загально-навчальні уміння й навички. Сама освіта передбачає формування не лише знань і умінь, але й певних якостей, світогляду, ідейності, моральності особистості та ін.

Освітня функція передбачає, в першу чергу, засвоєння наукових знань, формування спеціальних і загально-навчальних умінь і навичок.

Наукові знання передбачають факти, поняття, закони, закономірності, теорії, узагальнену картину світу. У відповідності з освітньою функцією вони повинні стати надбанням особистості, увійти в структуру її досвіду. Найповніша реалізація цієї функції повинна забезпечити повноту,

систематичність і усвідомленість знань, їх міцність і дієвість. Це вимагає такої організації процесу навчання, щоб із змісту навчального предмета, що відображає відповідну галузь наукового знання, не випадали елементи, які є важливими для розуміння основних ідей і суттєвих причинно-наслідкових зв'язків, щоб у загальній системі знань не утворювалося пустот. Знання повинні бути належним чином впорядковані, набуваючи все більшої стрункості й логічної впорядкованості, щоб нові знання впливали з раніше засвоєних і прокладали шлях до наступних знань.

Конкретним результатом реалізації освітньої функції є дієвість знань, що виражається в свідомому оперуванні ними, у здатності мобілізувати попередні знання для отримання нових, а також сформованість найважливіших як спеціальних, так і загально-навчальних умінь і навичок.

Спеціальні уміння і навички – це специфічні для певної навчальної дисципліни практичні уміння й навички. Крім спеціальних умінь і навичок у процесі навчання військовослужбовці оволодівають *загально-навчальними уміннями і навичками*, які мають відношення до всіх дисциплін.

Виховна функція. Процес навчання поряд з освітньою реалізує й виховну функцію, формуючи у військовослужбовців світогляд, моральні, трудові, естетичні, етичні уявлення, погляди, переконання, способи відповідної поведінки і діяльності в колективі, систему ідеалів, відношень, потреб, фізичну культуру, тобто сукупність якостей особистості.

Виховна функція органічно впливає з самого змісту і методів навчання, але, разом з тим, вона реалізується і завдяки спеціальній організації спілкування викладача з аудиторією. Об'єктивно навчання не може не виховувати певних поглядів, переконань, відношень, якостей особистості. Формування особистості взагалі неможливо без засвоєння системи моральних та інших понять, норм і вимог.

Між освітою і вихованням існує не однобічний зв'язок: від навчання до виховання. Процес виховання при правильній організації негайно виявляє благодатний вплив на навчання, оскільки виховання дисциплінованості,

організованості, суспільної активності та інших якостей створює передумови для більш активного й успішного навчання. Власне, без належної вихованості тих, хто навчається ефективний процес навчання неможливий.

Під час організації навчального процесу, доборі змісту, форм і методів навчання реалізація виховної функції вимагає правильного розуміння завдань виховання на тому чи іншому етапі розвитку суспільства. Важливим аспектом реалізації виховної функції навчання є формування мотивів навчальної діяльності, що визначає її успішність.

Розвиваюча функція. Як і виховна функція, розвиваючий характер навчання об'єктивно впливає з самої природи цього соціального процесу. Правильно організоване навчання завжди розвиває, однак розвиваюча функція реалізується більш ефективно при спеціальній спрямованості взаємодії викладачів та тих, хто навчається на всебічний розвиток особистості. Така спеціальна спрямованість навчання отримала назву "*розвиваюче навчання*".

У контексті традиційних підходів до організації навчання реалізація розвиваючої функції, як правило, передбачає розвиток мови і мислення, оскільки саме розвиток вербальних процесів краще інших виражає загальний розвиток учня. Однак, це звужує розвиваючу функцію. Таке розуміння спрямованості навчання залишає поза увагою той факт, що й мова, і пов'язане з нею мислення ефективніше розвиваються при відповідному розвитку сенсорної, емоційно-вольової, рухової і мотиваційно-потребнісної сфер особистості. Отже, розвиваючий характер навчання передбачає орієнтацію на розвиток особистості як цілісної психічної системи.

Починаючи з 60-х рр. ХХ ст. у педагогіці розроблялися різноманітні підходи до побудови розвиваючого навчання. Л. Занков обґрунтував сукупність принципів розвитку мислення в процесі навчання: збільшення питомої ваги теоретичного матеріалу; навчання в швидкому темпі і на високому рівні труднощів; забезпечення усвідомлення учнями процесу навчання.

А. Матюшкін, М. Махмутов та інші розробили основи проблемного навчання. І. Лернер, М. Скаткін запропонували систему розвивальних методів

навчання; В. Давидов і Д. Ельконін розробили концепцію змістового узагальнення в навчанні; І. Гальперін, Н. Талізін та інші обґрунтували теорію поетапного формування розумових дій. Провідною ідеєю наукових пошуків і педагогічної практики розвивального навчання є думка про необхідність суттєвого розширення сфери його впливу. Повноцінний інтелектуальний, соціальний і моральний розвиток особистості – це результат реалізації освітньої і виховної функцій в їх системі і єдності.

Усі три функції навчання перебувають у складних взаємозв'язках: одна передуює іншій, є її причиною, друга є її наслідком, але одночасно й умовою активізації першопричини. Ось чому взаємозв'язок цих функцій необхідно розглядати з урахуванням діалектичного характеру їх єдності.

2. Основні компоненти процесу навчання військовослужбовців.

Цільовий компонент

Забезпечує усвідомлення учасниками освітнього процесу мети навчання щодо підготовки військовослужбовців взагалі та вивчення окремих навчальних дисциплін зокрема.

Цілі навчання як сукупність компетентностей визначаються державними документами – професійним стандартом підготовки, освітньо-професійною програмою.

Загальні цілі навчання військовослужбовців:

- сформувати у них військово-професійні знання, навички та вміння;
- сформувати навчальні уміння для навчання протягом усього життя;
- прищепити потребу в постійному творчому самовдосконаленні.

Мотиваційно-стимулюючий компонент

Забезпечує формування у військовослужбовців навчальних та професійних мотивів, а також спонукання їх до активної навчальної та самоосвітньої діяльності.

Приклади мотивів навчально-пізнавальної діяльності:

- можливість реалізації природної допитливості, задоволення пізнавальних потреб щодо військово-професійних й інших знань;
- задоволення потреб у навчально-розумовій діяльності, розвитку та вдосконаленні своєї особистості;
- створення умов щодо самовдосконалення;
- широкі соціальні мотиви (гідно виконувати в майбутньому свій військовий обов'язок щодо захисту країни та ін.).

Змістовий компонент

Визначає сукупність тих компетентностей, військово-професійних знань, навичок та вмінь, що входять у всебічну професійну підготовку військовослужбовця.

Із Закону України “Про вищу освіту”:

компетентність – динамічна комбінація знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність і є результатом навчання на певному рівні вищої освіти.

Операційно-діяльнісний компонент забезпечує організацію практичної навчально-пізнавальної діяльності об'єктів навчання з опанування навчального матеріалу.

Передумови успішної діяльності особи, яка навчається у ВВНЗ та ВНП ЗВО:

- наявність мети та мотивації;
- сформованість навчальних умінь;
- наявність соціально-психологічної готовності до служби в Збройних Силах України;
- активність та здатність до самостійності.

Контрольно-регулюючий компонент

Забезпечує вивчення стану якості засвоєння об'єктами навчання його змісту на різних етапах навчального процесу та прийняття оперативних рішень щодо усунення встановлених недоліків.

Засоби контролю: контрольні роботи, тестування, анкетування, опитування, навчально-тренувальні збори.

Результативно-оцінний компонент

Передбачає оцінку якості засвоєння військовослужбовцями навчальної програми, зокрема сформованості в них визначеної у програмі сукупності професійних компетентностей (військово-професійних знань, практичних умінь і навичок)

3. Модель військово-дидактичного процесу.

1. Визначення цілей та задач навчальної діяльності

Результат – визначеність результатів, змісту і траєкторії навчання.

2. Планування, навчально-методична підготовка і організація навчально-пізнавальної діяльності

Результат – створення умов навчання.

3. Мотивування об'єктів навчання, надання їм навчальної, методичної та іншої допомоги

Результат – створення умов для активного навчання.

4. Контроль за навчальною діяльністю, внесення коректив до дидактичного процесу

Результат – набуття процесом навчання високої якості.

5. Оцінка результатів навчальної діяльності

Результат – встановлення якості підготовки військових фахівців.

Система військової освіти в Україні функціонує відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 15 грудня 1997 р. № 1410.

Зокрема, в ній визначено:

Єдина система військової освіти має таку структуру:

Міносвіти та інші центральні органи виконавчої влади, яким підпорядковані вищі навчальні заклади;

вищі навчальні заклади, в яких здійснюється підготовка військових фахівців;

науково-методичні установи.

Структура підготовки військових фахівців містить такі складові:

початкова військова підготовка молоді;

професійна військова підготовка;

вища освіта військових фахівців;

підвищення кваліфікації та перепідготовка офіцерських кадрів.

Рівні підготовки військових фахівців за призначенням:

тактичний;

оперативно-тактичний;

оперативно-стратегічний.

Рівні вищої військової освіти:

військова освіта за програмою молодших спеціалістів;

вища військово-спеціальна освіта;

вища військова оперативно-тактична освіта;

вища військова оперативно-стратегічна освіта.

Військова освіта є складовою загальнодержавної системи освіти в Україні та включає понад 150 спеціалізацій і 70 спеціальностей.

Література:

1. Балашова С. П. Основи психології та педагогіки: Навчально-методичний посібник для курсантів ВВНЗ / Балашова С. П., Кирик В. Л., Лисюк С. Г. // .- К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет». 2005. – 158 с.

2. Військова педагогіка у професійній діяльності офіцера і сержанта : навчальний посібник. Частина II. Методика та системи виховання військовослужбовців / [О. В. Бойко, Л. В. Коберський, В. М. Кожевников, А. М. Романишин, С. В. Скрипник]. – Львів : АСВ, 2012. – 382 с.

3. Военная педагогика : учебник для вузов / И. А. Алехин [и др.] ; под общей редакцией И. А. Алехина. — Москва : Издательство Юрайт, 2019. — 414 с.
4. Інноваційні педагогічні технології та методики в освітньому процесі військових навчальних закладів провідних країн-членів НАТО і України: Колективна моногр. / за заг. ред. проф. В.С. Рижикова; Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка. — К.: НДЦ ВІКНУ, 2018.— 320 с.
5. Кодекс відповідальності військовослужбовців : навчальний посібник : Збірка нормативно – правових актів / автори – укладачі В. В. Забарський, С. П. Пасіка та інші / за ред. В. В. Балабіна. 2 – ге видання. – Київ : ВІКНУ, 2014. – 300 с.
6. Конституція України. Відомості Верховної ради (ВВР), 1996, №30, ст. 141. Із змінами, внесеними згідно із Законом N 2222 – IV (2222 – 15) від 08.12.2004, ВВР, 2005, N 2, ст. 44.
7. Кубіцький С. О. Основи загальної та військової психології і педагогіки: Навчальний посібник / Кубіцький С. О., Черняк А. І., Дубровинський Г. Р., Васильєв С. П.//. – К.: ВПЦ “Київський університет”, 2006. – 260 с.
8. Методологія проведення наукових досліджень у військових навчальних підрозділах закладів вищої освіти // Навчальний посібник / За загальною редакцією І. В. Толока. – К.: ВІКНУ. – 301 с.
9. Морально-психологічне забезпечення у Збройних Силах України: Підручник: у 2 ч. Ч.1. / колектив авторів; за заг. ред.. В. В. Стасюка. – К.: НУОУ, 2012. – 682 с.
10. Ортинський В. Л. Педагогіка вищої школи. Навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів. – К.: Центр учбової літератури, 2009. – 472 с.

11. Основи загальної та військової психології і педагогіки [Текст] : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / С. О. Кубіцький [та ін.] ; Військ. ін-т Київ. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. - К. : [б. в.], 2010. - 399 с.
12. Педагогіка в запитаннях і відповідях: навч. посіб. / Л.В. Кондрашова. О. А. Пермяков, Н. І. Зеленкова, Г. Ю. Лаврешина. – К.: Знання, 2006. – 252 с.
13. Петренко В. М. Методика виховної роботи у військових підрозділах : підручник / В. М. Петренко. – Суми : Сумський державний університет, 2016. – 475 с.
14. Постанова Кабінету Міністрів України від 17.07.2003 № 1087 “Про затвердження Положення про військовий (військово-морський) ліцей”.
15. Психолого-педагогічні аспекти діяльності військового керівника [Текст] : підруч. для слухачів вищ. військ. навч. закл. / [В. І. Осьодла та ін. ; за заг. ред. В. І. Осьодла] ; Нац. ун-т оборони України ім. Івана Черняхівського, Каф. суспіл. наук. - Київ : НУОУ ім. І. Черняхівського, 2014. – 364 с.
16. Толлок І. В. Підготовка військових фахівців з вищою освітою: інноваційні підходи /І. В. Толлок, Ю. І. Приходько // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. – 2013. – № 6 (32). – С. 259–269.
17. Устименко О., Капосльоз Г., Полторац М. Ретроспективний аналіз підготовки фахівців для Збройних Сил України в системі вищої військової освіти крізь призму Антитерористичної операції / О. Устименко, Г. Капосльоз, М. Полторац // Військова освіта. – 2019. – № 1. – С. 214-226. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vios_2019_1_22
18. Формування психологічної готовності військовослужбовців до виконання завдань антитерористичної операції: поради для офіцерів та сержантів // Адміністративне управління ГІШ ЗСУ № 20951 С від 35.09.2014 р. 9.52.34арт 1.21/, Штаб АТО, 2014. – 22 с.

19. Ягупов В. В. Військова дидактика: навчальний посібник / В. В. Ягупов. – Київ : Видавничо – поліграфічний центр «Київський університет», 2000. – 400 с.

20. Ягупов В. В. Теорія і методика військового навчання : монографія / В. В. Ягупов. – Київ : Тандем, 2000. – 380 с.

Питання для самоконтролю:

1. Функції військово-навчального процесу.
2. Мета функцій військово-навчального процесу (освітня, розвиваюча, виховна).
3. Компоненти процесу навчання військовослужбовців. Характеристика компонентів процесу навчання.
4. Завдання військового ліцею. Принципи діяльності ліцею.
5. Модель процесу навчання військовослужбовців.
6. Складові структури підготовки військових фахівців.

**ЛЕКЦІЯ № 3. ОСНОВНІ КОНЦЕПЦІЇ НАВЧАННЯ ТА
МОЖЛИВОСТІ ЇХ ВИКОРИСТАННЯ У НАВЧАННІ
ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ.**

План лекції

1. Традиційні концепції навчання.
2. Сучасні концепції навчання.

Ключові слова: *дидактична система, традиційні навчання, сучасні концепції навчання, сучасна дидактична система, проблемне навчання, технологія навчання.*

1. Традиційні концепції навчання.

Процес навчання ґрунтується на психолого-педагогічних концепціях, які часто називають також *дидактичними системами*.

Дидактична система – це сукупність елементів, які утворюють єдину цільну структуру, що слугує досягненню завдань навчання. Опис системи передбачає характеристику мети, завдань, змісту освіти, дидактичних процесів, методів, засобів, форм навчання і її принципів.

Узагальнюючи існуючі дидактичні концепції, необхідно виділити три найвизначніші: *традиційну, педоцентричну і сучасну*. Кожна з них складається з ряду напрямів, педагогічних теорій. Поділ концепцій на три групи здійснено на основі того, як трактується процес навчання, об'єкт і предмет дидактики.

У **традиційній системі** навчання визначальна роль належить викладанню, діяльності викладача. Її визначають дидактичні концепції таких педагогів, як Я.А. Коменський, Й.Г. Песталоцці і особливо И.Ф. Герbart, а також дидактика німецької класичної школи.

У **педоцентричній концепції** головна роль у навчанні належить діяльності дитини. Основою цього підходу є система Д. Дьюї, трудова школа Г. Кершенштейнера, В. Лая – теорії періоду шкільних реформ початку ХХ ст.

Сучасна дидактична система ґрунтується на положенні про те, що викладання і навчання є невід'ємними складовими процесу навчання, а їх дидактичний взаємозв'язок у структурі цього процесу є предметом дидактики. Сучасну дидактичну концепцію визначають такі напрями, як *програмоване, проблемне, розвиваюче навчання, гуманістична педагогіка, когнітивна психологія, педагогічна технологія, педагогіка співробітництва* вчителів-новаторів (80-х рр. в СРСР).

Традиційну дидактичну систему пов'язують з іменем Й. Ф. Гербарта, який обґрунтував систему навчання, що використовується в Європі дотепер. Навчання за Й. Гербартом має на меті формувати інтелектуальні уміння, уявлення, поняття, теоретичні знання. Разом з тим, він запропонував *принцип виховуючого навчання*: організація навчання і весь порядок у навчальному закладі повинні формувати морально сильну особистість. Навчання повинно бути виховуючим, пов'язувати знання з розвитком почуттів, волі. Сьогодні це називають мотиваційно-потребною сферою особистості.

Для досягнення відзначеної мети процес навчання, за Й. Гербартом, повинен будуватися за чотирма формальними ступенями, які визначають його структуру. Ступінь **ясності**: виділення матеріалу, його розуміння й поглиблене вивчення. Ступінь **асоціації**: зв'язок нового матеріалу з наявними знаннями. Ступінь **системи**: формулювання понять, висновків, законів. Ступінь **метода**: розуміння теорії, використання її в нових умовах, явищах, ситуаціях. Висловлюючись сучасною мовою, структурними елементами навчання є: **викладання, розуміння, узагальнення, використання**. Вони рекомендуються як обов'язкові, незалежно від рівня і предмета навчання. Логіка процесу навчання, таким чином, полягає в русі від подання матеріалу через пояснення до розуміння і узагальнення. Неважко бачити в цьому схему більшості уроків і сьогодні.

Безсумнівно, ця теорія сприяла впорядкуванню, організації процесу навчання, регламентації раціональної діяльності вчителя в процесі навчання. Дидактику Й. Гербарта характеризують такі поняття, як *управління, керівництво вчителя, регламентація, правило, припис*. Й. Гербарт прагнув організувати і систематизувати діяльність учителя, що було важливо для дидактики. Це тим більше мало значення, оскільки він обґрунтував ступені навчання на психологічному аналізі і вченні про психічні процеси формування знань, а також на філософсько-етичних уявленнях про особистість. Однак, етика і психологія Й. Гербарта мала ідеалістичний і метафізичний характер, що послабляло його дидактичну систему.

Педоцентрична дидактика. Її називають також *прогресивістською, реформаторською, навчанням за допомогою дії, педагогікою дії* і появу пов'язують з іменем американського педагога Д. Дьюї, праці якого мали великий вплив на західну школу, особливо американську. Назву “педоцентриська” вона отримала тому, що Д. Дьюї запропонував організувати процес навчання на основі потреб, інтересів і здібностей дитини. Навчання мало на меті розвивати загальні і розумові здібності, різноманітні уміння у дітей. *Педоцентризм* є напрямом у педагогіці, який

розробляє проблеми навчання й виховання, беручи за основу особливості дитини. Педагогічна дидактика стала реакцією педагогів ХХ ст. на герbartіанську модель навчання, яку педагогісти називали “школою книжного навчання” і протиставляли їй “школу праці, життя”.

На думку представників нової педагогіки, головною проблемою дидактики стала активізація учня в процесі навчання. Необхідно було зробити так, щоб навчання мало самостійний, природний, спонтанний характер. Для цього його необхідно будувати не як подання інформації, заучування і відтворення готових знань, а як відкриття, отримання їх учнями в процесі спонтанної діяльності. Звідси назва – “навчання за допомогою дії”.

Структура процесу навчання має такий вигляд: відчуття труднощів у процесі діяльності, формулювання проблеми і суті утруднення, пошук і перевірка гіпотез, спрямованих на розв'язання проблем, висновки і нова діяльність у відповідності з отриманими знаннями. Етапи процесу навчання відтворюють мислення дослідника, науковий пошук. Цей підхід викликав зміни в змісті, методах і організаційних формах навчання. Один з реформаторів В. Лай виділяв у процесі навчання три етапи: *сприймання, переробку, вираження*. Особливого значення він надавав “вираженню”, розуміючи під цим різноманітну діяльність дітей на основі знань: твори, малюнки, театр, практичні роботи, називаючи це “педагогікою дії”.

Безсумнівно, такий підхід сприяє активізації пізнавальної діяльності, розвитку мислення, уміння вирішувати проблеми, дозволяє всебічно розвивати, робить процес навчання цікавим. Однак, абсолютизація такої дидактики, поширення її на всі предмети й рівні викликає заперечення: переоцінка спонтанної діяльності й надання переваги в навчанні їх інтересами не забезпечує систематичності й ефективності навчання, обумовлює випадковий вибір матеріалу, викладач відсувається на задній план, перетворюючись у консультанта, що не сприяє підвищенню рівня навчання.

Отже, дидактика має дилему: або забезпечувати систематичну, загальну фундаментальну освіту на високому академічному рівні методом директивного

навчання - і втратити індивідуальність, психологічну своєрідність і розвиток особистості, або надати вільну ініціативу дитині в навчанні, висуваючи на перший план її потреби, практикуючи навчання за допомогою дії, і втрачаючи систематичність у знаннях, знижуючи рівень освіти в школах.

Наявність проблем у педоцентричній і традиційній концепціях змушують шукати шляхи їх вирішення. Друга половина ХХ ст. характеризується розвитком дидактичної думки як у колишньому СРСР і, зокрема в Україні, так і за кордоном. Поступово вимальовуються контури сучасної дидактичної системи. І хоча єдиної дидактичної системи в науці поки що не існує, є ряд теорій, в яких є дещо спільне. Мета і завдання навчання в більшості підходів передбачають не лише формування знань, але й інтелектуальних, трудових, художніх умінь, загальний розвиток тих, хто навчається. Зміст освіти практикується переважно предметний, хоча мають місце інтегративні курси і в початкових, і в старших класах. Процес навчання повинен адекватно відповідати меті й змісту освіти і тому трактується як двобічний і керований учителем. Учитель керує навчально-пізнавальною діяльністю учнів, організує й забезпечує її реалізацію, стимулюючи самостійну роботу учнів, уникаючи крайнощів традиційної ілюстративної й реформаторської дослідницької дидактики і використовуючи їх досягнення.

2. Сучасні концепції навчання.

ХХ ст. характеризується розвитком дидактичної думки, яка визначається сучасною дидактичною системою. Вона передбачає, що викладання й учіння становлять процес навчання, а їхні різноманітні та змістові відношення в структурі цього процесу є предметом дидактики.

Відповідно до предмета визначаються контури *сучасної дидактичної системи*, що має певні ознаки: її методологічною основою є об'єктивні закономірності філософії пізнання (гносеології), матеріалізм, гуманізм, гуманістична психологія, за допомогою яких сучасна дидактика змогла подолати односторонній підхід до аналізу та інтерпретації процесу навчання,

характерний для філософських систем прагматизму, раціоналізму, емпіризму, технократизму; сутність навчання не зводиться ні до передавання учням готових знань, ні до самостійного подолання труднощів, ні до власних винаходів тих, хто навчається; ґрунтується на оновленій науково-педагогічній методологічній парадигмі, а технологічною формою реалізації цієї парадигми мають бути суб'єкт-суб'єктні взаємини між педагогами й учнями.

Єдиної сучасної дидактичної системи в педагогіці дотепер немає, натомість є низка концепцій зі спільними рисами та закономірностями. Ці концепції навчання в більшості підходів передбачають не лише формування знань, а й загальний всебічний і гармонійний розвиток особистості, набуття нею духовних, інтелектуальних, фізичних та інших навичок та вмінь, формування у нього мотивації навчально-пізнавальної та майбутньої повноцінної змістовної життєдіяльності. Вони спрямовані на “цілісне особистісне зростання” особи як суб'єкта учіння, на загальний розвиток її, у т. ч. пізнавальний, емоційно-вольовий, моральний та естетичний.

Зміст навчання, за сучасними концепціями, ґрунтується в основному на навчальних предметах, хоча можуть проводитись також інтегративні курси. Навчальний процес має адекватно відповідати цілям і змісту навчання, і в зв'язку з цим він виокремлюється як двосторонній і керований викладачем, який управляє навчально-пізнавальною діяльністю, організовує її, стимулює самостійну роботу, водночас уникаючи крайнощів традиційної та педоцентристської дидактики і використовуючи їхні сильні сторони.

У педагогічній літературі розглядаються деякі з цих концепцій:

програмована концепція навчання, яка почала розвиватися в 40-50-х роках ХХ ст. у США, а пізніше в Європі. Ідею концепції опрацьовували американські вчені Б. Скіннер і Я. Краудер, у Радянському Союзі – В.П. Беспалько, С.А. Буссаді, П.Я. Гальперін, Н.Ф. Тализіна, у 60-х роках В.М. Глушков, психолог академік Г.С. Костюк, професори Г.О. Балл і О.М. Довгялло проводили дослідження у цьому напрямі в Україні.

На сьогодні в Україні тривають дослідження з програмованої концепції

навчання під керівництвом академіка М.І. Жалдака і члена-кореспондента АПН України А.Ф. Верланя.

Програмоване навчання – це метод навчання людини з використанням програми управління (її часто називають і програмою навчання) процесом засвоєння знань, умінь і навичок, складеної так, що на кожному ступені навчального процесу чітко обумовлюються ті знання, уміння і навички, які мають бути засвоєні, й контролюється процес засвоєння.

Головна мета програмованого навчання – управління учінням, навчально-пізнавальними діями за допомогою навчальної програми.

Основним поняттям цієї концепції є *навчальна програма*, яку розуміють як алгоритм пізнавальних дій, що містить послідовні мікроетапи опанування одиниці знань або дій. Алгоритм складається з трьох частин: 1) доза інформації про навчальний предмет, 2) завдання операції для роботи з інформацією та її засвоєння, 3) контрольні завдання і вказівки щодо повторення вправи або перехід до наступного етапу;

теорія поетапного формування розумових дій. Була розроблена в 50-ті роки ХХ ст., її засновником є видатний педагог і психолог П.Я. Гальперін (1902–1988). Подальший розвиток вона дістала в роботах психолога і педагога Н. Ф. Талізінної.

В основі концепції лежить психологічне вчення про перетворення зовнішньої предметної діяльності на внутрішню психічну діяльність. Формування внутрішніх розумових структур психіки відбувається за допомогою освоєння зовнішньої соціальної дійсності. Тому навчання і виховання можна розглядати як процес інтеріоризації.

Роль мотивації П.Я. Гальперін оцінює так високо, що поряд з п'ятьма основними етапами опанування нових дій він наводить ще один етап – *формування позитивної навчальної мотивації*.

Формування розумових дій, за цією концепцією, передбачає:

попереднє ознайомлення з метою навчання та його умовами, що формує мотивацію навчально-пізнавальної діяльності;

креслення схеми – орієнтовної основи дій. Учні пізнають предмет навчання й послідовність орієнтовних, виконавчих і контрольних дій. Це ще не сама діяльність, а лише система вказівок до неї. Орієнтовна основа дій може мати кілька видів: неповна (одноразовий показ зразка і неповний словесний опис), повна (для певного виду діяльності), повна узагальнена (для цілого класу явищ);

формування матеріальної діяльності. На цьому етапі дії виконуються в матеріальній або матеріалізованій формі, з конкретними предметами або за допомогою певних модулів. До таких дій входять орієнтовна, виконавча і контрольна;

зовнішня мова. Дії узагальнюються за допомогою їх повної вербалізації усно або письмово. Дії реалізуються словесно, без оперття на матеріальні засоби, у такий спосіб вони засвоюються в узагальненій, відірваній від реальності формі;

внутрішня мова. Дії супроводжуються проговорюванням подумки і виконуються узагальнено, але вони, поступово скорочуючись, автоматизуються;

інтеріоризація. Дії виконуються подумки, тобто стають внутрішнім розумовим процесом, максимально автоматизованим.

Значення цієї теорії полягає в тому, що вона *вказує педагогові, як необхідно організувати навчально-пізнавальну діяльність, щоб, використовуючи основний дидактичний засіб – орієнтовну основу дій, ефективно управляти процесом навчання та швидко досягти позитивних практичних результатів.*

Проблемне навчання – це новий вид навчання. Перші ідеї проблемного навчання зустрічаємо в методах навчання Дж. Дьюї – навчання працею, Дж. Бруннера – навчання дослідженням. У колишньому Радянському Союзі цю концепцію розвивали І.Я. Лернер, А.М. Матюшкін, М.І. Махмутов, М.М. Скаткін.

Ця концепція передбачає, що можна компенсувати недоліки традиційного

або пояснювально-ілюстративного виду навчання.

Проблемне викладання – це метод, який ґрунтується не на передаванні готової інформації, а на спроможності набути певних знань та вмінь шляхом розв’язання теоретичних і практичних проблем.

Основні переваги проблемного навчання:

- розвиває розумові здібності тих, хто навчається як суб’єктів учіння;
- викликає у них інтерес до учіння і відповідно сприяє виробленню мотивів і закріпленню мотивації навчально-пізнавальної діяльності;
- пробуджує їхні творчі схильності; має різнобічний характер;
- виховує самостійність, активність і креативність; сприяє формуванню всебічно розвиненої особистості, спроможної розв’язувати майбутні професійні та життєві проблеми.

Проблемне викладання – учіння, яке складається з таких етапів діяльності суб’єктів дидактичного процесу:

- 1) організація проблемної ситуації;
- 2) формулювання проблеми;
- 3) індивідуальне або групове розв’язання проблеми суб’єктами учіння;
- 4) верифікація (перевірка, тлумачення і систематизація) отриманої інформації;
- 5) використання засвоєних знань у теоретичній та практичній діяльності.

Розвиваюче навчання спрямовує дидактичний процес на потенційні можливості людини та на їх реалізацію. Ідеї розвиваючого навчання висловлювали видатні педагоги І.Г. Песталоцці, А. Дістервег, К.Д. Ушинський та ін. Наукове обґрунтування цієї концепції знаходимо в роботах Л.С. Виготського. Експериментальне обґрунтування і подальший науковий розвиток вона дістала у працях Л.В. Замкова, Д.Б. Єльконіна, В.В. Давидова, Й.О. Менчинської, І.С. Якиманської та ін.

Розвиваюче навчання передбачає спрямованість принципів, методів і прийомів навчання на досягнення найбільшої ефективності розвитку пізнавальних можливостей школярів: сприймання, мислення, пам’яті, уяви, що

формує розумові здібності, самостійність, інтерес до навчання, а також удосконалює різні форми сприймання.

У цій концепції навчання, виховання і розвиток постають як єдиний взаємопов'язаний дидактичний процес.

Навчання – це провідна рушійна сила психологічного розвитку людини, формування у неї основних психічних якостей. Засвоєння знань і набуття досвіду діяльності не протистояти розвитку, а є його основою.

Учіння в структурі такого навчання ґрунтується на зв'язку “мета-засіб-контроль”, а центральною ланкою є *самостійна навчально-пізнавальна діяльність суб'єктів учіння*, заснована на їхній спроможності регулювати свої дії відповідно до усвідомлених цілей.

Сутність розвиваючого навчання полягає в тому, що суб'єкт учіння не лише засвоює конкретні знання, навички та вміння, але й опановує способи дій. В умінні розрізняють навчально-пізнавальну діяльність (у процесі якої відбувається засвоєння) і власне засвоєння як основний зміст цієї діяльності. Специфічними для цієї концепції є орієнтація на опанування суб'єктами учіння способів діяльності, які в процесі їх конструювання розвиваються.

Зміст діяльності, яку суб'єкт учіння має засвоїти в дидактичному процесі, пов'язується в його свідомості з виконанням системи дій. Унаслідок цього навчальні дії є в процесі засвоєння первинними, а пізнання – вторинним.

Найкращі ідеї розвиваючого навчання знаходять своє продовження і розвиток у концепції виховного навчання – єдність навчання, виховання, розвитку як відбиття у відповідному дидактичному принципі.

Технологія навчання має на меті конструювання оптимальних дидактичних систем, проектування навчально-пізнавальних процесів. Цю концепцію щодо навчального процесу було вперше вжито 1886 р. американцем Дж. Саллі.

Застосування поняття “технологія навчання” пов'язане: зі стрімким розвитком науково-технічного прогресу, який зумовив технологізацію не лише виробничої сфери, а й гуманітарної; з незадовільним станом традиційних форм

і методів навчання.

Сучасна педагогічна література фіксує понад триста визначень понять “технологія навчання” і “педагогічна технологія”. Ці визначення групуються за п’ятьма підходами до них: 1) системний метод, 2) педагогічна система, 3) діяльність, 4) спосіб організації навчального процесу, 5) моделювання навчального процесу.

Технології навчання мають певні властивості: розробка діагностично поставлених цілей навчання, орієнтація всіх навчально-пізнавальних дій на гарантоване досягнення визначених навчально-виховних цілей, оперативний зворотний зв’язок, оцінка поточних і підсумкових результатів.

Об’єктами технологізації навчання є цілі, зміст, методи, прийоми, способи і форми взаємодії педагогів і суб’єктів учіння, методики їхньої поведінки в певних стандартних ситуаціях .

У руслі гуманістичної парадигми національної системи освіти, слід звернути увагу на особистісну спрямованість технологій навчання, забезпечення їх особистісно-професійної поведінки, самоуправління й розвитку творчого потенціалу учасників дидактичного процесу.

Педагогіка співробітництва (педагогіка діалогу) спрямована на подолання недоліків традиційного навчання за напрямом педагогічного мислення і практичної діяльності, мета якого демократизація й гуманізація педагогічного процесу.

Вона набуває популярності в сучасній європейській освіті, яка своєю головною метою вважає надання особистості потужної життєвої мотивації, формування її потенціалу як системи творчих здібностей і передумов їх реалізації, виховання її впевненою у своїх правах і свідомою в обов’язках, надання їй автономності як запоруки її самоактуалізації.

Сутність педагогіки діалогу полягає у співробітництві педагога з учнем (студентом) на основі доброзичливого ставлення до суб’єктів учіння, прагнення адекватно оцінити їхні можливості, збагнути мотиви поведінки, стимулювати творчість, особистісне зростання і гідність, а також здатність підтримувати

соціально сприятливий морально-психологічний клімат у навчальній групі.

Ця концепція виокремлює вчителя як провідну фігуру успішної педагогічної взаємодії з учнями й покладає на нього відповідальність оперативно враховувати особистісні якості вихованців, що постійно змінюються під впливом зовнішніх обставин та індивідуального зростання.

Особистісно орієнтоване навчання реалізується за умови багатоваріативності методик і технологій, уміння організовувати навчання одночасно на різних рівнях складності, утвердження всіма засобами цінності емоційного благополуччя, позитивного ставлення до світу, тобто внутрішньої мотивації.

Мета концепції особистісно зорієнтованого навчання полягає в гармонійному формуванні й всебічному розвитку особистості українського громадянина, повному розкритті його творчих сил, ствердженні власного «Я», неповторної індивідуальності, що кардинально змінює функції навчального процесу, основними серед яких стають виховна, розвиваюча і самовдосконалення, а не освітня, як у традиційній системі.

Отже, обґрунтоване використання основних ідей і рекомендацій сучасних дидактичних концепцій з урахуванням особливостей і змісту формування національної системи освіти, характеру майбутньої професійної діяльності курсантів (студентів) сприятиме вихованню духовно багатой, національно свідомої особистості українського громадянина, суб'єкта повноцінної суспільної життєдіяльності.

Література:

1. Балашова С. П., Кирик В. Л., Лисюк С. Г. Основи психології та педагогіки: Навчально-методичний посібник для курсантів ВВНЗ.- К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2005.

2. Військова педагогіка у професійній діяльності офіцера і сержанта : навчальний посібник. Частина II. Методика та системи виховання військовослужбовців / [О. В. Бойко, Л. В. Коберський, В. М. Кожевников,

А. М. Романишин, С. В. Скрипник]. – Львів : АСВ, 2012. – 382 с.

3. Військова психологія і педагогіка : [підручник / авт. кол-в Л. А. Снігур, О. А. Хижняк, Є. М. Подтергера, Е. І. Сарафанюк, К. П. Аветісян, О. Ю. Булгакова] ; за заг. ред. Л. А. Снігур. — Луцьк : ПВД «Твердиня», 2010. 576 с.

4. Військова психологія і педагогіка [Текст] : підруч. для військових вузів / Б. М. Олексієнко [и др.]. - Хмельницький : Видавництво Академії ПВУ, 1998. – 562 с.

5. Вітченко А.О., Осьодло В.І., Салкуцян С.М. Технології навчання у вищій військовій школі: теорія і практика: навч.-метод. посіб. / за заг. ред. В.М. Телелима. – К.: НУОУ ім. Івана Черняхівського, 2016. – 272 с

6. Дзюба В. М. Військова педагогіка, виховна та соціальна робота [Текст] – К. : МП Леся, 2009. – 85 с.

7. Євтух М. Б. Технологія інноваційної педагогічної освіти : монографія / Микола Євтух, Андрій Нісімчук ; [кер. проекту В. О. Зайчук] ; Ін-т пед. технологій. – Луцьк : Твердиня, 2011. – 453 с.

8. Іщенко Д. В., Філіпов А. Ф. Основи військової педагогіки. – Хмельницький: НАДПСУ, 2002. – 106 с.

9. Кубіцький С. О., Черняк А. І., Дубровинський Г. Р., Васильєв С. П. Основи загальної та військової психології і педагогіки: Навчальний посібник. – К.: ВПЦ “Київський університет”, 2006.

10. Основи загальної та військової психології і педагогіки [Текст] : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / С. О. Кубіцький [та ін.] ; Військ. ін-т Київ. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. - К. : [б. в.], 2010. - 399 с.

11. Положення про особливості організації освітньої діяльності у вищих військових навчальних закладах Міністерства оборони України та військових навчальних підрозділах закладів вищої освіти. Наказ МОУ України, 09.01.2020р. №4.

12. Психолого-педагогічні аспекти діяльності військового керівника [Текст] : підруч. для слухачів вищ. військ. навч. закл. / [В. І. Осьодло та ін. ; за

заг. ред. В. І. Осьодла] ; Нац. ун-т оборони України ім. Івана Черняхівського, Каф. суспіл. наук. - Київ : НУОУ ім. І. Черняхівського, 2014. - 364 с.

13. Ягупов В. В. Теорія і методика військового навчання : монографія / В. В. Ягупов. – Київ : Тандем, 2000. – 380 с.

14. Ryzhykov V. A Technology of Development of the Lawyer's Psychogram and its Meaningful and Practical Component. Journal of Advanced Research in Law and Economics // Volume VII Issue 1(15) Spring 2016. С.100–108. ISSN: 2068-696X Journal DOI: <http://dx.doi.org/10.14505/jarle>

Питання для самоконтролю:

1. Поясніть сутність традиційної концепції навчання. Яким є її місце у вищій військовій школі на сьогодні?

2. У чому полягає ідея педоцентристської концепції навчання?

3. Дайте характеристику наступним сучасним концепціям та теоріям навчання:

- концепції програмованого навчання;
- теорії поетапного формування розумових дій;
- проблемному навчанню;
- розвиваючому навчанню;
- технологічному підходу до навчання;
- особистісно-орієнтованому навчанню.

4. Які з сучасних концепцій та теорій навчання використовуються у вищій військовій школі?

ЛЕКЦІЯ № 4. ЗАКОНИ ТА ПРИНЦИПИ НАВЧАННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ.

План лекції

1. Закони навчання військовослужбовців.
2. Характеристика принципів навчання військовослужбовців.

Ключові слова: педагогічний закон, закони навчання, закономірності навчання, принципи навчання, освітній процес у ліцеї.

1. Закони навчання військовослужбовців.

Закон – це твердження, яке описує співвідношення, зв'язки між різними науковими поняттями, запропоноване в якості пояснення фактів та визнане науковою спільнотою як таке, що узгоджується з ними

Педагогічний закон – об'єктивний, необхідний, загальний і сумісний зв'язок і взаємозв'язок між завданнями, змістом і методами педагогічного процесу та його результатами, що виявляються в зміні знань, умінь, переконань, поведінки вихованців

Закон соціальної обумовленості цілей, змісту і методів навчання військовослужбовців. Він виявляє об'єктивний процес визначального впливу суспільних відносин, соціального устрою на формування основних компонентів процесу навчання військовослужбовців. Тобто, знання проявів цього закону в дидактичному процесі та їх урахування під час його здійснення допомагає військовим педагогам повно і оптимально перекласти соціальне замовлення на рівень педагогічних категорій.

Закон виховного і розвиваючого навчання. Він розкриває співвідношення опанування знань, навичок, умінь і всебічного розвитку особистості військовослужбовця, тобто передбачає наявність міцного виховного впливу будь-якого навчального заходу, і навпаки.

Під час організації заняття військовий педагог має пам'ятати про такі виховні цілі:

- сприяти формуванню світоглядних настанов військовослужбовця як захисника Вітчизни, так і громадянина нашої держави;
- сприяти вирішенню завдань військового, морального, фізичного, естетичного виховання та військово-професійної орієнтації;
- сприяти вихованню як загальнолюдських цінностей, так і якостей справжнього військовослужбовця – захисника Батьківщини;
- формувати високу культуру як загального міжособистісного спілкування, так і військового етикету; виховувати почуття відповідальності військовослужбовця як за стан справ у власному військовому підрозділі, так у Збройних силах України;
- сприяти всебічному гармонійному розвитку особистості військовослужбовця.

Закон обумовленості навчання військовослужбовців характером їх діяльності. Він з'ясовує співвідношення між педагогічним керуванням і розвитком власної активності військовослужбовців, як об'єктів навчання, між способами організації військово-дидактичного процесу та його результатами, тобто власне характер навчально-пізнавальної та бойової діяльності військовослужбовців має формувати зміст їх навчання та визначати основні напрямки їх військово-професійного вдосконалення.

Закон цілісності та єдності військово-дидактичного процесу. Він виявляє співвідношення частини та цілого у військово-дидактичному процесі, необхідність гармонійної єдності всіх його компонентів. Бойова і мобілізаційна готовність будь-якого військового підрозділу і військової частини, характер дій військовослужбовців на сучасному полі бою передбачають наявність у військовослужбовців комплексних військово-професійних знань, навичок, умінь і високих морально-бойових та духовних якостей. Через те бойова підготовка чи військово-дидактичний процес у Збройних Силах України має організовуватися у комплексі, становити як у теоретичному, так і в прикладному аспекті суцільну єдність та служити основному призначенню

Збройних Сил України - знаходиться в постійній бойовій готовності й забезпечити державний суверенітет і недоторканість нашої Батьківщини.

Закон єдності та взаємозв'язку теорії та практики навчання військовослужбовців. Він розкриває співвідношення між змістом і методами навчання та майбутньою діяльністю військовослужбовців, залежністю військової дидактики від сучасної військової практики. Характер діяльності військовослужбовців у сучасних умовах, переважно, має практичний характер. У зв'язку з цим більшість занять повинні мати фундаментальну і військово-професійну спрямованість та здійснюватися за допомогою практичних методів і форм організації навчально-пізнавальної діяльності тих, хто навчається. Також зміст навчання військовослужбовців Збройних Сил України має своєчасно відбивати останні досягнення військової науки, зміни у стратегії та тактиці дій вірогідного противника і досвід сучасних воєнних конфліктів.

Отже, *закони військової дидактики* – це її об'єктивні, внутрішні, суттєві та відносно стійкі зв'язки, які виявляються під час організації та проведення військово-навчального процесу у підрозділах та частинах. У цих законах відбивається сутність військово-дидактичного процесу. Тому їх знання допомагає військовим педагогам обґрунтовано визначати зміст навчання військовослужбовців, правильно обирати шляхи та засоби навчальної діяльності, уникати шаблонного підходу до педагогічної діяльності, інноваційно і творчо організувати та проводити навчальні заняття, ефективно вирішувати дидактичні завдання та в цілому оптимізувати цей складний соціально-змістовний процес.

Конкретні прояви цих законів у військово-дидактичному процесі визначаються як закономірності навчання, які мають об'єктивні, суттєві, стійкі та повторювані зв'язки між складовими компонентами цього процесу і сприяють ефективному вирішенню його функцій. Вони у військовій дидактиці мають ймовірно-статистичний характер. Певна їх частина функціонує завжди, незалежно від дій учасників і умов процесу (наприклад, цілі та зміст навчання військовослужбовців залежать від суспільного устрою і Воєнної

Доктрини держави), а більшість виявляється як тенденція, тобто не у кожному разі, а в статистичному ряду великої кількості випадків.

У військовій дидактиці відрізняють *зовнішні та внутрішні закономірності* процесу навчання. Зовнішні закономірності характеризують залежність навчання військовослужбовців від суспільних процесів і умов: соціально-економічної та політичної ситуації, рівня культури в суспільстві, його потреб у Збройних силах та ін. Ті зміни, які відбуваються на сучасному етапі у Збройних Силах України, доводять обґрунтованість цієї залежності.

Однією з основних внутрішніх закономірностей навчання військовослужбовців є єдність навчання, виховання, розвитку і психологічної підготовки військовослужбовців як умова всебічного формування особистості військовослужбовця. Про необхідність поєднання навчання і виховання дуже влучно підкреслював відомий військовий теоретик М. І. Драгомиров: залежно від призначення солдата для бою, заняття з ним мають два головних розділи: 1) розвиток у людини почуття обов'язку, самовідданості і самовладання, які вкладено в нього природою; 2) передачу йому різних матеріальних навичок, які роблять його більш здатним до захисту і завдання шкоди ворогу. Першому розділу годиться назва виховання, другому – освіта солдата. Зайве розповсюджуватися про те, який з них може бути визнаний найважливішим. Виховання воїна має бути поставлено вище освіти, тому що потребує переважної та щохвилиної уваги його керівника .

З урахуванням дидактичної концепції розвиваючого навчання, особливостей сучасної дидактичної системи і складної соціально-економічної та політичної ситуації в Україні навчальна діяльність військових педагогів повинна мати переважно виховний характер.

Відповідність впливів суб'єктів навчання пізнавальним можливостям і здібностям об'єктів навчання та характеру їх діяльності. Ця закономірність свідчить про те, що існує безпосередня залежність між характером взаємодій суб'єктів і об'єктів навчання та результативним компонентом процесу навчання в Збройних силах України.

Згідно з цією закономірністю, військові педагоги під час організації та здійснення процесу навчання повинні враховувати:

- 1) індивідуально-психічні особливості військовослужбовців;
- 2) характер їх майбутньої діяльності;
- 3) активна взаємодія з підлеглими;
- 4) досягнення зацікавленої, інтенсивної та свідомої участі об'єктів навчання в навчально-пізнавальній діяльності.

Отже, ця закономірність відбиває взаємозв'язок дидактичних і дійсних навчально-пізнавальних можливостей воїна.

Моделювання (відтворення) діяльності суб'єктів і об'єктів навчання відповідно до вимог сучасної війни та бою. Конкретним проявом цієї закономірності є зв'язок між характером навчальної діяльності та її результатами. Особливості сучасної війни, досвід воєнних конфліктів останніх років та характер використаної в них складної бойової техніки, засобів і прийомів психологічної війни підтверджують актуальність цієї залежності та вимагають цілеспрямованої змістовної психологічної підготовки особового складу під час здійснення бойової підготовки, формування у нього високої військової майстерності та морально-психічної стійкості й готовності до складних умов сучасної війни, підготовки професіонала.

Єдність процесів викладання та учіння. Ця єдність передбачає спільну діяльність суб'єктів і об'єктів навчального процесу, під час якої розвивається не тільки останній, а й удосконалює свою військово-професійну майстерність і перший. Процес навчання для військовослужбовців, які значно відрізняються між собою за рівнем інтелектуального і фізичного розвитку та нахилами, є складним. Але коли він відбувається цілеспрямовано, свідомо, з високою організацією, широким залученням різноманітної сучасної комп'ютерної й бойової техніки, за активної участі об'єктів навчання, у змістовній і зацікавленій формі, то дає, як правило, позитивні результати. Отже, основною вимогою цієї закономірності є формування творчого і зацікавленого союзу між суб'єктами та об'єктами.

Взаємозалежність цілей, завдань, змісту, методів, форм і результатів у військово-дидактичному процесі. Ця закономірність враховує досягнення у розвитку сучасної загальної та військової педагогіки і психології, які мають відобразитися у підручниках з військової дидактики, у часткових дидактиках. Методи і форми організації навчально-пізнавальної діяльності військовослужбовців мають відповідати як сучасним дидактичним системам, вимогам і характеру морально-психологічного перевантаження сучасної війни, так і інтелектуальним й фізичним можливостям військовослужбовця. Вона також передбачає комплексний підхід до визначення змісту й організації навчально-виховного процесу в Збройних силах України, оцінку ефективності його результатів, уміння бачити і аналізувати це складне соціально-педагогічне явище не тільки за окремими його складовими, а в цілості, нерозривності та у комплексі.

Ці та ряд інших закономірностей (наприклад, проблемно-діяльнісний та прикладний характер військового навчання, взаємозалежність навчально-пізнавальної діяльності воїна й рівня розвитку його мотивації військової служби, взаємозалежність і взаємообумовленість усіх компонентів військового навчання тощо) служать основою для опрацювання системи стратегічних ідей, які становлять суть сучасної педагогічної концепції навчання військовослужбовців.

Основні ідеї цієї концепції:

- націленість навчання військовослужбовця на формування його всебічної гармонійно розвинутої особистості - індивідуальності, яка збагачена загальнолюдськими цінностями і мораллю та готова захищати незалежність, територіальну цілісність, недоторканість і самостійність України;

- єдність організації навчально-пізнавальної, службової, позаслужбової та творчої діяльності військовослужбовця як умова формування провідних рис особистості;

- комплексність навчання, виховання, розвитку та психологічної підготовки, яка вимагає розглядати навчання військовослужбовців, як

специфічний спосіб виховання і надавати йому розвиваючого та виховного характеру;

- оптимізація змісту, методів і форм навчання;

- гуманізація, демократизація та гуманітаризація військово-дидактичного процесу;

- впровадження у практику навчання військовослужбовців ідей і технології педагогіки співробітництва;

- морально-психологічне забезпечення логіки побудови навчально-виховного процесу, організації та здійснення бойової та гуманітарної підготовки;

- діагностичне задавання цілей навчання та ін.

2. Характеристика принципів навчання військовослужбовців.

Принципи навчання, що обслуговують всі компоненти військово-дидактичного процесу

1. *Принцип розвиваючого і виховного характеру навчання військовослужбовця* – спрямований на всебічний розвиток його особистості та індивідуальності. Його необхідність диктується сучасними концепціями навчання, які орієнтують навчальний процес на потенційні можливості людини та на повний їх розвиток.

2. *Принцип науковості* вимагає, щоб зміст навчання відповідав сучасному стану розвитку як загальної, так й військової науки та техніки, стратегії та тактики дій як власних військ, так і вірогідного противника, вимогам сучасної війни й рівню науково-технічного забезпечення військ тощо.

3. *Принцип забезпечення зв'язку навчання з військовою практикою* – вчити війська тому, що необхідно на війні. Цей принцип виражає військово-практичну спрямованість бойової та гуманітарної підготовки особового складу військових підрозділів і частин.

4. *Принцип системності та послідовності навчання* – стосується як змістовного, так і процесуального компоненту навчання військовослужбовців, тобто він визначає логіку і послідовність військово- дидактичного процесу.

5. *Принцип міцності засвоювання знань, формування навичок і умінь* – принцип якості, гарантування результатів навчання.

6. *Принцип гуманізації та гуманітаризації навчання*

Гуманізація військово-професійної освіти полягає в утвердженні особистості військовослужбовця як найвищої соціальної цінності.

Гуманітаризація військової освіти покликана формувати у військовослужбовців цілісну картину світу, духовність і культуру особистості, передбачає вивчення національної історії, народних традицій, культури українського народу.

7. *Принцип оптимізації військово-дидактичного процесу* – здійснення такого вибору змісту, методів, форм і прийомів дидактичного впливу, який забезпечує найкращий результат у навчанні за найменшого використання різноманітного ресурсного забезпечення.

Принципи навчання, що стосуються діяльності суб'єктів навчання та їх методики викладання

1. *Принцип демократизації у навчанні:*

поворот до людини, тобто до об'єкта навчання;

подолання формалізму і бюрократизму у навчальному процесі;

співробітництво суб'єктів і об'єктів процесу навчання, де останній є повноправним його учасником і творцем власного самовдосконалення.

2. *Принцип доступності, дохідливості викладання* – вимагає добору методів, прийомів, засобів навчання, навчальних завдань, які відповідають готовності об'єктів навчання до їх засвоєння.

3. *Принцип застосування наочності у навчанні.*

Функції наочності:

а) сприяти розумовому розвитку об'єктів навчання;

б) допомагати виявити зв'язок між науковими знаннями та військовою життєдіяльністю, військовою теорією і практикою;

в) полегшити навчально-пізнавальну діяльність і сприяти формуванню інтересу до військово-професійних знань;

г) допомагати сприймати предмет, що вивчається, у його розмаїтті;

д) сприяти формуванню мотивації до пізнання оточуючої дійсності й ін.

4. Принцип раціонального сполучення колективних та індивідуальних форм і способів навчальної роботи – вимагає використання переваг кожної з форм навчання.

Принципи навчання, що стосуються навчально-пізнавальної діяльності об'єктів навчання

1. Принцип формування (самоформування) мотивації навчально-пізнавальної діяльності тих, хто навчається

До мотивів, що спонукають людину навчатися, належать пізнавальні мотиви, мотиви досягнення (прагнення успіху, кар'єрного зростання), соціальні мотиви тощо.

2. Принцип активності, свідомості та самостійності об'єктів навчання.

Цей принцип реалізується за таких умов: позитивне ставлення військовослужбовця до навчання та до служби; сформованість у нього навчальних умінь; достатній психічний розвиток об'єкта навчання; військовослужбовець свідомо здійснює заходи зі стимулювання (самостимулювання); йому властива самостійна та творча діяльність; в навчальному процесі присутні колективні види діяльності; навчання передбачає включення різноманітних активних методів, змагання тощо.

Література:

1. Балашова С. П., Кирик В. Л., Лисюк С. Г. Основи психології та педагогіки: Навчально-методичний посібник для курсантів ВВНЗ.- К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2005.

2. Інноваційні педагогічні технології та методики в освітньому процесі військових навчальних закладів провідних країн-членів НАТО і України : колективна монографія / за заг. ред. В. С. Рижикова. Київ : НДЦ ВІКНУ, 2018. 320 с.
3. Кубіцький С. О., Черняк А. І., Дубровинський Г. Р., Васильєв С. П. Основи загальної та військової психології і педагогіки: Навчальний посібник. – К.: ВПЦ “Київський університет”, 2006.
4. Коломінський Н. Л. Психологія менеджменту в освіті (соціально-психологічний аспект): монографія / Н. Л. Коломінський. – К.: МАУП, 2000. – 286 с.
5. Концепція підготовки Збройних Сил України: наказ Міністра оборони України від 22.02.2016 № 95.
6. Нещадим М. І. Військова освіта в Україні: історія, теорія, методологія, практика : монографія. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2003. 852 с.
7. Психолого-педагогічні аспекти діяльності військового керівника [Текст] : підруч. для слухачів вищ. військ. навч. закл. / [В. І. Осьодло та ін. ; за заг. ред. В. І. Осьодла] ; Нац. ун-т оборони України ім. Івана Черняховського, Каф. суспіл. наук. - Київ : НУОУ ім. І. Черняховського, 2014. – 364 с.
8. Статути Збройних Сил України. – Київ : Видавництво «Варта», 2004. – 499 с.
9. Темко Г. Д. Військове виховання на Україні: історіярозвитку та сучасні проблеми / Г. Д. Темко, М. І. Томчук. – К.: Варта, 1997. – 104 с.
10. Толлок І. В. Підготовка військових фахівців з вищою освітою: інноваційні підходи /І. В. Толлок, Ю. І. Приходько // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. – 2013. – № 6 (32). – С. 259–269.
11. Формування психологічної готовності військовослужбовців до виконання завдань антитерористичної операції: poradnik для офіцерів та сержантів // Адміністративне управління ГШ ЗСУ № 20951 С від 35.09.2014 р. 9.52.34арт 1.21/, Штаб АТО, 2014. – 22 с.

12. Ягупов В. В. Військова дидактика: навчальний посібник / В. В. Ягупов. – Київ : Видавничо – поліграфічний центр «Київський університет», 2000. – 400 с.

Питання для самоконтролю:

1. Поясніть сутність терміну «педагогічний закон».
2. Надайте тлумачення кожному з законів військової дидактики.
3. Яка відмінність термінів «закон» і «закономірність» навчання?
4. Дайте характеристику об'єктивним закономірностям навчання.
5. Суб'єктивні закономірності навчання військовослужбовців. У чому полягає їх суб'єктивність?
6. Принципи навчання військовослужбовців, які обслуговують всі компоненти військово-дидактичного процесу.
7. Поясніть сутність принципів навчання військовослужбовців, що стосуються діяльності суб'єктів навчання (педагогів) та їх методики викладання.

ЛЕКЦІЯ № 5. ЗМІСТ НАВЧАННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ.

План лекції:

1. Педагогічні концепції змісту навчання.
2. Ігрове навчання військовослужбовців. Ділові та рольові ігри.
3. Теоретична підготовка до семінару у формі дидактичної гри.

***Ключові слова:** педагогічні концепції, педагогічна модель, інтерактивні форми навчання, ігрове навчання, ділові ігри, рольові ігри, мозковий штурм.*

1. Педагогічні концепції змісту навчання.

Аналіз сучасної педагогічної літератури дозволив виокремити найбільш прогресивні концепції, а саме: продуктивної педагогіки, достовірної педагогіки,

дослідницько-орієнтованої педагогічної моделі та моделі педагогіки мультиграмотності.

Достовірна педагогіка. На основі праць Ф. Ньюменна Х.М. Маркс і А. Гаморана була розроблена концепція достовірної (справжньої) автентичної педагогіки. Дослідники прийшли до висновку, що прийшов час змінити модель навчання, за якою учні лише вбирають і відтворюють інформацію, не досягаючи її сутності і мало застосовуючи її у повсякденному житті. Вони обґрунтували ідею нової педагогічної моделі, мета якої – забезпечити високий рівень включення тих, хто навчається та їх взаємодію під час навчального процесу. Учні при такому підході розглядаються як активні суб'єкти, здатні вирішувати комплексні проблеми і продукувати знання, що базуються на реальному досвіді.

Цю модель відтак вирізняє:

- орієнтація на конструювання знань під час навчальних занять (за рахунок синтезу, узагальнення, пояснення гіпотез, формулювання висновків тощо);
- здійснення дисциплінарних досліджень (вивчення і дискусійне обговорення основних ідей, концепцій та досліджень задля формування глибоких знань з навчального предмета);
- осягнення значення поза школою (застосування отриманих у школі знань на власному досвіді).

Продуктивна педагогіка. Прихильники цієї концепції розробили теоретичну базу, яка дозволяє вчителям критично осмислити свою роботу. Вона включає 20 елементів, які згруповані згідно з чотирма вимірами шкільної практики, а саме: із інтелектуальною якістю, сприятливим шкільним середовищем, врахуванням відмінностей та зв'язністю з різними контекстами.

Дослідницько-орієнтована педагогічна модель. Прихильники цієї моделі орієнтуються на сучасні дослідження, які доводять, що мозок має природну здатність до інтеграції знань, і це має бути використано у навчальному процесі. Задля цього необхідним стає активне включення тих, хто навчається у процес

конструювання знань і переорієнтація навчально-виховного процесу на дослідження проблем, а не заучування тем. Ці проблеми мають бути пов'язані з наукою, здоров'ям, суспільством та екологією – тими основними сферами, що складають “світ навколо нас”. Їх пізнання має відбуватися за рахунок інтегрованого вивчення мови, математики, мистецтва, драматургії, танців, музики, технологій тощо.

Модель педагогіки мультиграмотності. Термін “мультиграмотність” був запропонований вченими із Лондона у кін. ХХ ст. На їх думку, завдяки новим інформаційно-комунікаційним технологіям і поширенню англійської мови як глобальної сьогодні значно розширилися можливості спілкування, що зумовлює необхідність переосмислити вимоги до базового рівня освіченості особистості.

Так, традиційна педагогіка була спрямована на те, щоб сформувати грамотність, яка складалася з уміння читати і писати літературною державною мовою на сторінках зошита – це була формалізована, монокультурна педагогіка. У сучасному світі грамотність означає, у тому числі, уміння спілкуватися з представниками інших культур та використовувати мультимедійні ресурси (комбінувати текст і звук, робити із зображень фільми, заповнювати сайти тощо).

Аналіз сучасних педагогічних концепцій засвідчив, що в їх основі лежить проблемно-діяльнісний підхід, який передбачає:

- орієнтацію на учня, врахування його прав та різноманітних потреб;
- формування навичок та умінь мисленнєвої діяльності;
- формування мультиграмотності та комунікативної компетентності задля активної реалізації у полікультурному середовищі;
- набуття учнями досвіду здійснювати дослідницьку діяльність при вивченні актуальних суспільних проблем;
- активне включення всіх суб'єктів навчально-виховного у процес неогоціації;
- активізацію взаємозв'язків між школою та зовнішнім середовищем.

2. Ігрове навчання військовослужбовців. Ділові та рольові ігри.

Слово інтерактив (пер. з англійської inter – взаємний, act – діяти) означає взаємодіяти. Інтерактивний метод – це спосіб взаємодії через бесіду, діалог.

Інтерактивне навчання – це навчання в режимі діалогу, під час якого відбувається взаємодія учасників освітнього процесу для взаєморозуміння, спільного вирішення навчальних завдань, розвитку особистісних якостей студентів (курсантів). Інтерактивні методи навчання передбачають фронтальну роботу студентів (курсантів) та роботу малими групами. Найефективніші результати можна отримати під час організації роботи студентів (курсантів) малими групами.

Сильні сторони інтерактивного навчання це – підвищення “ККД” (коефіцієнт корисної дії) процесу засвоєння інформації.

За даними учених, учень засвоює матеріал:

- під час лекції – 5%;
- під час читання – 10%;
- під час роботи з відео/аудіо матеріалами – 20%;
- під час демонстрації – 30%;
- під час дискусії – 50%;
- під час практики – 75%;
- під час навчання інших чи відразу застосовуючи знання – 90%.

Отже, інтерактивні методи навчання є найбільш цікавими і ефективними. Під час інтерактивного навчання курсант стає не об’єктом, а суб’єктом навчання, він відчуває себе активним учасником подій і власної освіти та розвитку. Це формує в курсантів внутрішню мотивацію до навчання та спонукає їх до саморозвитку та самостереження. У зв’язку з цим найефективніші заняття, побудовані за традиційною методикою із застосуванням елементів інтерактивного навчання. Організація інтерактивного навчання передбачає моделювання життєвих ситуацій, використання рольових ігор, спільне розв’язування проблеми на основі аналізу обставин та відповідної ситуації.

Під час підготовки сучасного офіцера ЗСУ особливо слід звернути увагу на метод мозкового штурму (мозкової атаки).

Мозковий штурм – це метод групового вирішення творчої проблеми, в процесі застосування якого формується здібність переборювати внутрішні бар'єри, перехід на чужу логіку, внаслідок чого творчі потенціали учасників ніби інтегруються.

1. Метод “мозкового штурму” був розроблений Алексом Осборном в 1953 році і заснований на допущенні, що однією з основних перешкод для народження нових ідей є “боязнь оцінки”: люди часто не висловлюють вголос цікаві неординарні ідеї через побоювання зустрітися зі скептичним або навіть ворожим до них ставленням з боку керівників і колег. Класична техніка мозкового штурму, запропонована Осборном, базується на двох принципах – “відстрочка винесення вироку ідеї” і “з кількості народжується якість”.

2. Використання методу “мозкового штурму” в практиці навчання в ЗВО можливе за дотримання певних правил, які потрібно враховувати під час проектування та реалізації заняття. До цих правил належать такі:

- висловлення думок повинно відбуватися без закріпачення, навіть якщо запропоноване розв'язання спочатку видається абсурдним і недоречним;
- пропоновані думки не можна обґрунтовувати в момент їхнього виголошення під жодним приводом;
- висловлені ідеї не можна коментувати. Це стосується однаково як організатора заняття, так і інших учасників дискусії;
- після закінчення списку ідей допускається обґрунтування висловлених пропозицій розв'язання проблем;
- висловлення ідей (думок) може відбуватися в письмовій формі, а також анонімно;
- усі висловлені думки повинні детально записуватися (реєструватися);
- за один раз можна висловлювати тільки одну думку.

Ділові ігри мають багато різновидів, спільною рисою яких є елемент гри. Також відомі теорія відпочинку після неігрової діяльності М. Лазаруса, теорія надміру енергії Г. Спенсера, теорія підготовки до праці С. Л. Рубінштейна. В останні роки концепція ділової гри має тенденцію інтенсивне розвиватися.

Виокремлюються *функціональні, тематичні й конструктивні ігри*, а за змістом – *дидактичні, спортивні й військові*.

Під час ділової гри особлива увага приділяється формуванню навичок і вмінь ухвалення рішень за умови взаємодії, суперництва і конкуренції між активно діючими особами.

У ділових іграх курсанти мають можливість виконувати ролі учасників певних ситуацій, протиборчих чи взаємодіючих сторін. Проте ці ситуації розглядаються у динаміці вільного розвитку курсантів як майбутніх офіцерів, що особливо важливо для освітнього процесу військового навчального закладу.

Психолого-педагогічні принципи конструювання і використання ділової гри такі:

- принцип імітаційного моделювання конкретних умов і динаміки певного виду діяльності;
- ігрового моделювання змісту і форм реальної професійної діяльності;
- спільної діяльності;
- діалогічного спілкування;
- двоплановості;
- проблемності змісту імітаційної моделі і процесу його розгортання в ігровій діяльності.

Ці принципи, віддзеркалюючи сутність ділової гри, визначають її складові частини, логіку, внутрішні зв'язки і вимагають їх системного застосування.

Рольові ігри, так само як і проблемне навчання, несуть відбиток проблемності певних ситуаційних завдань і є ефективним засобом засвоєння знань, навичок, умінь у конкретній ситуаційній обстановці.

3. Теоретична підготовка до семінару у формі дидактичної гри.

Перед підготовкою до використання в практиці навчання методу “мозкового штурму” необхідно дотримуватися наступних правил:

- висловлення думок повинно відбуватися без закріпачення, навіть якщо запропоноване розв’язання спочатку видається абсурдним і недоречним;
- пропонувані думки не можна обґрунтовувати в момент їхнього виголошення під жодним приводом;
- висловлені ідеї не можна коментувати. Це стосується однаково як організатора заняття, так і інших учасників дискусії;
- після закінчення списку ідей допускається обґрунтування висловлених пропозицій розв’язання проблем;
- висловлення ідей (думок) може відбуватися в письмовій формі, а також анонімно;
- усі висловлені думки повинні детально записуватися (реєструватися);
- за один раз можна висловлювати тільки одну думку.

Умови ефективності мозкового штурму:

- максимальна зацікавленість усіх учасників у досягненні результату;
- абсолютний авторитет керівника в організації роботи;
- чітке дотримання правил проведення мозкової атаки.

Основні принципи мозкової атаки:

- не критикувати – можна висловлювати будь-яку думку без побоювання, що вона буде невдалою;
- стимулювати всяку ініціативу – чим незвичайнішу, тим краще;
- прагнути до найбільшої кількості ідей;
- змінювати, комбінувати, покращувати запропоновані ідеї (свої та чужі).

Метод “мозкового штурму” відносять до групи інтерактивних методів навчання й використовують для вирішення конкретних практичних завдань.

Найкращим способом оцінювання висловлених ідей на заняттях є голосування всіх учасників з попередньою загальною дискусією. Провести голосування можна на тому ж занятті після короткої перерви або на наступному

занятті (це залежить від кількості висловлених ідей, складності проблеми, наявності навчального часу тощо). Однак найдоцільнішим є завершення роботи протягом одного заняття за умови повного “занурення” курсантів у навчальну ситуацію. За браком часу можна запланувати спарене заняття (4 академічні години).

За дотримання описаних правил і застережень проведення заняття методом мозкової атаки в умовах навчального закладу може здійснюватися за такою структурою:

Перший етап.

Крок 1

- Вступ. Окреслення проблем, завдань.
- Формулювання проблем, завдань, задач (через проміжок часу в 5-10 хв).

Крок 2

- Висловлення думок, ідей.
- Реєстрація ідей.

Другий етап.

Крок 3

– Обґрунтування своєї ідеї тими, хто висловив пропозиції щодо розв’язання проблеми.

– Загальна дискусія над запропонованими ідеями (правильність, реальність, оригінальність).

– Остаточний вибір найкращої ідеї.

Крок 4

- Обґрунтування остаточного вибору.
- Підбиття підсумків проведення заняття, підкреслюючи моменти, що мають важливе дидактичне значення.

Основним завданням занять є формування вміння курсантів генерувати ідеї в умовах екстремальної ситуації, висловлювати та обґрунтовувати свої думки. Для цього необхідно дотримуватись певних правил їх проведення:

1. Чітко сформулювати проблему (завдання). Визначити потреби та мету її розв'язання.

2. Ознайомити курсантів з умовами й правилами проведення роботи. Визначити групи курсантів (команди, бригади, експертні групи тощо), пояснити їхні завдання.

3. Стимулювати генерацію ідей у робочих групах. Ідеї повинні бути новими, простими, надійними, доступними.

4. Організувати мозковий штурм поставленої проблеми за певний проміжок часу (10—15 хв.). Можете регламентувати кількість відповідей, що їх потрібно отримати (5, 7, 10 тощо).

5. Провести репрезентацію ідей, запропонованих учасниками, та їх аргументацію.

6. Організувати аналіз ідей, який можна здійснити за допомогою морфологічної таблиці.

7. Допомогти курсантам відібрати кращі ідеї, спрямувати їхнє подальше розроблення.

Для проведення мозкового штурму всі учасники розподіляються на декілька груп. Організатор пояснює правила мозкового штурму курсантам, формулює проблему та завдання для кожної групи учасників. Кожна група пропонує свої ідеї-рішення (мінімум три ідеї від кожної команди), які записуються на листі або дошці. Далі відбувається обговорення ідей. Кожна команда обґрунтовує свої ідеї та можливості їхнього впровадження в життя.

Після цього здійснюється відбір ідей голосуванням. Кожен учасник має право вибрати три ідеї із загального переліку. Учасники підходять до ватману й проти ідеї, яка їм найбільше сподобалася, ставлять крапку маркером / крейдою (1 крапка – 1 голос). Для прийняття остаточного рішення організатори підраховують кількість голосів за кожну ідею. Після цього проводиться ранжирування результатів – курсанти обирають декілька ідей (дві – три ідеї), які отримали найбільшу кількість голосів і являють собою найефективніші

напрями розв'язання проблеми. Ці ідеї обговорюються всіма учасниками, а після обговорення визначаються способи їхньої реалізації.

Література:

1. Балашова С. П. Основи психології та педагогіки: Навчально-методичний посібник для курсантів ВВНЗ / Балашова С. П., Кирик В. Л., Лисюк С. Г. // .- К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2005. – 158 с.
2. Військова педагогіка у професійній діяльності офіцера і сержанта : навчальний посібник. Частина II. Методика та системи виховання військовослужбовців / [О. В. Бойко, Л. В. Коберський, В. М. Кожевников, А. М. Романишин, С. В. Скрипник]. – Львів : АСВ, 2012. – 382 с.
3. Військова психологія і педагогіка : [підручник / авт. кол-в Л. А. Снігур, О. А. Хижняк, Є. М. Подтергера, Е. І. Сарафанюк, К. П. Аветісян, О. Ю. Булгакова] ; за заг. ред. Л. А. Снігур. — Луцьк : ПВД «Твердиня», 2010. 576 с.
4. Військова психологія і педагогіка [Текст] : підруч. для військових вузів / Б. М. Олексієнко [и др.]. - Хмельницький : Видавництво Академії ПВУ, 1998. 562 с.
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / упоряд. і голов. ред. В. Т. Бусел. Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
6. Воєнна доктрина України: Указ Президента України від 24 вересня 2015 року № 555/2015.
7. Военная педагогика : учебник для вузов / И. А. Алехин [и др.] ; под общей редакцией И. А. Алехина. — Москва : Издательство Юрайт, 2019. 414 с.
8. Горячева К. С., Рижиков В. С. Методика впровадження дидактичних та рольових ігор в освітній процес військової освіти як практика прийняття рішень в умовах обстановки наближеної до бойової. Молодь і ринок. 2018. Вип. № 7 (162). С. 17-22.

9. Дзюба В. М. Військова педагогіка, виховна та соціальна робота [Текст] – К. : МП Леся, 2009. 85 с.
10. Євтух М. Б. Технологія інноваційної педагогічної освіти : монографія / Микола Євтух, Андрій Нісімчук ; [кер. проекту В. О. Зайчук] ; Ін – т пед. технологій. – Луцьк : Твердиня, 2011. 453 с.
11. Енциклопедія освіти / за ред. В. Г. Кремень ; Академія педагогічних наук України. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
12. Інноваційні педагогічні технології та методики в освітньому процесі військових навчальних закладів провідних країн-членів НАТО і України: Колективна моногр. / за заг. ред. проф. В. С. Рижикова; Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка. К.: НДЦ ВІКНУ, 2018. 320 с.
13. Кодекс відповідальності військовослужбовців : навчальний посібник : Збірка нормативно – правових актів / автори – укладачі В. В. Забарський, С. П. Пасіка та інші / за ред. В. В. Балабіна. 2 – ге видання. – Київ : ВІКНУ, 2014. – 300 с.
14. Кубіцький С. О., Черняк А. І., Дубровинський Г. Р., Васильєв С. П. Основи загальної та військової психології і педагогіки: Навчальний посібник. – К.: ВПЦ “Київський університет”, 2006.
15. Наволокова Н. П. Енциклопедія педагогічних технологій та інновацій ; автор-укладач Н. П. Наволокова. - Х. : Вид. група “Основа”, 2010. – 176 с.
16. Панфілова О. П. Мозкові штурми у колективному ухваленні рішень / Панфілова О. П. - Спб. : Питер, 2005.- 220 с.
17. Рижиков В. С. Теорія і практика конструювання цільових моделей (професіограм) та процесу професійної підготовки майбутніх юристів : монографія / В. С. Рижиков. – Херсон : ТОВ «Айлант», 2010. – 280 с.
18. Формування психологічної готовності військовослужбовців до виконання завдань антитерористичної операції: poradnik для офіцерів та

сержантів // Адміністративне управління ГШ ЗСУ № 20951 С від 35.09.2014 р. 9.52.34арт 1.21/, Штаб АТО, 2014. – 22 с.

19. Ягупов В. В. Військова дидактика: навчальний посібник / В. В. Ягупов. – Київ : Видавничо – поліграфічний центр «Київський університет», 2000. – 400 с.

20. Ягупов В. В. Теорія і методика військового навчання : монографія / В. В. Ягупов. – Київ : Тандем, 2000. – 380 с.

Питання для самоконтролю:

1. Охарактеризуйте педагогічні концепції навчання.
2. Що передбачає проблемно-діяльнісний підхід?
3. Що таке активні методи навчання? У чому їхня сутнісна та відмінність від традиційних методів?
4. Наведіть приклади доцільності використання активних та традиційних методів навчання.
5. Переваги застосування ігрових методів навчання.
6. Етапи підготовки та проведення “мозкового штурму”.

ЛЕКЦІЯ № 6.0 МЕТОДИ НАВЧАННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ.

План лекції:

1. Поняття про методи навчання. Види класифікацій методів навчання.
2. Характеристика основних методів навчання військовослужбовців.

Ключові слова: метод, активне навчання, особливості, класифікація, характеристика, педагогічні технології, нові, ігрові, неігрові, рольова гра, ділова, імітаційні, не імітаційні, проблемні лекції, семінари, мозковий штурм, круглий стіл, тренінг, аналіз виробничих ситуацій.

1. Поняття про методи навчання. Види класифікацій методів навчання.

Витяг із *Концепції підготовки Збройних Сил України*, затвердженої наказом Міністра оборони України від 22.02.2016 № 95: *методи підготовки* ЗС України розподіляються на: словесно-наочний, вправ, тренувальний, ситуативно-пізнавальний, пошуковий та творчий.

Їх сутність полягає:

словесно-наочного – у систематичному та послідовному доведенні керівником навчального матеріалу, показу (демонстрації) предметів, що вивчаються для отримання тими, хто навчається, нових знань та формування відповідної уяви. Застосовується переважно під час курсової підготовки, проведення занять з предметів навчання тощо; вправ – у багаторазовому виконанні простих (нескладних) дій під наглядом керівника, для закріплення отриманих знань та формування у тих, хто навчається, необхідних навичок. Застосовується переважно під час проведення занять з предметів навчання, тренувань тощо;

тренувального (репродуктивного) – у виконанні комплексних дій, у відповідності з визначеним керівником заняття алгоритмом (завчасно встановленим порядком), для формування необхідних умінь та навичок для забезпечення якісного злагодження військово-організаційних структур. Застосовується переважно під час курсової підготовки, проведення занять з предметів навчання, тренувань, навчань тощо;

ситуативно-пізнавального – у проведенні розгляду та обговоренні реальних (імовірних) воєнних дій (їх оперативних або тактичних епізодів), ознайомленні з досвідом управління військами (силами) у воєнних конфліктах та розвитку навиків інформаційно-аналітичної діяльності. Застосовується переважно під час курсової підготовки;

пошукового (евристичного) – у самостійному пошуку тими, хто навчається, інформації (оптимального варіанту дій) за напрямом, який визначив безпосередній начальник (керівник) для здобування додатково необхідних знань (виконання отриманого завдання). Застосовується переважно під час командно-штабних навчань (тренувань);

творчого (дослідницького) – у самостійному пошуку шляхів розв’язання проблемної ситуації (виконання поставленого завдання) для здобування глибоких та всебічних знань з використанням творчих та нестандартних підходів. Застосовується переважно під час воєнних ігор, командно-штабних навчань.

Метод навчання військовослужбовців - це спосіб упорядкованої спільної діяльності суб’єктів і об’єктів навчання, що спрямована на оволодіння військово-професійними знаннями, навичками та уміннями, різнобічний розвиток розумових і фізичних здібностей військовослужбовців, формування у них якостей, необхідних для виконання службових обов’язків.

Прийом навчання – це деталь методу, часткове поняття від загального поняття “метод”.

Види класифікацій методів:

- за джерелом передачі та характером сприйняття інформації: словесні, наочні та практичні (С. Петровський, Е. Галант);

- за основним дидактичним завданням: формування знань, умінь, навичок, їх застосування (М. Данилов, Б. Єсіпов);

- за характером пізнавальної діяльності: пояснювально-ілюстративні, репродуктивні, проблемного викладення, частково-пошукові, дослідницькі (М. Скаткін, І. Лернер);

- за ступенем керування навчальною роботою: під керівництвом викладача, самостійна навчальна діяльність (П. Підкасистий, В. Паламарчук);

- за змістом діяльності суб’єкта навчання: методи організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності; методи стимулювання і мотивації навчально-пізнавальної діяльності; методи контролю і самоконтролю у навчанні (Ю.К. Бабанський).

Методи організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності (ОЗДНП):

Методи ОЗДНП – сукупність методів, спрямованих на передачу й засвоєння об’єктами навчання знань, формування умінь та навичок.

1. Словесні методи навчання:

а) пояснення – словесне тлумачення понять, явищ, законів, термінів тощо (обов'язкові – доказовість, аргументація, логіка; важливі – чіткість, темп, образність мови);

б) розповідь – послідовне розкриття змісту навчального матеріалу (художня, наукова, науково-популярна, описова);

в) лекція – усне викладення великого за обсягом, складного за побудовою навчального матеріалу (тема, план, засоби володіння увагою, наочність тощо);

г) бесіда – метод, що передбачає питання-відповіді.

За призначенням – вступна (підготовча), бесіда-повідомлення, бесіда-повторення, контрольна бесіда.

д) робота з підручником – організація самостійної роботи (читання для закріплення знань, заучування текстів, вивчення таблиць, малюнків, схем; укладання плану, виписка тез, цитат, створення конспекту, схем, класифікацій тощо).

2. Наочні методи навчання:

а) ілюстрування – оснащення викладу теоретичного матеріалу ілюстраціями статистичної наочності (плакатами, мапами, рисунками, схемами, 3-D графікою, відео тощо);

б) демонстрація – використання приладів, дослідів, тех. обладнання тощо (важлива деталізація);

в) самостійне спостереження – безпосереднє спостереження явищ дійсності (Можливе на занятті під час роботи з літературою, на полігоні тощо. Обов'язкові інструктаж та висновки).

3. Практичні методи навчання:

а) вправа – багаторазове повторення певних дій чи видів діяльності задля їх засвоєння, яке спирається на розуміння та супроводжується свідомим контролем і корекцією (можливе поступове ускладнення дій, або відпрацювання їх елементів з подальшим об'єднанням);

б) лабораторна робота – вивчення в умовах навчального закладу явищ

природи, принципів та алгоритмів роботи певного обладнання тощо (обов'язковий інструктаж – мета, ознайомлення з обладнанням, технікою безпеки; іноді необхідним є складання допуску до виконання);

в) практична робота – формування умінь та навичок у кінці вивчення теми (наприклад, розв'язання задач);

г) графічна робота – роботи, в яких зорове сприйняття поєднане з моторною діяльністю об'єкта навчання (креслення і схеми, робота з мапами, створення таблиць, побудова графіків, діаграм);

д) дослідна робота – пошукове завдання чи проект, який передбачає індивідуалізацію навчання і розширення обсягу знань (реферат, курсова робота).

Методи стимулювання і мотивації навчально-пізнавальної діяльності

1. Методи формування пізнавальних інтересів:

а) метод навчальної дискусії – суперечка, групове обговорення питань;

б) метод забезпечення успіху в навчанні – створення умов, щоб будь-який навчальний результат виглядав та вважався би позитивним, підкріплення діяльності суб'єктів навчання похвалою;

в) метод пізнавальних ігор – конкурси, вікторини тощо;

г) метод створення ситуації інтересу в процесі викладу навчального матеріалу – цікава історія, проблемна ситуація, актуалізація матеріалу;

д) метод створення ситуації новизни навчального матеріалу;

е) метод опори на життєвий досвід суб'єктів навчання – сприяє актуалізації.

2. Методи стимулювання обов'язку та відповідальності в навчанні:

а) метод роз'яснення особистої та суспільної значущості навчання;

б) метод висування вимог, виконання яких буде означати виконання обов'язку;

в) метод заохочення добросовісного виконання обов'язків;

г) оперативний контроль за виконанням вимог (у разі потреби – відзначення недоліків, здійснення зауважень).

2. Класифікація основних методів навчання військовослужбовців.

У педагогічній практиці *метод* виступає як упорядкований спосіб взаємодії викладача і тих, хто навчається, для досягнення навчально-виховних цілей. Водночас способи навчальної діяльності педагога (викладання) і способи навчальної діяльності курсантів (вчення) тісно **пов'язані** між собою і знаходяться у взаємодії.

Одна з гострих проблем сучасної дидактики – це проблема *класифікації методів навчання*. Найбільш ранньою класифікацією є розподіл методів навчання на методи роботи викладача (розповідь, пояснення, бесіда) та методи роботи курсантів (вправи, самостійна робота).

Поширеною є **класифікація методів навчання**

за джерелом отримання знань. Відповідно до такого підходу виділяють:

а) словесні методи; б) наочні методи; в) практичні методи (навчаються, виконуючи практичні дії, отримують знання).

Словесні методи займають важливе місце в системі методів навчання. Словесні методи поділяються на такі види: розповідь, пояснення, бесіда, дискусія, лекція, робота з книгою.

Розповідь застосовується на всіх етапах навчання, змінюється лише його характер, обсяг, тривалість, зміст.

Педагогічні умови ефективності розповіді:

- вона повинна забезпечувати ідейну і моральну спрямованість викладання;

- містити тільки достовірні і науково доведені факти; включати достатню кількість яскравих і переконливих прикладів;

- мати чітку логіку викладу;

- викладатися простою, доступною і емоційною мовою;

- відображати елементи особистої оцінки і відносини до викладених фактів, подій.

Пояснення – словесне тлумачення закономірностей, істотних властивостей досліджуваного об'єкта, окремих понять і явищ. Передбачає

монологічну форму викладу теоретичного матеріалу різних наук, розкриття корінних причин і наслідків в явищах природи і суспільного життя.

Педагогічними умовами ефективності пояснення є:

- точне і чітке формулювання завдання, суті проблеми, питання;
- послідовне розкриття причинно-наслідкових зв'язків;
- аргументація і докази;
- використання порівняння, зіставлення, аналогії;
- приведення яскравих прикладів;
- бездоганна логіка викладу.

Бесіда – діалогічний метод навчання, під час якого викладач шляхом постановки ретельно продуманої системи питань підводить до розуміння нового матеріалу або перевіряє засвоєння уже вивченого. Бесіда відноситься до найбільш ранніх методів дидактичної роботи. Її майстерно використовував Сократ, від імені якого і походить назва поняття “сократична бесіда”.

Залежно від конкретних завдань, змісту навчального матеріалу, рівня творчої пізнавальної діяльності курсантів у дидактичному процесі виділяють різні *види бесіди*:

евристична (від грец. *Еіркжсо* – знаходжу, відкриваю), в ході якої викладач, спираючись на наявні знання і практичний досвід, підводить до розуміння і засвоєння нових знань, формулювання правил і висновків;

ввідна або вступна, що передує вивченню нового матеріалу. Її мета – викликати стан готовності до пізнання нового;

бесіда-закріплення, яка проводиться після вивчення нового матеріалу.

У ході бесіди питання можуть бути адресовані одному, кого навчають, (індивідуальна бесіда) або всім слухачам групи (фронтальна бесіда).

Однією з різновидів бесіди є *співбесіда*. Вона може проводитися як з групою в цілому, так і з окремими особами. Її успіх багато в чому залежить від формулювання питань. Питання ставляться всій навчальній групі. Для того, щоб всі готувалися до відповіді, питання повинні бути короткими, чіткими, змістовними, що активізує мислення того, хто навчається. Не слід

використовувати подвійні питання, а також альтернативні, які передбачають відповіді “так” або “ні”. *Переваги* співбесіди: активізує; розвиває пам’ять і мову; має високий виховний потенціал; є хорошим діагностичним засобом.

Дискусія – обмін поглядами з визначеної проблеми, які відображають індивідуальну думку або спираються на думки інших осіб. Дискусію доцільно використовувати тоді, коли навчаються, мають значний ступінь зрілості і самостійності мислення, вміють аргументувати, доводити і обґрунтовувати свою точку зору. Добре проведена дискусія має велику навчальну і виховну цінність: сприяє більш глибокому розумінню проблеми, формує вміння відстоювати свою позицію, рахуватися з думками інших.

Лекція – це монологічний спосіб викладу об’ємного матеріалу, перевага якого полягає в можливості забезпечити закінченість і цілісність сприйняття учнями навчального матеріалу на тему. Лекція може застосовуватися під час повторення пройденого матеріалу на одну або кілька тем для узагальнення та систематизації вивченого матеріалу (оглядова).

Використання лекції є актуальним і в сучасних умовах, що обумовлено наступними факторами:

- забезпечує застосування блочного методу дослідження навчального матеріалу на тему або великих за обсягом розділів;
- дозволяє значно активізувати пізнавальну діяльність, залучаючи до самостійного пошуку додаткової інформації для вирішення проблемних навчально-пізнавальних завдань;
- сприяє виконанню тематичних завдань, проведенню самостійних експериментів.

Наочні методи використовуються у взаємозв’язку зі словесними і практичними методами навчання і спрямовані на закріплення навчальної інформації шляхом активізації візуальної пам’яті за допомогою наочних посібників і технічних засобів.

Наочні методи навчання включають:

ілюстративний метод, який передбачає показ ілюстративного матеріалу

– плакатів, таблиць, карт, зарисовок на дошці;

демонстраційний метод, пов'язаний з демонстрацією виробів, технічних установок, кінофільмів тощо.

Практичні методи формують практичні вміння і навички. До практичних методів навчання належать такі:

вправи – повторне (багаторазове) виконання розумової або практичної дії для набуття необхідних умінь та навичок. Вправи застосовуються під час вивчення всіх предметів і на різних етапах навчального процесу. Характер і методика вправ залежать від особливостей навчального предмета, матеріалу, віку тих, хто навчається. Виконуються самостійно або під керівництвом викладача.

Виділяють вправи: відтворювальні – відтворення відомого в цілях його закріплення; тренувальні – застосування знань у нових умовах.

За характером вправи бувають усні, письмові і графічні.

Усні вправи допомагають розвивати логічне мислення, пам'ять, мову і увагу, відрізняються динамічністю.

Письмові вправи сприяють закріпленню знань і виробленню умінь їх застосовувати, розвивають логіку, письмову мову, самостійність, можуть поєднуватися з усними і графічними.

Графічні вправи забезпечують виконання схем, креслень, графіків, плакатів, стендів, замальовок під час проведення лабораторно-практичних та інших робіт.

Практичні (лабораторні) роботи проводяться після вивчення великих за обсягом розділів, тому і носять узагальнюючий характер.

Особливий вид практичних методів навчання становлять заняття з навчальними машинами, з машинами-тренажерами

З середини 1960-х рр. в освіті стали використовуватися *методи дидактичних ігор*, засновані на імітаційному моделюванні досліджуваних систем, явищ, процесів.

Дидактична гра як метод навчання містить у собі великі потенційні

можливості активізації процесу навчання. Разом з тим педагогічна практика і результати проведених експериментів показали, що дидактичні ігри можуть зіграти в навчанні позитивну роль тільки тоді, коли вони використовуються як фактор, узагальнюючий широкий арсенал традиційних методів, а не як їх замітник.

Самостійна робота займає особливе місце в системі методів навчання, так як є необхідним елементом (прийомом, а також засобом, формою і видом пізнавальної діяльності) процесу навчання. Цей вид пізнавальної діяльності військовослужбовців, яку вони здійснюють без сторонньої допомоги, дозволяє закріпити отримані знання, вміння і навички. Найчастіше в основі самостійної роботи лежить робота з інформаційними джерелами - книгою або підручником, документом, статтею тощо, яка включає ряд прийомів і видів діяльності:

- конспектування – короткий виклад (запис) змісту прочитаного, що ведеться від першої або від третьої особи (від першої особи краще розвиває самостійність мислення);

- складання плану тексту (простого і складного), що вимагає уважного прочитання тексту, поділу його на частини і формулювання назви у вигляді короткої тези;

- цитування – дослівний витяг з тексту із зазначенням джерела (автор, назва, місце, видавництво і рік видання, сторінка);

- анотування – короткий, згорнутий виклад змісту прочитаного без втрати істотного сенсу;

- складання довідки – виклад відомостей про що-небудь, отриманий після пошуку. Довідки бувають статистичні, біографічні, термінологічні, географічні тощо;

- складання формально-логічної моделі – словесно-схематичне зображення прочитаного;

- складання тематичного тезаурусу – фіксування упорядкованого комплексу базових понять щодо розділу, теми;

- складання матриці ідей – написання порівняльних характеристик

однорідних предметів, явищ але працям різних авторів.

Література:

1. Балашова С. П. Основи психології та педагогіки: Навчально-методичний посібник для курсантів ВВНЗ / Балашова С. П., Кирик В. Л., Лисюк С. Г. // .- К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2005. 158 с.
2. Військова педагогіка у професійній діяльності офіцера і сержанта : навчальний посібник. Частина II. Методика та системи виховання військовослужбовців / [О. В. Бойко, Л. В. Коберський, В. М. Кожевніков, А. М. Романишин, С. В. Скрипник]. – Львів : АСВ, 2012. 382 с.
3. Військова психологія і педагогіка : [підручник / авт. кол-в Л. А. Снігур, О. А. Хижняк, Є. М. Подтергера, Е. І. Сарафанюк, К. П. Аветісян, О. Ю. Булгакова] ; за заг. ред. Л. А. Снігур. — Луцьк : ПВД «Твердиня», 2010. 576 с.
4. Військова психологія і педагогіка [Текст] : підруч. для військових вузів / Б. М. Олексієнко [и др.]. - Хмельницький : Видавництво Академії ПВУ, 1998. – 562 с.
5. Военная педагогика : учебник для вузов / И. А. Алехин [и др.] ; под общей редакцией И. А. Алехина. — Москва : Издательство Юрайт, 2019. 414 с.
6. Дзюба В. М. Військова педагогіка, виховна та соціальна робота [Текст] – К. : МП Леся, 2009. 85 с.
7. Євтух М. Б. Технологія інноваційної педагогічної освіти : монографія / Микола Євтух, Андрій Нісімчук ; [кер. проекту В. О. Зайчук] ; Ін – т пед. технологій. – Луцьк : Твердиня, 2011. – 453 с.
8. Інноваційні педагогічні технології та методики в освітньому процесі військових навчальних закладів провідних країн-членів НАТО і України: Колективна моногр. / за заг. ред. проф. В. С. Рижикова; Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка. — К.: НДЦ ВІКНУ, 2018. 320 с.

9. Концепція підготовки Збройних Сил України: наказ Міністра оборони України від 22.02.2016 № 95.

10. Кубіцький С. О. Основи загальної та військової психології і педагогіки: Навчальний посібник / Кубіцький С. О., Черняк А. І., Дубровинський Г. Р., Васильєв С. П.//. – К.: ВПЦ “Київський університет”, 2006. 260 с.

11. Методологія проведення наукових досліджень у військових навчальних підрозділах закладів вищої освіти // Навчальний посібник / За загальною редакцією І. В. Толока. – К.: ВІКНУ. 301 с.

12. Морально-психологічне забезпечення у Збройних Силах України: Підручник: у 2 ч. Ч.1. / колектив авторів; за заг. ред.. В. В. Стасюка. – К.: НУОУ, 2012. – 682 с.

13. Організація навчально – виховного процесу, методичної і наукової роботи у вищій військовій школі: Підручник / І. В. Біжан, В. С. Афанасенко, М. П. Деменко, та ін.; За заг. ред. І.В. Біжана. – Харків: МО України, ХВУ, 2001. 410 с.

14. Організація психологічної підготовки особового складу підрозділів Сухопутних військ: Навчально – методичний посібник / О. В. Бойко, Г. П. Воробйов, В. М. Замана, Л. В. Коберський, В. М. Муженко, П. П. Ткачук, А. М. Романишин / За ред. Г. П. Воробйова. – Львів: АСВ, 2012. 430 с.

15. Основи загальної та військової психології і педагогіки [Текст] : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / С. О. Кубіцький [та ін.] ; Військ. ін-т Київ. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. - К. : [б. в.], 2010. – 399 с.

16. Педагогіка в запитаннях і відповідях: навч. посіб. / Л. В. Кондрашова. О. А. Пермяков, Н. І. Зеленкова, Г. Ю. Лаврешина. – К.: Знання, 2006. – 252 с.

17. Педагогіка: краткий курс лекцій: учеб. пособие [для студ. пед. учеб. Заведений] / В. С. Курило, А. Н. Чиж, Н. С. Кратинов и др. – Луганск: Альма-матер, 2001. – 231 с.

18. Петренко В. М. Методика виховної роботи у військових підрозділах : підручник / В. М. Петренко. – Суми : Сумський державний університет, 2016. – 475 с.
19. Про вищу освіту: Закон України від 1 липня 2014 року № 1556 – VII (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 37 – 38, ст.2004).
20. Психолого-педагогічні аспекти діяльності військового керівника [Текст] : підруч. для слухачів вищ. військ. навч. закл. / [В. І. Осьодло та ін. ; за заг. ред. В. І. Осьодла] ; Нац. ун-т оборони України ім. Івана Черняховського, Каф. суспіл. наук. - Київ : НУОУ ім. І. Черняховського, 2014. – 364 с.
21. Статути Збройних Сил України. – Київ : Видавництво «Варта», 2004. 499 с.
22. Темко Г. Д. Військове виховання на Україні: історія розвитку та сучасні проблеми / Г. Д. Темко, М. І. Томчук. – К.:Варта, 1997. 104 с.
23. Формування психологічної готовності військовослужбовців до виконання завдань антитерористичної операції: поради для офіцерів та сержантів // Адміністративне управління ГШ ЗСУ № 20951 С від 35.09.2014 р. 9.52.34арт 1.21/, Штаб АТО, 2014. – 22 с.
24. Ягупов В. В. Військова дидактика: навчальний посібник / В. В. Ягупов. – Київ : Видавничо – поліграфічний центр «Київський університет», 2000. – 400 с.
25. Ягупов В. В. Теорія і методика військового навчання : монографія / В. В. Ягупов. – Київ : Тандем, 2000. 380 с.

Питання для самоконтролю:

1. Методи навчання. Сутність методів підготовки військовослужбовців.
2. Види класифікацій методів навчання.
3. Характеристика методів навчання.
4. Наведіть приклади застосування того чи іншого методу навчання в залежності від виду заняття.

ЛЕКЦІЯ № 7. АКТИВНІ МЕТОДИ НАВЧАННЯ.

План лекції:

1. Класифікація методів активного навчання та їх різновиди.
2. Характеристика активних методів навчання військовослужбовців.

Ключові слова: активне навчання, педагогічні технології, рольова гра, проблемні лекції, семінари, мозковий штурм, круглий стіл, тренінг, аналіз виробничих ситуацій.

1. Класифікація методів активного навчання та їх різновиди.

Активне навчання – один з наймогутніших напрямків сучасних педагогічних шукань. Проблема пошуку методів активізації навчально-пізнавальної діяльності гостро ставилася авторами в різні часи. Пропонувалися найрізноманітніші варіанти її вирішення: збільшення обсягу інформації, що викладається, спресовування і прискорення її процесів зчитування; створення особливих психологічних і дидактичних умов навчання; посилення контрольних форм у керуванні навчально-пізнавальною діяльністю; широке використання технічних засобів.

У 70-і рр. ХХ сторіччя проблема пошуку методів активного навчання знайшла відображення в дослідженнях М. І. Махмутова, І. Я. Лернера й інших з проблемного навчання. Незалежно від цих досліджень йшов пошук і так званих активних методів навчання (АМН), які забезпечують інтенсивний розвиток пізнавальних мотивів, інтересу, що сприяють прояву творчих здібностей у навчанні.

Активні методи навчання можуть бути використані на різних етапах освітнього процесу під час первинного оволодіння знаннями, закріплення і вдосконалення знань, у процесі формування умінь і навиків. Не можна різко розділяти наявні методи навчання на активні і неактивні, використовуючи різноманітні прийоми активізації пізнавальної діяльності, викладач добивається того, що пізнавальна активність підвищується. Залежно від

напряму на формування системи знань або оволодіння уміннями і навиками, активні методи навчання ділять: на неімітаційні й імітаційні. Неімітаційні припускають навчання професійними уміннями і навиками, пов'язаними з моделюванням професійної діяльності. При їх застосуванні імітуються як ситуація професійної діяльності, так і сама професійна діяльність.

Останні роки широкого поширення набули так звані *активні методи навчання*, орієнтовані на самостійне добування знань тими, хто навчається, на активізацію їхньої пізнавальної діяльності, розвиток мислення, формування практичних умінь і навиків. Саме на вирішення цих завдань направлені проблемно-пошукові і творчо-відтворюючі методи.

Активні методи навчання - це методи, які спонукають до активної розумової і практичної діяльності в процесі оволодіння навчальним матеріалом. Активне навчання припускає використання такої системи методів, яка направлена головним чином не на виклад викладачем готових знань, їх запам'ятовування і відтворення, а на самостійне оволодіння знаннями і уміннями в процесі активної пізнавальної і практичної діяльності.

Поява і розвиток активних методів обумовлені тим, що перед навчанням встали нові завдання: не тільки дати тим, хто вчиться знання, але і забезпечити формування і розвиток пізнавальних інтересів і здібностей, творчого мислення, умінь і навиків самостійної розумової праці. Виникнення нових завдань обумовлене бурхливим розвитком інформації. Якщо раніше знання, отримані в школі, технікумі, вузі, могли служити людині довго, іноді протягом всього його трудового життя, то в століття буму інформації їх необхідно постійно оновлювати, що може бути досягнуте головним чином шляхом самоосвіти, а це вимагає від людини пізнавальної активності і самостійності. Пізнавальна активність означає інтелектуально-емоційний відгук на процес пізнання, прагнення до навчання, до виконання індивідуальних завдань, інтерес до діяльності викладача.

Під пізнавальною самостійністю прийнято розуміти прагнення і уміння самостійно мислити, здатність орієнтуватися в новій ситуації, знаходити свій

підхід до вирішення задачі, бажання не тільки зрозуміти інформацію, але і знайти способи добування знань, критичний підхід до думок інших, незалежність власних думок.

Активні методи навчання можуть бути використані на різних етапах навчального процесу: під час первинного оволодіння знаннями, закріпленні і вдосконаленні знань, у процесі формування умінь і навиків. Не можна різко розділити наявні методи навчання на активні і неактивні; використовуючи різноманітні прийоми активізації пізнавальної діяльності, викладач добивається того, що пізнавальна активність тих, хто навчається підвищується.

2. Характеристика активних методів навчання.

Сутність активних методів навчання полягає в тому, що навчальний процес відбувається за умов постійної, активної взаємодії всіх, хто навчається. Це співнавчання, де курсант і викладач є рівноправними рівнозначними суб'єктами навчання. Воно ефективно сприяє формуванню цінностей, навичок і вмінь, створенню атмосфери співпраці, взаємодії, дає змогу педагогу стати справжнім лідером молодіжного колективу. Активні методи превентивні, до них відносяться: угруповання, тренінг, консультація, репетиція; неімітаційні: проблемна лекція, семінар, практикум, круглий стіл, конференція; імітаційні: імітаційні акції, інсценування, психодрама, соціодрама, ділові ігри, операційні ігри, диспут, мозковий штурм, проектування.

Під час мозкового штурму студенти (курсанти) вільно висловлюють свої думки, не хвилюючись, що відповіді можуть бути невірними. Мозковий штурм спонукає виявляти творчість, розвиває вміння швидко аналізувати ситуацію. На завершальному етапі цієї вправи зібрані ідеї систематизують, аналізують, обговорюють та виділяють абсурдні. Пропозиції щодо вирішення проблеми зберігаються протягом заняття і використовуються як опорний конспект під час узагальнення і систематизації вивченого матеріалу.

До правил мозкового штурму можна віднести:

- можливість висловлювати все, що спадає на думку,

- не обговорювати і не критикувати висловлювання інших,
- можливість повторювати ідеї, запропоновані будь-ким іншим,
- розширення вже озвученої ідеї, яка в цьому випадку заохочується.

Етапи мозкового штурму. Перший етап – приймають будь – які дії, обмежений часом або кількістю ідей. Другий етап – оцінювання, обговорення, рейтингування, класифікація ідей мозкового штурму і має назву “Карусель”. Цей метод ефективний як метод одночасного залучення до навчання всіх учасників процесу.

Цю технологію застосовують для:

- а) обговорення гострої проблеми;
- б) збирання інформації з певної теми чи проблеми;
- в) інтенсифікації перевірки обсягу знань.

Інтерактивна гра “Ланцюжок” використовується під час вивчення блоку інформації й повторення вивченого. Застосування цього методу дає змогу учням взяти участь у переданні своїх знань однокласникам, з’ясувати загальну картину понять і фактів, що їм необхідно вивчити на аудиторному занятті, а також викликає певні питання й підвищує інтерес до навчання. «Мікрофон» надає можливість кожному сказати щось швидко по черзі, відповідаючи на запитання або висловлюючи свою думку чи позицію.

Дискусія — це широке публічне обговорення якогось спірного питання. Вона значною мірою впливає на розвиток критичного мислення, дає можливість визначити власну позицію, формує навички відстоювати свою думку.

Слово *інтерактив* (пер. з англійської *inter* – взаємний, *act* – діяти) означає взаємодіяти. Інтерактивний метод - це спосіб взаємодії через бесіду, діалог.

Інтерактивне навчання - це навчання в режимі діалогу, під час якого відбувається взаємодія учасників педагогічного процесу задля взаєморозуміння, спільного вирішення навчальних завдань, розвитку особистісних якостей курсантів. Інтерактивні методи навчання передбачають фронтальну роботу курсантів та роботу малими групами. Найефективніші

результати можна отримати в процесі організації роботи малими групами. Інтерактивне навчання не є зовсім новим, адже подібні підходи застосовувалися здавна, а на початку радянської педагогіки були дуже поширеними в школі (лабораторне та бригадне навчання 20-х років). Застосування цих методів і форм навчання в окремих школах давало разючі результати.

Переваги *інтерактивних методів навчання*

Насамперед - підвищення “ККД” процесу засвоєння інформації

За даними учених учень засвоює матеріал:

- під час лекції – 5%;
- під час читання – 10%;
- під час роботи з відео/аудіо матеріалами – 20%;
- під час демонстрації – 30%;
- під час дискусії – 50%;
- під час практики – 75%;
- під час навчання інших чи відразу застосовуючи знання – 90%.

Отже, інтерактивні методи навчання є найбільш цікавими і ефективними.

Під час інтерактивного навчання учень стає не об’єктом, а суб’єктом навчання, він відчуває себе активним учасником подій і власної освіти та розвитку. Це формує у студентів внутрішню мотивацію до навчання та спонукає їх до саморозвитку та самостереження. У зв'язку з цим найефективніші заняття, побудовані за традиційною методикою із застосуванням елементів інтерактивного навчання. Організація інтерактивного навчання передбачає моделювання життєвих ситуацій, використання рольових ігор, спільне розв'язування проблеми на основі аналізу обставин та відповідної ситуації.

Під час інтерактивного навчання курсанти вчаться бути демократичними, спілкуватися з іншими людьми, критично мислити, приймати продумані рішення.

Незважаючи на те, що ці нові методи навчання знайшли підтримку в науковців, вони запроваджувались у вищих навчальних закладах без належного методичного забезпечення.

Методи інтерактивного навчання можна поділити на дві великі групи: групові та фронтальні. Перші передбачають взаємодію учасників малих груп (на практиці від 2 до 6-ти осіб), другі - спільну роботу та взаємонавчання всієї навчальної аудиторії.

Література:

1. Військова педагогіка у професійній діяльності офіцера і сержанта : навчальний посібник. Частина II. Методика та системи виховання військовослужбовців / [О. В. Бойко, Л. В. Коберський, В. М. Кожевников, А. М. Романишин, С. В. Скрипник]. – Львів : АСВ, 2012. – 382 с.
2. Військова психологія і педагогіка : [підручник / авт. кол-в Л. А. Снігур, О. А. Хижняк, Є. М. Подтергера, Е. І. Сарафанюк, К. П. Аветісян, О. Ю. Булгакова] ; за заг. ред. Л. А. Снігур. — Луцьк : ПВД «Твердиня», 2010. 576 с.
3. Воєнна доктрина України: Указ Президента України від 24 вересня 2015 року № 555/2015.
4. Военная педагогика: учебник для вузов / И. А. Алехин [и др.] ; под общей редакцией И. А. Алехина. Москва : Издательство Юрайт, 2019. 414 с.
5. Дзюба В. М. Військова педагогіка, виховна та соціальна робота [Текст] – К. : МП Леся, 2009. – 85 с.
6. Євтух М. Б. Технологія інноваційної педагогічної освіти : монографія / Микола Євтух, Андрій Нісімчук ; [кер. проекту В. О. Зайчук] ; Ін – т пед. технологій. – Луцьк : Твердиня, 2011. – 453 с.
7. Інноваційні педагогічні технології та методики в освітньому процесі військових навчальних закладів провідних країн-членів НАТО і України: Колективна моногр. / за заг. ред. проф. В. С. Рижикова; Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка. — К.: НДЦ ВІКНУ, 2018. 320 с.
8. Кодекс відповідальності військовослужбовців : навчальний посібник : Збірка нормативно – правових актів / автори – укладачі

В. В. Забарський, С. П. Пасіка та інші / за ред. В. В. Балабіна. 2 – ге видання. – Київ : ВІКНУ, 2014. – 300 с.

9. Конституція України. Відомості Верховної ради (ВВР), 1996, № 30, ст. 141. Із змінами, внесеними згідно із Законом N 2222 – IV (2222 – 15) від 08.12.2004, ВВР, 2005, N 2, ст. 44.

10. Концепція підготовки Збройних Сил України: наказ Міністра оборони України від 22.02.2016 № 95.

11. Кубіцький С. О. Основи загальної та військової психології і педагогіки: Навчальний посібник / Кубіцький С. О., Черняк А. І., Дубровинський Г. Р., Васильєв С. П.//. – К.: ВПЦ “Київський університет”. 2006. 260 с.

12. Методологія проведення наукових досліджень у військових навчальних підрозділах закладів вищої освіти // Навчальний посібник / За загальною редакцією І.В.Толока. – К.: ВІКНУ. – 301с.

13. Морально-психологічне забезпечення у Збройних Силах України: Підручник: у 2 ч. Ч.1. / колектив авторів; за заг. ред.. В. В. Стасюка. – К.: НУОУ, 2012. – 682 с.

14. Організація навчально – виховного процесу, методичної і наукової роботи у вищій військовій школі: Підручник / І.В. Біжан, В.С. Афанасенко, М.П.Деменко, та ін.; За заг. ред. І.В. Біжана. – Харків: МО України, ХВУ, 2001. – 410 с.

15. Організація психологічної підготовки особового складу підрозділів Сухопутних військ: Навчально – методичний посібник / О. В. Бойко, Г. П. Воробйов, В. М. Замана, Л. В. Коберський, В. М. Муженко, П. П. Ткачук, А. М. Романишин / За ред. Г. П. Воробйова. – Львів: АСВ, 2012. 430 с.

16. Основи загальної та військової психології і педагогіки [Текст] : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / С. О. Кубіцький [та ін.] ; Військ. ін-т Київ. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. - К. : [б. в.], 2010. – 399 с.

17. Педагогіка в запитаннях і відповідях: навч. посіб. / Л. В. Кондрашова, О. А. Пермяков, Н. І. Зеленкова, Г. Ю. Лаврешина. – К.: Знання, 2006. 252 с.
18. Педагогіка: краткий курс лекцій: учеб. пособие [для студ. пед. учеб. Заведений] / В. С. Курило, А. Н. Чиж, Н. С. Кратинев и др. – Луганск: Альма-матер, 2001. 231 с.
19. Петренко В. М. Методика виховної роботи у військових підрозділах : підручник / В. М. Петренко. – Суми : Сумський державний університет, 2016. 475 с.
20. Про вищі військові навчальні заклади: Положення. Наказ Міністерства оборони України № 240 27.05.2015. Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 15 червня 2015 р. за № 706/27151(Нормативний документ Міністерства оборони України. Наказ. Положення). Адреса доступу <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0706> – 15.
21. Психолого-педагогічні аспекти діяльності військового керівника [Текст] : підруч. для слухачів вищ. військ. навч. закл. / [В. І. Осьодло та ін. ; за заг. ред. В. І. Осьодла] ; Нац. ун-т оборони України ім. Івана Черняховського, Каф. суспіл. наук. - Київ : НУОУ ім. І. Черняховського, 2014. 364 с.
22. Рижиков В. С. Теорія і практика конструювання цільових моделей (професіограм) та процесу професійної підготовки майбутніх юристів : монографія / В. С. Рижиков. – Херсон : ТОВ «Айлант», 2010. – 280 с.
23. Статути Збройних Сил України. – Київ : Видавництво «Варта», 2004. – 499 с.
24. Темко Г. Д. Військове виховання на Україні: історія розвитку та сучасні проблеми / Г. Д. Темко, М. І. Томчук. – К.: Варта, 1997. 104 с.
25. Шарко В. Д. Сучасний урок // Технологічний аспект // Посібник для вчителів та студентів Київ, 2007. С. 176-180.
26. Ягупов В. В. Військова дидактика: навчальний посібник. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2000. 400 с.

27. Ягупов В. В. Теорія і методика військового навчання : монографія. Київ : Тандем, 2000. 380 с.

Питання для самоконтролю:

1. Дайте визначення поняття активне навчання, активні методи навчання.
2. На яких етапах навчального процесу використовуються активні методи навчання?
3. Охарактеризуйте поняття пізнавальна самостійність.
4. Які активні методи навчання застосовуються на навчальних заняттях з курсантами?
5. Інтерактивне навчання. На яких заняттях найбільш доцільно його використання.
6. Переваги інтерактивних методів навчання.

**ЛЕКЦІЯ № 8. ФОРМИ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ
ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ.**

План лекції:

1. Поняття про форми навчання військовослужбовців.
2. Характеристика основних форм навчання військовослужбовців.

Ключові слова: навчальний процес, навчальні заняття, види навчальних занять, форми навчання, методи навчання.

1. Поняття про форми навчання військовослужбовців.

Відповідно до наказу Міністерства оборони України від 09 січня 2020 року N 4 “Положення про особливості організації освітньої діяльності у вищих військових навчальних закладах Міністерства оборони України та військових навчальних підрозділах закладів вищої освіти”, – **навчальна діяльність є**

основною складовою освітнього процесу у ВВНЗ (ВНП ЗВО) і включає в себе заходи командування ВВНЗ (ВНП ЗВО) та його структурних підрозділів, науково-педагогічних працівників з питань підготовки за фахом курсантів, слухачів, студентів, ад'юнктів, організації і науково-методичного забезпечення всіх видів навчальних занять, самостійної роботи, практичної підготовки, проведення їх атестування.

Навчальна діяльність у ВВНЗ (ВНП ЗВО) проводиться в таких *організаційних формах*: навчальні заняття, самостійна робота курсантів, слухачів, студентів, ад'юнктів, практична підготовка, контрольні заходи.

Основними **видами навчальних** занять у ВВНЗ (ВНП ЗВО) є: лекція, семінарське, групове, практичне, лабораторне заняття, групова вправа, тренування, індивідуальне заняття, тактичне (тактико-спеціальне, тактико-стройове) заняття та навчання, КШН та воєнна (воєнно-спеціальна) гра, консультація.

Лекція – вид навчального заняття, яке проводиться методом усного викладання нового теоретичного матеріалу в поєднанні з методом демонстрації (показу).

Лекція є елементом курсу навчання, який охоплює основний теоретичний матеріал навчальної дисципліни. Основна *мета лекції* – дати систематизовані основи наукових знань та практичного досвіду з навчальної дисципліни (окремої теми), сконцентрувати увагу на найбільш складних і актуальних питаннях навчального матеріалу.

Лекція повинна мати проблемний характер, стимулювати активну пізнавальну діяльність тих, хто навчається, сприяти формуванню в них творчого мислення.

Семінарське заняття – це вид навчального заняття, яке проводиться методом дискусії (обговорення, опитування) попередньо визначеної проблеми (теми, питань).

Семінарські заняття проводяться з основних і найбільш складних питань (тем, розділів) програми навчальної дисципліни.

Основне завдання семінарських занять – поглибити і закріпити знання, отримані курсантами, слухачами, студентами, ад'юнктами на лекції та в процесі самостійної роботи над навчальною і науковою літературою, прищепити їм уміння пошуку, узагальнення, критичного аналізу навчального матеріалу, здатність формувати, захищати і аргументувати свої погляди з питань, що розглядаються.

Групове заняття – це вид навчального заняття, яке проводиться методом усного викладення матеріалу в поєднанні з методом демонстрації (показу) та подальшого усного (письмового, експрес-контролю) опитування або тестування результатів засвоєння курсантами наданого навчального матеріалу.

Практичне заняття – це вид навчального заняття, яке проводиться методом виконання спеціально сформульованих практичних завдань та сприяє формуванню вмінь і навичок практичного застосування теоретичних положень.

Під час практичних занять після виконання поставлених завдань курсанти, слухачі, студенти, ад'юнкти доповідають про результати виконання цих завдань (проведених розрахунків, аналізу проведених досліджень або виконаних дій (операцій)) та можливі їх наслідки (вплив) на подальші дії або застосування чи стан техніки та озброєння.

Лабораторне заняття – це вид навчального заняття, яке проводиться методом самостійного виконання курсантами, слухачами, студентами, ад'юнктами експериментальних завдань із використанням навчально-лабораторної бази.

Групова вправа – це вид навчального заняття, яке проводиться методом виконання тими, хто навчається, функціональних обов'язків визначених посадових осіб органів військового управління, військових частин та підрозділів.

Під час проведення цього виду занять курсанти та слухачі набувають вмінь з організації та планування операцій (бойових дій, бою) з управління військами (силами) та їх всебічного забезпечення.

Групові вправи проводяться після вивчення теоретичних положень за

темами навчальних дисциплін у класах, на навчальних командних пунктах і на місцевості з використанням топографічних карт на фоні конкретно створеної оперативної або тактичної обстановки.

Тренування – це специфічний вид навчальних занять, що проводяться методом повторювання дій, вправ, прийомів, нормативів. За типом вони поділяються на індивідуальні та групові.

Тренування проводяться після вивчення теоретичних положень для набуття практичних навичок (умінь).

Тактичні (тактико-спеціальні, тактико-стройові) заняття – це форма тактичної підготовки курсантів, слухачів, студентів, що проводиться методом вправ з виконання прийомів та способів індивідуальних (колективних) дій, навчально-бойових нормативів. Метою тактичних (тактико-спеціальних, тактико-стройових) занять є відпрацювання практичних питань організації бою (бойових дій), управління підрозділами в бою та їх всебічного забезпечення.

Командно-штабне навчання та воєнні (воєнно-спеціальні, воєнно-історичні) ігри проводяться зі слухачами та курсантами з найбільш важливих комплексних тем навчальних дисциплін.

Командно-штабне навчання проводиться після того, як слухачі та курсанти оволодіють теоретичними основами відповідних навчальних дисциплін, засвоять обов'язки посадових осіб та отримують практичні навички щодо їх виконання: з підготовки та планування операцій (бойових дій), управління військами (силами) та їх всебічного забезпечення.

Консультація - це вид навчального заняття, під час якого курсант, слухач, студент, ад'юнкт отримує від науково-педагогічного працівника відповіді на конкретні запитання або пояснення певних теоретичних положень чи аспектів їх практичного застосування.

Самостійна робота курсантів, слухачів, студентів, ад'юнктів здійснюється задля відпрацювання та засвоєння навчального матеріалу, закріплення та поглиблення знань, умінь та навичок; виконання індивідуальних завдань з навчальних дисциплін (курсіві роботи (проекти), розрахунково-

графічні роботи, реферати тощо), воєнно-наукових і кваліфікаційних робіт; підготовки до майбутніх занять та контрольних заходів; формування в курсантів, слухачів, студентів, ад'юнктів самостійності та ініціативи з пошуку та набуття знань.

Навчально-методичні матеріали для самостійної роботи курсантів, слухачів, студентів, ад'юнктів повинні передбачати можливість проведення самоконтролю.

Самостійна робота курсанта, слухача, студента, ад'юнкта з вивчення навчального матеріалу з конкретної дисципліни проводиться в навчальних аудиторіях, спеціалізованих класах, об'єктах МТБ з фізичної підготовки і спорту, бібліотеці, навчальних кабінетах, комп'ютерних класах, лабораторіях ВВНЗ (ВНП ЗВО), бібліотеках інших закладів вищої освіти.

Індивідуальні завдання з навчальної дисципліни є невід'ємною складовою самостійної роботи курсанта, слухача, студента, ад'юнкта.

Індивідуальні завдання сприяють більш поглибленому вивченню курсантом, слухачем, студентом, ад'юнктом теоретичного матеріалу, закріпленню та узагальненню отриманих знань, формуванню вміння використовувати знання для комплексного вирішення відповідних професійних завдань.

До індивідуальних завдань відносяться реферати, розрахункові, графічні, аналітичні, розрахунково-графічні завдання, контрольні, курсові, кваліфікаційні роботи.

2. Активні методи навчання військовослужбовців.

Активні методи навчання – це сукупність способів упорядкованої спільної діяльності суб'єктів і об'єктів навчання, які порівняно з традиційними методами навчання мають яскраву спрямованість на розвиток в осіб, що навчаються, творчого самостійного мислення, активізацію їхньої навчально-пізнавальної діяльності, формування в них умінь нестандартного розв'язання

військово-професійних проблем; вдосконалення навичок професійного спілкування.

Класифікація активних методів навчання

Основні чинники, які сприяють активізації навчально-пізнавальної діяльності об'єктів навчання: професійний інтерес; творчий характер навчально-пізнавальної діяльності; змагальність; ігровий характер занять; емоційність; проблемність.

Імітаційні методи поділяються на ігрові й неігрові. *Імітаційні методи* ґрунтуються на моделюванні певної військово-професійної діяльності :

Імітаційні ігрові методи:

Ділова гра – це імітація реальної військово-професійної чи військово-педагогічної ситуації.

Створення спрощеної моделі певного робочого процесу дозволяє кожному учаснику в реальному житті, але в рамках певних правил, зіграти якусь роль, прийняти рішення, вчинити дії.

Типи навчальних ділових ігор:

- дослідні (сприяють отриманню нових знань);
- для практичної діяльності (формують навички);
- пошукові (пошук інформації або спільного рішення).

Організаційно-діяльнісна гра — різновид ділової гри, яка стосується вирішення управлінських проблем в умовах невизначеності.

Імітаційні неігрові методи:

Аналіз конкретних ситуацій (від англ, case method, case-study) (метод конкретних ситуацій, кейс-метод, кейс-стаді, метод ситуаційного аналізу) – метод навчання, який використовує опис реальних професійних ситуацій.

Учасникам пропонують осмислити ситуацію, опис якої водночас не тільки відображає практичну професійну проблему, а й актуалізує комплекс знань, які необхідно засвоїти під час розв’язання цієї проблеми.

Сама проблема не має однозначних вирішень – має місце альтернативність розв’язки.

Кейс представляє рольову систему – працює група з оцінювання ситуації та напрацювання рішень.

Мозкова атака – перед групою з 10-15 осіб ставиться завдання для отримання продуктивної ідеї.

Метод «мозкової атаки» регламентується такими правилами:

- забороняється критична оцінка висунутих ідей;
- обмежується термін одного виступу;
- допускаються багаторазові виступи одного учасника;
- всі висловлені ідеї обов’язково фіксуються;
- оцінка висунутих ідей здійснюється на наступних етапах аналітиками.

“Круглий стіл” – метод проведення заняття із особами які, як правило, мають досвід роботи, практичної діяльності з питання, що обговорюється.

На “круглому столі” його учасники можуть і повинні спробувати обґрунтовано поставити питання на тему обговорення, серйозно аргументувати підходи до їхнього вирішення, а також повідомити про вдалий і невдалий досвід. Це свого роду нарада з обміну досвідом і обговоренню практичного досвіду, досягнень і помилок. У такий спосіб учасники навчального заходу освоюють зміст теми, її ключові проблеми.

Неімітаційні методи: *лекція-бесіда* чи “діалог з аудиторією” – передбачає безпосередній контакт педагога з аудиторією, який намагається зосередити увагу слухачів на найбільш важливих проблемах теми.

Крім активізації слухачів визначається зміст і темп викладання навчального матеріалу з урахуванням рівня підготовленості та освіти аудиторії.

Лекція-дискусія, яка передбачає активний обмін думками в інтервалах між логічними розділами лекції.

Вимоги до *лекції-дискусії*:

- рівноправність лектора і слухачів;
- зацікавленість викладача в наявності своєї позиції в слухачів;
- взаємоповага дискутуючих сторін;
- активність учасників дискусії.

Лекція із попередньо запланованими помилками – слухачі зосереджуються на пошуку заздалегідь підготовлених помилок змістового, логічного, понятійного чи іншого характеру, що сприяє активізації їхнього сприйняття.

Лекція-прес-конференція – кілька фахівців відповідають на запитання аудиторії. Питання мають бути заздалегідь підготовленими відповідно до попередньо оголошеної теми лекції, її плану та складу запрошених фахівців.

Лекція-консультація – слухачі заздалегідь готують запитання до лектора, попередньо занурившись у тему.

Лекція-візуалізація – викладу матеріалу відбувається із мультимедійним, цифровим, слайдовим супроводом з використанням програмного забезпечення.

Лекція-екскурсія – лекція відбувається на полігоні, майстернях, музеї тощо.

Бінарна лекція – лекція проводиться двома викладачами, які або вступають у публічну дискусію щодо певних проблемних питань, або доповнюють один одного з тих питань, де вони є визнаними авторитетами. Один лектор може бути штатним, а другий – запрошеним фахівцем-практиком.

Активні види семінарських та практичних занять чи їх елементів

Семінар-дослідження з підготовкою і заслуховуванням певних доповідей чи рефератів.

Семінар-взаємонавчання – учасники розбиваються на пари (групи) і пояснюють своїм колегам той матеріал, який був ними підготовлений заздалегідь.

Семінар-диспут (дискусія) – має особливу ефективність у порівнянні з лекцією-дискусією, адже слухачі, опрацювавши теоретичні питання, є підготовлені краще до обговорення ніж на лекції.

Змагання індивідуальні чи групові (ігри) – можуть мати різний формат, наприклад, інтелектуальних ігор, вікторин, конкурсів, імпровізаційних вправ тощо.

Інтелектуальна розминка – експрес-опитування на початку заняття (крім активізації виконує функцію діагностики підготовленості до заняття).

Сократівська бесіда – неперервна постановка питань у логічній послідовності.

Література:

1. Адаменко О. О. Педагогіка: навчально-методичний комплекс навчальної дисципліни. Миколаїв : Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського, 2018. 100 с.

2. Балашова С. П. Основи психології та педагогіки: Навчально-методичний посібник для курсантів ВВНЗ / Балашова С. П., Кирик В. Л., Лисюк С. Г. // .- К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2005. 158 с.

3. Військова психологія і педагогіка : [підручник / авт. кол-в Л. А. Снігур, О. А. Хижняк, Є. М. Подтергера, Е. І. Сарафанюк, К. П. Аветісян, О. Ю. Булгакова] ; за заг. ред. Л. А. Снігур. — Луцьк : ПВД «Твердиня», 2010. 576 с.

4. Військова психологія і педагогіка [Текст] : підруч. для військових вузів / Б. М. Олексієнко [и др.]. - Хмельницький : Видавництво Академії ПВУ, 1998. 562 с.
5. Военная педагогика : учебник для вузов / И. А. Алехин [и др.] ; под общей редакцией И. А. Алехина. — Москва : Издательство Юрайт, 2019. 414 с.
6. Євтух М. Б. Технологія інноваційної педагогічної освіти : монографія / Микола Євтух, Андрій Нісімчук ; [кер. проекту В. О. Зайчук] ; Ін – т пед. технологій. – Луцьк : Твердиня, 2011. 453 с.
7. Інноваційні педагогічні технології та методики в освітньому процесі військових навчальних закладів провідних країн-членів НАТО і України: Колективна моногр. / за заг. ред. проф. В. С. Рижикова; Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка. — К.: НДЦ ВІКНУ, 2018.— 320 с.
8. Кодекс відповідальності військовослужбовців : навчальний посібник. Збірка нормативно – правових актів / автори – укладачі В. В. Забарський, С. П. Пасіка та інші / за ред. В. В. Балабіна. 2 – ге видання. – Київ : ВІКНУ, 2014. 300 с.
9. Кубіцький С. О. Основи загальної та військової психології і педагогіки: Навчальний посібник / Кубіцький С. О., Черняк А. І., Дубровинський Г. Р., Васильєв С. П.//. – К.: ВПЦ “Київський університет”, 2006. 260 с.
10. Методологія проведення наукових досліджень у військових навчальних підрозділах закладів вищої освіти // Навчальний посібник / За загальною редакцією І. В. Толока. – К.: ВІКНУ. – 301 с.
11. Організація навчально – виховного процесу, методичної і наукової роботи у вищій військовій школі: Підручник / І. В. Біжан, В. С. Афанасенко, М. П. Деменко, та ін.; За заг. ред. І. В. Біжана. – Харків: МО України, ХВУ, 2001. – 410 с.

12. Основи загальної та військової психології і педагогіки [Текст] : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / С. О. Кубіцький [та ін.] ; Військ. ін-т Київ. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. - К. : [б. в.], 2010. – 399 с.
13. Л. В. Кондрашова, О. А. Пермяков, Н. І. Зеленкова, Г. Ю. Лаврешина. Педагогіка в запитаннях і відповідях : навч. посіб. К.: Знання, 2006. 252 с.
14. Педагогіка: краткий курс лекцій: учеб. пособие [для студ. пед. учеб. Заведений] / В.С. Курило, А.Н. Чиж, Н.С. Кратинев и др. – Луганск: Альма-матер, 2001. – 231 с.
15. Петренко В. М. Методика виховної роботи у військових підрозділах : підручник. Суми : Сумський державний університет, 2016. 475 с.
16. Психолого-педагогічні аспекти діяльності військового керівника : підруч. для слухачів вищ. військ. навч. закл. Київ : НУОУ ім. І. Черняхівського, 2014. 364 с.
17. Статути Збройних Сил України. – Київ : Видавництво «Варта», 2004. 499 с.
18. Ягупов В. В. Військова дидактика: навчальний посібник. – Київ : Видавничо – поліграфічний центр «Київський університет», 2000. 400 с.
19. Ягупов В. В. Теорія і методика військового навчання : монографія. Київ : Тандем, 2000. 380 с.

Питання для самоконтролю:

1. Назвіть основні форми навчання для військовослужбовців.
2. Що таке активні методи навчання? У чому їхня сутнісна відмінність від традиційних методів?
3. Охарактеризуйте групу активних імітаційних методів навчання.
4. Розкрийте сутність окремих імітаційних ігрових методів. Поясніть особливості їх використання.
5. Якими є імітаційні неігрові методи? Дайте характеристику значущості кожного з них.

6.Надайте характеристику неімітаційних активних методів навчання, які можуть використовуватися під час або у формі лекційного заняття.

7. Поясніть сутність неімітаційних методів навчання, які можуть бути використані в ході проведення семінарських та практичних занять.

ЛЕКЦІЯ № 9. КОНТРОЛЬ ЗА НАВЧАЛЬНО-ПІЗНАВАЛЬНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ.

План лекції:

1. Місце і роль контролю в процесі навчання.
2. Види, форми й методи контролю військовослужбовців.
3. Еталони контролю.

Ключові слова: контроль, перевірка, функції контролю, засоби контролю, методи контролю.

1. Місце і роль контролю в процесі навчання.

Основна мета контролю як дидактичного засобу – управління навчанням, що полягає в забезпеченні ефективності навчання шляхом систематизації знань, умінь і навичок тих, хто навчається, самостійного застосування ними здобутих знань на практиці. До його завдань також належить стимулювання старанно навчатися, формування в них прагнення до самоосвіти.

Контроль (франц. controle – перевірка) – виявлення, вимірювання й оцінювання знань та умінь тих, хто навчається.

У дидактичній літературі поняття “контроль”, “перевірка”, “оцінювання”, “оцінка”, “облік” іноді вживають як синоніми, проте їх не можна ототожнювати.

Перевірка є компонентом (засобом) контролю і означає виявлення і вимірювання рівня і якості знань, обсягу праці. Окрім перевірки, елементами контролю є ***оцінювання*** (процес) та оцінка (результат перевірки). Оцінки

фіксують у вигляді балів у журналах, базах даних. Основою для оцінювання успішності є результати контролю. **Облік** успішності передбачає фіксацію результатів контролю у вигляді оцінного судження або числового балу для аналізу стану навчального процесу за певний період, причин його неефективного функціонування. Отже, структура контролю складається з перевірки, оцінювання, оцінки та обліку.

Об'єктом контролю у навчанні є знання про основні категорії, принципи, правила, факти, явища у їх тісному взаємозв'язку і взаємозумовленості, а також уміння і навички оперувати цими знаннями. Об'єктом контролю є також діяльність у навчанні, уміння застосовувати знання на практиці, самостійно здобувати нові знання. Контроль знань завжди має бути зорієнтований на загальну мету навчання.

Функції контролю знань поділяють на специфічні (контролювальні) та загальні. **Специфічні функції** полягають у виявленні, вимірюванні й оцінюванні знань.

До загальних функцій контролю належать:

- діагностична (визначення рівня та якості знань, виявлення прогалин у знаннях та їх причини);
- освітня (систематизація знань, коригування результатів навчальної діяльності);
- виховна (формування моральних якостей, виховання адекватної самооцінки, дисциплінованості, самостійності, почуття відповідальності);
- розвивальна (формування самостійності та критичності мислення, розвиток пізнавальних процесів);
- стимулювальна (спонукання до систематичної праці, досягання кращих результатів у навчанні, подолання прогалин у знаннях);
- прогностична (визначення шляхів підвищення ефективності роботи викладача і пізнавальної діяльності тих, хто навчається);
- оцінювальна (зіставлення виявленого рівня знань, умінь і навичок з вимогами навчальної програми);

- управлінська (коригування роботи курсантів і власної діяльності викладача, удосконалення організації навчання).

Основними засобами контролю є спостереження за діяльністю під час занять, вивчення продуктів навчальної праці, перевірка знань, умінь та навичок.

До основних **принципів контролю** знань належать індивідуальний характер перевірки, об'єктивність, систематичність, тематична спрямованість, єдність вимог, оптимальність, усебічність.

Принцип індивідуального характеру контролю передбачає перевірку знань, навичок і вмінь, оцінювання успішності з урахуванням психологічних особливостей тих, хто навчається.

Принцип об'єктивності вимагає оцінити знання за встановленими нормами та критеріями.

Принцип систематичності - вимога до перевірки та оцінювання успішності, яка передбачає безперервне одержання інформації про якість засвоєння навчального матеріалу на кожному етапі засвоєння знань (поурочний облік успішності).

Тематична спрямованість – принцип перевірки та оцінювання успішності учнів, який передбачає спрямованість контролю на визначення знань, умінь і навичок з конкретного розділу програми.

Принцип єдності вимог полягає в адекватному порівняльному відображенні якості навчання у різних школах.

Оптимальність - принцип контролю, який передбачає науково обґрунтований вибір найкращого для конкретних умов варіанта завдань, форм і методів контролю та оцінювання результатів навчання за певними критеріями.

Принцип усебічності полягає в урахуванні всіх проявів навчальної діяльності, встановленні зв'язку з усіма видами роботи учнів.

Контроль результатів навчання відбувається на всіх стадіях процесу навчання. Особливого значення він набуває після вивчення якого-небудь розділу програми чи завершення етапу навчання. Основне завдання перевірки результатів навчання полягає у виявленні рівня засвоєння знань, умінь,

компетенцій, які мають відповідати освітньому стандарту. У дидактичній теорії поняття “контроль”, “перевірка”, “оцінювання”, “оцінка”, “облік” об’єднуються в ієрархічні залежності і відображають суть педагогічної діагностики як процесу вимірювання рівня засвоєння знань, оброблення й аналізу одержаних даних, узагальнення результатів щодо просування на наступні ступені навчання.

Методи контролю і самоконтролю у навчанні

1. Методи усного контролю:

а) *метод постановки запитань:*

- *репродуктивні* (відтворення), *реконструктивні* (використання знань у дещо зміненій ситуації), *творчі* (використання знань і умінь у значно змінених умовах);

- основні, додаткові, допоміжні;

- звичайні, у вигляді проблеми чи задачі;

б) *метод обговорення навчального матеріалу:* доповідь, дискусія, бесіда.

2. Методи письмового контролю:

а) *метод контрольної роботи* (мета – поточний чи підсумковий контроль, тривалість – 15-120 хв., різна складність, різний тип завдань);

б) *метод домашнього завдання*

систематизація матеріалу, класифікація понять, пошук перспективи застосування знання, розв’язання задачі, виконання вправи, творче чи дослідне завдання.

3. Метод тестового контролю

4. Метод графічного контролю

5. Метод програмованого контролю

6. *Метод практичної перевірки* - використання лабораторних і практичних робіт

7. *Метод самоконтролю:* свідоме регулювання суб’єктом навчання своєї діяльності з огляду на відповідність її поточних результатів визначеним цілям, вимогам, нормам, правилам, зразкам.

8. Метод самооцінки: критичне ставлення суб'єкта навчання до поточних і підсумкових результатів своєї роботи.

Місце і роль контролю в процесі навчання

Форми контролю

- індивідуальний контроль;
- груповий контроль;
- фронтальний контроль;
- взаємоконтроль (+ обмін досвідом);
- самоконтроль (як індивідуальний, так і груповий).

Методи контролю

- спостереження;
- письмові роботи (на заняттях, на самостійну підготовку);
- усне опитування (відтворення правил чи законів, доповідь, розв'язання проблемних ситуацій, бесіда, дискусія тощо + засіб підтримки та заохочення);
- практичні роботи і вправи;
- тестування;
- програмований контроль

Література:

1. Адаменко О. О. Педагогіка: навчально-методичний комплекс навчальної /дисципліни Адаменко Оксана Олександрівна// Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського, Миколаїв, 2018. 100 с.
2. Балашова С. П., Кирик В. Л., Лисюк С. Г. Основи психології та педагогіки: навчально-методичний посібник для курсантів ВВНЗ.- К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2005. 158 с.
3. Бойко О. В., Коберський Л. В., Кожевніков В. М., Романишин А. М., Скрипник С. В. Військова педагогіка у професійній діяльності офіцера і сержанта : навчальний посібник. Частина II. Методика та системи виховання військовослужбовців. Львів : АСВ, 2012. 382 с.

4. Л. А. Снігур, О. А. Хижняк, Є. М. Подтергера, Е. І. Сарафанюк, К. П. Аветісян, О. Ю. Булгакова Військова психологія і педагогіка : підручник. Луцьк : ПВД «Твердиня», 2010. 576 с.
5. Б. М. Олексієнко. Військова психологія і педагогіка : підруч. для військових вузів. Хмельницький : Видавництво Академії ПВУ, 1998. 562 с.
6. Военная педагогика : учебник для вузов / И. А. Алехин [и др.] ; под общей редакцией И. А. Алехина. Москва : Издательство Юрайт, 2019. 414 с.
7. Дзюба В. М. Військова педагогіка, виховна та соціальна робота К. : МП Леся, 2009. 85 с.
8. Інноваційні педагогічні технології та методики в освітньому процесі військових навчальних закладів провідних країн-членів НАТО і України: Колективна моногр. / за заг. ред. проф. В.С. Рижикова; Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка. — К.: НДЦ ВІКНУ, 2018. 320 с.
9. Кодекс відповідальності військовослужбовців : навчальний посібник : Збірка нормативно – правових актів / автори – укладачі В. В. Забарський, С. П. Пасіка та інші / за ред. В. В. Балабіна. 2 – ге видання. – Київ : ВІКНУ, 2014. 300 с.
10. Кубіцький С. О., Черняк А. І., Дубровинський Г. Р., Васильєв С. П. Основи загальної та військової психології і педагогіки : навчальний посібник. К.: ВПЦ “Київський університет”, 2006. 260 с.
11. Методологія проведення наукових досліджень у військових навчальних підрозділах закладів вищої освіти. Навчальний посібник. За загальною редакцією І. В. Толока. К.: ВІКНУ, 2018. 301 с.
12. Морально-психологічне забезпечення у Збройних Силах України: Підручник: у 2 ч. Ч.1. / колектив авторів; за заг. ред.. В. В. Стасюка. – К.: НУОУ, 2012. – 682 с.
13. Організація навчально – виховного процесу, методичної і наукової роботи у вищій військовій школі: Підручник / І. В. Біжан,

В. С. Афанасенко, М. П. Деменко, та ін.; За заг. ред. І. В. Біжана. – Харків: МО України, ХВУ, 2001. – 410 с.

14. Організація психологічної підготовки особового складу підрозділів Сухопутних військ: Навчально – методичний посібник / О. В. Бойко, Г. П. Воробйов, В. М. Замана, Л. В. Коберський, В. М. Муженко, П. П. Ткачук, А. М. Романишин / За ред. Г. П. Воробйова. – Львів: АСВ, 2012. 430 с.

15. Основи загальної та військової психології і педагогіки : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / С. О. Кубіцький [та ін.] ; Військ. ін-т Київ. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. - К. : [б. в.], 2010. – 399 с.

16. Петренко В. М. Методика виховної роботи у військових підрозділах : підручник / В. М. Петренко. Суми : Сумський державний університет, 2016. – 475 с.

17. Ягупов В. В. Військова дидактика: навчальний посібник. Київ : Видавничо – поліграфічний центр «Київський університет», 2000. 400 с.

18. Ягупов В. В. Теорія і методика військового навчання : монографія. Київ : Тандем, 2000. – 380 с.

Питання для самоконтролю:

1. Дайте визначення поняття контроль. Основна мета контролю.
2. Функції контролю. Що належить до загальних функцій контролю.
3. Об'єкт контролю, засоби контролю.
4. Методи контролю.

5. СЕМІНАРСЬКІ ТА ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ

Кожному зі семінарських занять передуює лекція, на якій розглядаються основні питання, крім тих, що передбачені для додаткового самостійного вивчення.

Під час підготовки до семінарського заняття потрібно уважно прочитати його тему, мету, план та контрольні питання. В методичних рекомендаціях перед описом семінарського заняття до кожної теми надано стислий огляд теоретичного матеріалу.

Підготовка відповіді на розглянуте на лекції питання передбачає роботу з конспектом лекції, виконання додаткового завдання, поставленого лектором, роботу із зазначеною літературою та складання плану відповіді.

Під час підготовки питань використовується рекомендована література, також можливо використовувати інші джерела інформації, у тому числі мережу Інтернет. Однією з цілей підготовки до семінарських занять є набуття навичок самостійного пошуку навчального матеріалу.

Практичні заняття спрямовані на формування в курсантів педагогічних умінь. Участь курсанта на практичному занятті вимагає ознайомлення з метою заняття, вимогами до підготовки й читання міні-лекції та здійснення її аналізу. Так само курсанти мають вивчити вимоги до підготовки, проведення та аналізу практичних занять з проведення тренінгів. Для підготовки кожного тренінгового заняття надається рекомендований перелік вправ.

ТЕМАТИКА СЕМІНАРСЬКИХ І ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Змістовий модуль 1. МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ВІЙСЬКОВОГО НАВЧАННЯ ТА ВИХОВАННЯ

**Семінар 1. Методологічні засади навчання військовослужбовців
Збройних сил України.**

1. Основні категорії та поняття військової дидактики.
2. Сучасні концепції навчання та їх використання у Збройних силах України.
3. Сучасна модель військово-навчального процесу та характеристика її елементів.

Практичне заняття 1

Модульний контроль

Змістовий модуль 2. ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ НАВЧАННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

**Семінар 2. Теоретичні основи дидактичної діяльності офіцера.
(дидактична гра).**

1. Закони та принципи навчання військовослужбовців як керівні правила для військового педагога.
2. Психолого-педагогічні вимоги дидактичних принципів.
3. Плануючі документи бойової підготовки у військовому підрозділі.

**Семінар 3. Основні тенденції розвитку методів навчання
військовослужбовців.**

1. Поняття про методи навчання.
2. Методи і форми навчання в загальній та військовій дидактиці.
3. Тенденції розвитку навчання військовослужбовців.

Практичне заняття 2

Модульний контроль

Змістовий модуль 3. МЕТОДИКА ПІДГОТОВКИ ТА ПРОВЕДЕННЯ ЗАНЯТЬ З ОСОБОВИМ СКЛАДОМ

Практичне заняття 3.

Тема заняття. Методика підготовки та проведення лекцій із національно-патріотичного виховання.

1. Методика підготовки лекції.
2. Методика проведення лекції.
3. Практичне завдання з проведення мінілекції.

Практичне заняття 4.

Тема заняття. Методика підготовки та проведення самостійної роботи (круглий стіл).

1. Методика організації самостійної роботи під керівництвом офіцера.
2. Методика організації самостійної роботи військовослужбовців.
3. Особливості і специфіка методики організації самостійної роботи у військовому ліцеї та професійна задача офіцера з цієї роботи.
4. Обговорення питань заняття у формі круглого столу.

Практичне заняття 5

Тема заняття. Методика підготовки та проведення семінарського заняття з воєнно-ідеологічної підготовки.

1. Алгоритм роботи керівника семінарського заняття.
2. Методика проведення семінарського заняття.

Практичне заняття 6.

Тема заняття. Методика підготовки та проведення практичного заняття.

1. Алгоритм роботи керівника практичного заняття.
2. Методика проведення практичного заняття.

Практичне заняття 7.

Тема заняття. Методика підготовки та проведення контролю у процесі навчання.(дидактична рольова гра).

- 1.Методика підготовки та проведення контролю знань, умінь та навичок на заняттях з бойової та воєнно-ідеологічної підготовки.
- 2.Методика оцінювання бойової та воєнно-ідеологічної підготовки в підрозділі.
3. Методика оцінки курсантів щодо їх підготовленості до подальшої професійної діяльності.

Практичне заняття 8

Модульний контроль.

Семінар 1. Методологічні засади навчання військовослужбовців Збройних Сил України.

План семінару:

1. Основні категорії та поняття військової дидактики.
2. Сучасні концепції навчання та їх використання у Збройних силах України.
3. Сучасна модель військово-навчального процесу та характеристика її елементів.

Питання для контролю:

1. Охарактеризуйте поняття – дидактика, військова дидактика, педагогіка, військова педагогіка, військове навчання.
2. Завдання військового навчання.
3. Функції військово-навчального процесу.
4. Основні компоненти процесу навчання військовослужбовців.
5. Традиційні та сучасні концепції навчання.
6. Модель військово-дидактичного процесу, система військової освіти.

Семінар 2. Теоретичні основи дидактичної діяльності офіцера. (дидактична гра).

План семінару:

1. Закони та принципи навчання військовослужбовців як керівні правила для військового педагога.
2. Психолого-педагогічні вимоги дидактичних принципів.
3. Плануючі документи бойової підготовки у військовому підрозділі.
4. Особливості освітнього процесу у ВВНЗ ВВП(ЗВО).

Питання для контролю:

1. Характеристика основних *законів навчання* військовослужбовців:
 - закон соціальної обумовленості цілей, змісту і методів навчання;
 - закон виховного і розвиваючого навчання;
 - закон обумовленості навчання військовослужбовців характером їх діяльності;
 - закон цілісності та єдності військово-дидактичного процесу;
 - закон єдності та взаємозв'язку теорії та практики навчання військовослужбовців.
2. Зовнішні та внутрішні закономірності процесу навчання військовослужбовців.
3. Характеристика принципів навчання військовослужбовців:
 - принцип розвиваючого і виховного характеру навчання військовослужбовця;
 - принцип науковості;
 - принцип забезпечення зв'язку навчання з військовою практикою;
 - принцип системності та послідовності навчання;
 - принцип міцності засвоювання знань, формування навичок і умінь;
 - принцип гуманізації та гуманітаризації навчання;
 - принцип оптимізації військово-дидактичного процесу.

4. Що включає в себе підготовка у Збройних Силах України, основні принципи підготовки ЗСУ.

Семінар 3. Основні тенденції розвитку методів навчання військовослужбовців.

План семінару:

1. Поняття про методи навчання.
2. Методи навчання у військовій дидактиці.
3. Форми навчання курсантів у ВВНЗ та ВНП ЗВО.

Питання для контролю:

1. Поняття *метод* навчання. Класифікація методів навчання.
2. Активні методи навчання. Характеристика активних методів навчання військовослужбовців.
3. Метод “мозкового штурму”. Основні правила та етапи проведення “мозкового штурму”.
4. Переваги інтерактивних методів навчання.
5. Форми навчання військовослужбовців. Класифікація основних форм навчання (навчальні заняття, самостійна робота, практична підготовка, контрольні заходи).

6. МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ФОРМ НАВЧАННЯ: РОЛЬОВИХ, ДІЛОВИХ ІГОР ТА МОЗКОВОГО ШТУРМУ НА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТТЯХ

Загальна структура заняття, проведеного у формі навчальної гри

Етапи	Форми і методи впровадження	Очікувані результати
<p style="text-align: center;"><i>I-й етап</i></p> <p>Вступна промова викладача чи постановка проблеми. Мотивація</p>	<p>Пояснення, постановка проблеми</p>	<p>Учасники згадують пройдений матеріал. Визначається тема, мета і завдання. У присутніх повинна з'явитися потреба, бажання обговорювати проблеми, що виносяться у ділову (рольову) гру. Учасників розподіляють на групи відповідно до ролей.</p>
<p style="text-align: center;"><i>II-й етап</i></p> <p>Робота з основними поняттями</p>	<p>Гра, аналітичний метод, дослідницький метод, робота із першоджерелами Збройних сил</p>	<p>Учасники вирішують загальне завдання під час взаємодії у грі, осмислюють поняття. Аналіз ситуації.</p>
<p style="text-align: center;"><i>III-й етап</i></p> <p>Вивчення проблем (проміжні підсумки). Представлення результатів групи</p>	<p>Дискусія, публічний виступ, аналіз ситуації, робота в групах (командах)</p>	<p>Учасники одержують докладну інформацію з тієї чи іншої теми (кожен присутній для виконання функціональних обов'язків інструкції згідно зі своєю роллю). Осмислення учасниками значущості розглянутих проблем. Прогнозування розвитку проблеми і її результатів, наслідків. Учасники одержують можливість виявити і покращити уміння, пов'язані з</p>

		ораторським мистецтвом, моделюванням різних ситуацій, уміння аргументувати і формулювати висновки, виконувати задану роль, узагальнювати матеріал, виділяти головне, можливість проявляти свої творчі здібності.
<i>IV-й етап</i> Загальне обговорення	Дискусія, мозковий штурм, аналітичний метод, моделювання ситуації	На цьому етапі посилюються результати роботи груп. Сприйняття учасниками інформації із розглянутої ситуації. Уміння аргументувати свою точку зору, аналізувати аргументи інших, робити вибір.
<i>V-й етап</i> Підбиття підсумків	Аналіз проблеми, бесіда, обговорення, круглий стіл	Учасники самостійно чи за допомогою викладача (залежно від рівня підготовки) формулюють основні висновки. Показують розуміння того, наскільки вони володіють отриманими знаннями.
<i>VI-й етап</i> Аналіз проведення рольової гри	Обговорення, узагальнення викладача	Учасники самостійно описують хід думок, які приводять до кінцевого рішення.

Структурна схема практичного застосування рольових та ділових ігор на заняттях під час підготовки у ВВНЗ чи ВВП(ЗВО) на прикладі управлінської підготовки майбутніх військових командирів тактичного рівня

Ділова гра нині в освітньому процесі ВВНЗ ВВП(ЗВО) – це імітація реальної професійної діяльності військового. Професійна діяльність

військового пов'язана з екстремальними умовами. Характерні ознаки ділових ігор, що застосовані під час підготовки майбутніх офіцерів такі: наявність проблеми, мети, завдань; скорочення масштабу часу; розподіл і розігрування ролей; наявність ситуацій, що послідовно розв'язуються, кількох ситуацій, кількох етапів гри; формування самостійних рішень курсантів; наявність системи стимулювання; урахування можливих перешкод; об'єктивність оцінювання результатів ігри; підбиття підсумків.

Завдяки рольовій грі відбувається психологічна переорієнтація курсантів. Кожен починає розуміти, що він уже не просто курсант, який відповідає перед викладачем, а особа, яка має певні права та обов'язки, несе відповідальність у прийнятті управлінського рішення. Такий метод інтенсифікує розумову працю курсантів, дозволяє швидше і краще засвоїти навчальний матеріал. Метод "рольової гри" має такі різновиди, як "ігрове проектування" та "інсценізація".

Раціональне застосування ігрових методів сприяє позитивній зміні рівнів активності курсантів ВВНЗ ВВП(ЗВО): від репродуктивного через пошуковий до творчого. Тут допомагає логічне застосування цих методів від більш простих (ігри-вправи) до складних (рольові). Ігрові методи впливають на розвиток логічного мислення, теоретичних знань і практичних умінь і навичок, самостійності та самоосвіти, колективного співробітництва.

Дослідницька робота є традиційним і завжди новим засобом розвитку пошуково-пізнавальної активності курсантів, поглиблення знань, удосконалення вмінь і навичок, розширення кругозору, формування світогляду майбутнього офіцера. У дослідницькій роботі, яка є дійовим пошуковим методом активізації мислення, основу становить співпраця курсантів і викладача. Дослідництво допомагає викладачу ВВНЗ краще пізнати своїх курсантів, розкрити їхню неповторність, різнобічність інтересів і вподобань, спрямовувати їхню професійну орієнтацію.

Саме інтерактивні форми в нашому науковому пошуку, ділові та рольові ігри дозволяють розвинути управлінські здібності, особливо в прийнятті та реалізації рішень. Визначений факт, на наш погляд, набуває особливо

важливого значення як метод формування управлінської культури в майбутніх офіцерів. У діловій ситуації виробляється особливий тип мислення. Саме на це вказують психолого-педагогічні дослідження. На рисунку 6.1 представлена функціональна схема організації комплексної навчальної гри:

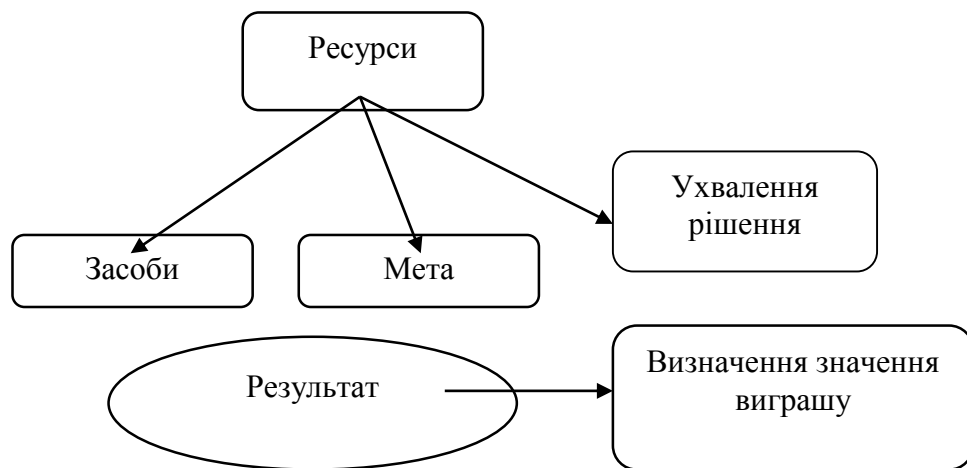

Рис. 6.1. Зміст регламенту комплексної гри

Упродовж підготовки сучасного офіцера Збройних Сил України й формування в нього управлінської культури особливо слід звернути увагу на метод мозкового штурму (мозкової атаки). Мозковий штурм – це метод групового розв’язання творчої проблеми. У процесі застосування якого формується здібність переборювати внутрішні бар’єри, перехід на чужу логіку, унаслідок чого творчі потенціали учасників ніби інтегруються.

Для офіцера так само велике значення має метод інциденту, що дозволяє приймати відповідальне рішення в напружених умовах, коли існує дефіцит інформації або, навпаки, надлишкове і суперечливе інформаційне поле. Гострий дефіцит часу створює додаткова нервово-психологічна напруга. Задля формування нервово-емоційної стійкості у процесі підготовки сучасного офіцера з успіхом може застосовуватися метод інциденту.

Як було зазначено вище, проблемне навчання є провідним компонентом освітнього процесу ВВНЗ ВВП(ЗВО). В освітньому процесі особливо важливе значення проблемне навчання набуває під час формування управлінської культури в сучасного офіцера. Дидактичні ігри так само, як і проблемне

навчання, несуть відбиток проблемності певних ситуаційних завдань і є ефективним засобом засвоєння знань, навичок, умінь у конкретній ситуаційній професійній обстановці військового (рис. 6.2):

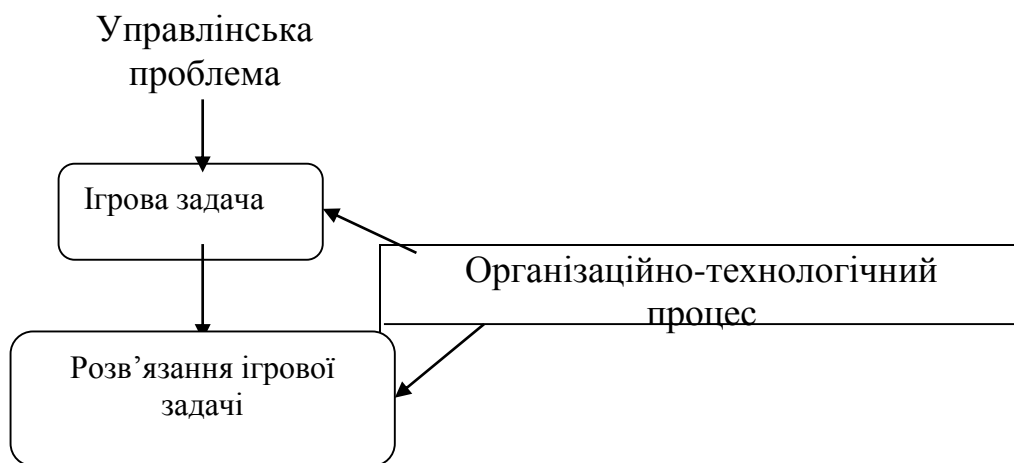

Рис. 6.2. Технологічна частина сценарію навчальної гри

При цьому можна виділити певні постановки проблеми, які й будуть визначати рольову гру та її дидактичний зміст:

а) постановка проблеми, що розкриває конкретні сторони управлінської діяльності офіцера в бойовій обстановці;

б) аналіз проблем, які акцентують увагу майбутнього офіцера на вирішенні управлінських завдань і формуванні управлінської культури офіцера як складника науки військового менеджменту (управління);

в) розкриття нових підходів з опорою на досягнення сучасної науки в розв'язанні проблем військового управлінського профілю;

г) розв'язання проблем, що потребують від майбутнього офіцера практичних управлінських знань.

На рисунку 6.3. представлена загальна характеристика організації рольової гри як дидактичної форми навчального процесу:

Рис. 6.3. Схема організації рольової гри як дидактичної форми управлінської підготовки майбутнього офіцера

Велике значення для організації рольової (ділової) гри мають прийоми, зорієнтовані на організацію й стимулювання ігрових взаємодій майбутніх офіцерів – прийоми ігрової поведінки. До таких прийомів належать:

- інструктування;
- активізація ігрових сторін;
- корекція поведінки ігрових сторін;
- прийоми рубіжної й підсумкової оцінок.

Особливе значення у процесі організації рольових ігор з управлінської культури майбутнього офіцера мають так звані когнітивно-ігрові прийоми, що

спрямовані на розвиток і вдосконалювання пізнавальних процесів. До таких прийомів належать:

а) прийоми сприятливого входження в роль-образ (характеристика ролі конкретного курсанта, спонукання, заохочення, запитання-підказка, а також підбадьорювання й гумор);

б) прийоми корекції ролей (постановка навідних запитань, зауваження – питання, підтримка – захист та ін.).

У структурі заняття у формі дидактичної навчальної гри можуть бути виділені такі етапи:

1-й етап – навчальна мотивація, що здійснюється за допомогою невеликого особистого тесту, подання ситуації, гри. Основне завдання цього етапу – посилення вкладу учасників у проблеми, що формулюються керівником гри чи з його допомогою, і питання, які будуть розглянуті на занятті.

2-й етап – робота над основними поняттями заняття, що передбачає проведення процедури уточнення термінів, які застосовуються на занятті. Наприкінці цього етапу курсанти повинні представити свій варіант понять за допомогою різних способів: опис терміна, його схематичне зображення.

3-й етап – вивчення основних проблемних питань заняття, наприклад, у малих групах. Це основна частина зустрічі, в ході якої учасники всебічно розглядають як позитивні, так і негативні сторони всіх можливих варіантів передбачуваного вибору рішення в тій чи іншій ситуації.

4-й етап – підсумкова дискусія, що полягає в представленні всіма малими групами результатів своєї дискусійної думки для обговорення аудиторії. Основне завдання цього етапу – отримання максимально докладної, повної інформації про всі варіанти вибору за кожною розглянутою проблемою.

5-й етап – висновок, у ході якого підбиваються підсумки роботи. Викладач повинен зуміти кваліфіковано підсумувати заняття, узагальнити результати презентації, виправити окремі можливі помилки, не пригнічуючи курсантську ініціативу, що могло б негативно позначитися на проведенні наступного заняття. Слід бути готовим не тільки до загальної оцінки

результатів, але й до виставлення окремим курсантам оцінок у балах (особливо в тому випадку, якщо застосовується рейтингова система оцінювання). Комплексна оцінка групи включає усереднені значення самооцінок, оцінок груп-учасників і викладача з урахуванням якості повідомлення і виконаної роботи загалом, правильності й повноти відповідей, а також етики ділового спілкування.

6-й етап – аналіз проведення рольової (ділової) гри. Оцінювання кожного учасника. Викладач може проаналізувати дії кожного учасника і виявити позитивні моменти, звернути увагу на доопрацювання деяких конкретних ситуативних моментів, які були застосовані в ході гри.

Проведення дидактичної рольової гри вимагає тісного зв'язку з логікою постановки проблеми (ситуаційне завдання) і шляхами її розв'язання.

Другий етап полягає в активізації в курсантів ВВНЗ інтелектуально-образної сфери для створення певного емоційно-вольового тла, що необхідне для активної взаємодії курсантів один з одним у ході проведення ігор.

Третій етап – це процес безпосереднього проведення навчальної гри, де необхідно виділити такі аспекти:

- планування діяльності кожного курсанта;
- динаміка розв'язання проблеми в кожній команді;
- вироблення гіпотез стосовно шляхів розв'язання проблеми;
- визначення стратегії й тактики оптимального шляху розв'язання проблеми;
- думка (судження) курсантів;
- колективне рішення.

Четвертий етап – це оцінювання ступеня вирішеності поставленої проблеми і повноти аналізу на цьому етапі. Водночас функція оцінювання залежно від варіанта гри може виконуватися викладачем чи ігровими командами, або спеціально обраним із числа курсантів журі.

Структура рольової гри

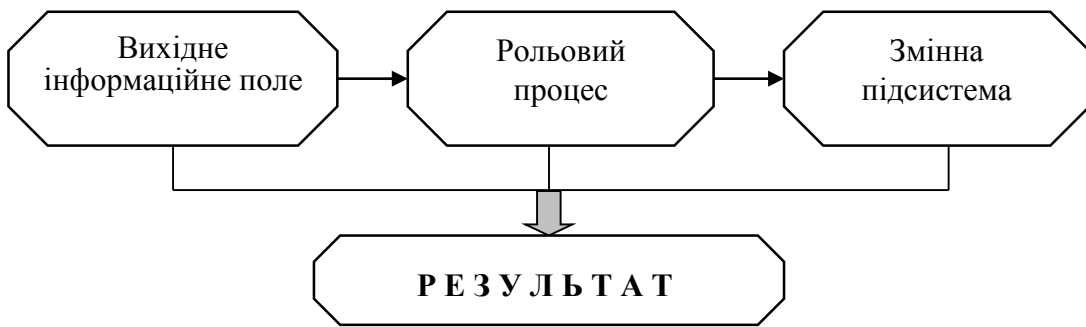

Рис. 6.5. Зміст сценарію рольової гри

Мета гри. Сформувати в курсантів уміння:

- приймати рішення, ставити бойові завдання підлеглим, організовувати їх виконання і здійснювати управління підрозділом у ході виконання бойових завдань;
- приймати і впроваджувати управлінські рішення для досягнення ефективних кінцевих результатів;
- аналізувати стан бойової готовності підрозділу і прогнозувати можливості виконання поставленого бойового завдання;
- практично формулювати і надавати накази щодо виконання поставлених бойових завдань так, щоб вони були зрозумілі підлеглим;
- концентрувати свою думку, точно, якісно, стисло і грамотно її висловлювати.

У процесі рольової гри в курсантів ВВНЗ формуються **навички**:

- постановка задачі, доведення наказу до підлеглих;
- обґрунтування поставлених бойових завдань вищим керівництвом для ефективного виконання підпорядкованим військовим підрозділом;
- формування психологічної готовності до управлінських дій командира в умовах реальної професійної діяльності;
- прийняття і впровадження управлінського рішення задля досягнення ефективних кінцевих результатів у військовій справі;
- ефективне використання часу власного і підлеглих.

Функціональна структура гри представлена на рисунку 6.6:

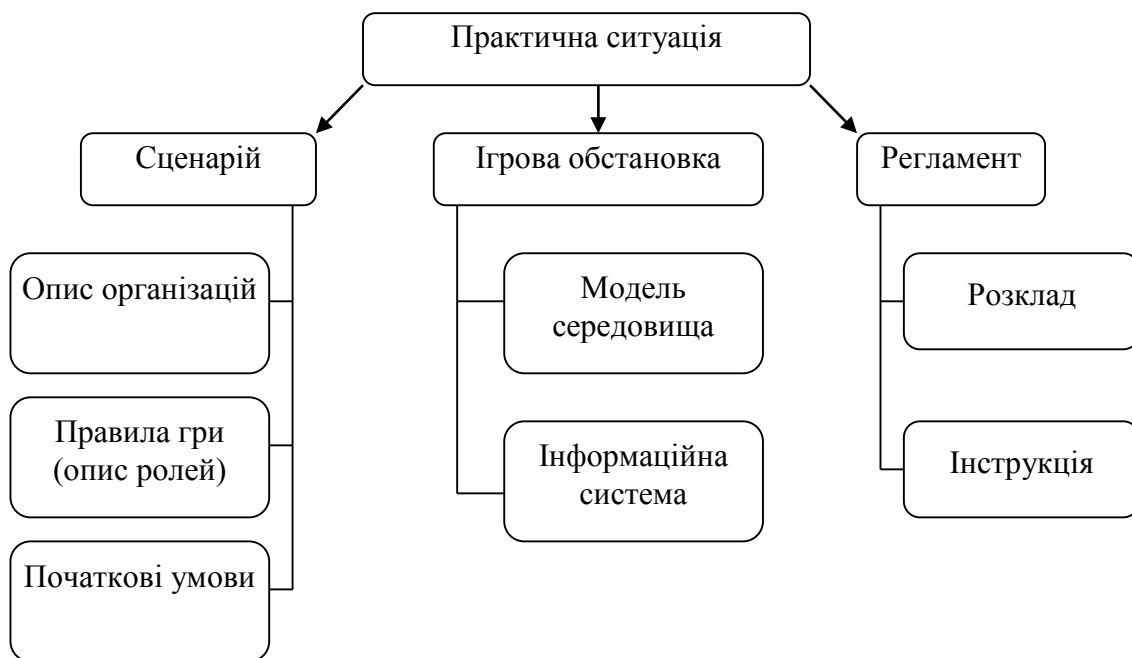

Рис. 6.6. Фрагмент функціональної структури управлінської імітаційної гри

Механізм ігри. З навчального підрозділу (20-25 осіб) розподіляються пропорційно кількості осіб на чотири команди. Капітани команд – відповідальні особи за діяльність у команді – це практично командири ввіреного їм підрозділу. У рольовій грі капітанам команд без розпізнавання військових звань, рекомендується звертатися до викладача, який веде практичне заняття, а до курсанта, капітана команди – “капітан команди”. Команди мають нумерацію від 1 до 4, але можуть за бажанням учасників (курсантів) мати свої власні назви. Капітани обираються так: капітан першої команди вищий за званням курсант підрозділу; другої, третьої, четвертої жеребкуванням між курсантами навчального підрозділу. Учасників команди обирають капітани по черзі з числа курсантів навчального підрозділу.

Перша команда – це командування військового підрозділу батальйону (командир батальйону (капітан команди), заступник з виховної роботи, начальник штабу, ншим учасникам посади обирає капітан команди). Між ними розподіляються ролі капітаном команди.

Друга команда – командування роти (командир роти (капітан команди), старший офіцер, заступник командира роти з виховної роботи, командири взводів). Між ними розподіляються ролі капітаном команди.

Третя та четверта команда – “аналітики” у рівному поділі за чисельністю, аналізують практичні управлінські дії команд у цілому і кожного капітана та учасника команди окремо, також пропонують свою власну версію управлінського розв’язання навчальної проблеми за сценарієм ігри. Ролі учасників третьої та четвертої команд розподілено так: капітан команди, всі інші – учасники команди.

Протягом 10 хвилин курсанти вивчають свої функціональні обов’язки, умови гри, сам сценарій, що знаходяться в персональному комп’ютері. Курсанти, які задіяні у грі, повинні впродовж усього процесу практичного заняття в формі рольової гри дотримуватися своїх функціональних обов’язків за сценарієм.

Час на проведення рольової гри обмежено. За певний ліміт часу необхідно правильно виконати свої функціональні обов’язки, що безпосередньо пов’язані з управлінською культурою офіцера.

Вся інформація, що передається від однієї команди до іншої, обов’язково перевіряється й аналізується викладачем з оцінюванням учасників ігри. Якщо на будь-якому етапі дії учасників будуть хибними, то це може викликати помилки в подальшому, тому необхідно коректно виправити такі помилки для того, щоб заняття не втратило зміст і відбувалося за розробленим сценарієм і мало на меті формувати необхідні знання, навички і вміння в процесі рольової гри.

Підбиття підсумків ділової (рольової) гри: на табло ПК висвітлюються результати, викладач виставляє бали кожному учасникові згідно з таблицею 6.1:

Підбиття підсумків рольової гри

П.І.Б. учасника рольової гри	Кількість правильних (неправильних) рішень									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	1
1. Активність										
2. Уміння аналізувати поставлене завдання										
3. Постановка завдання перед підлеглими										
4. Теоретичні знання з управлінської культури офіцера										

Примітка. Кожне правильне рішення відзначається знаком (+), неправильне – знаком (-).

Результат визначається за кількістю правильних відповідей (Таблиця 6.2):

Таблиця 6.2

Оцінювання результатів ділової гри

5 балів	15-20 правильних рішень
4 бали	10-14 правильних рішень
3 бали	5-9 правильних рішень
2 бали	менше 5 правильних рішень

Курсантам, які не беруть особистої участі у грі, необхідно уважно стежити за її ходом, оскільки вони будуть підбивати підсумок, висловлювати свої версії, пропозиції, аналізувати дії кожного учасника рольової гри.

Мета гри: навчити курсантів психологічно бути готовими до отримання наказів від вищого командування та постановки задач перед підлеглими для отримання найбільшої ймовірності їх виконання.

Дидактична гра розрахована, виходячи з ліміту часу освітнього процесу на одне заняття (академічну пару), на дві академічні години.

Умови гри. Надається наказ від вищого командування про виконання тренувального бойового завдання. Сутність наказу має чисто теоретичне

підґрунтя, у якому не враховані військова практична тактика бойових дій. Надається команда передислокацій військового підрозділу з умовної точки “А” до умовної точки “В” при визначеному жорсткому ліміті часу і розташуванні підрозділу, готового до реальних бойових дій, у бойовій викладці,

Дидактична гра має на меті відпрацювати такі управлінські дії командира з урахуванням ліміту навчального часу:

- доведення теми заняття, перевірка присутніх на занятті (5 хвилин);
- ознайомлення викладача з умовами дидактичної гри та теорії ігрового навчання (10 хвилин);
- розподіл на команди курсантів і заняття ними відповідних місць в аудиторії (5 хвилин);
- отримання наказу капітанами, самоусвідомлення особисто поставленого завдання (2 хвилини);
- доведення наказу до членів команди (3 хвилини);
- вивчення курсантами своїх функціональних обов’язків, умов гри, самого сценарію (10 хвилин);
- аналіз поставленого завдання, самоусвідомлення, практична можливість виконання завдання або мотивування неможливості виконання (15 хвилин);
- практичне віртуальне уявлення та імітація самого процесу, послідовність доведення наказу до підлеглих, виступ капітанів двох команд (до 10 хвилин на кожну команду) (20 хвилин);
- аналіз третьою та четвертою командами «аналітиків» обґрунтування дій першої та другої команди (20 хвилин, до 10 хвилин на кожну команду);
- підбиття підсумків гри, виставлення оцінок (10 хвилин).

Сутність завдання за умовами дидактичної гри: доведення завдань до військ, розроблення заходів щодо забезпечення доведення завдання як одного з важливих завдань управлінської культури офіцера. Водночас застосовуються мовні, зорові та слухові форми передачі інформації, які

реалізуються усно і письмово, а також графічного відображення даних. Ці форми лежать в основі постановки завдання (передачі інформації) військам і порядку застосування за такої умови різних технічних засобів.

Завдання в процесі гри:

- розкриття теоретичних методів підтримки високого морального стану і бойової готовності підлеглих військовослужбовців, практики їх застосування;
- отримання та розуміння наказу (завдання);
- прийняття рішення;
- доведення наказу (завдання) до підпорядкованих військовослужбовців;
- лімітування часу на виконання окремих операцій бойового завдання;
- організація та проведення неперервної взаємодії з підлеглими.

Прийоми і засоби управління (впливу) діяльністю підлеглих: наказ; вимога; указівки; роз'яснення мети і значущості бойових дій; своєчасне уточнення завдань у ході бою і постановка додаткових завдань.

Важливим методом управління є створення стимулюючих виконання бойового завдання умов: забезпечення раптовості й несподіваного удару по ворогу, різке посилення інтенсивності вогню, підвищення темпу просування. Зміст цієї роботи містить: а) на першому етапі: стимулювання спонукальних мотивів виконання поставленого завдання; підтримання бойового настрою підлеглих, їх індивідуальних і колективних установок на вмилі і самовіддані дії в бою; б) на другому етапі: застосування морально-психологічного впливу на воїна – слова й особистий приклад, сильний вогневий удар по противнику, успіх бою; в) на третьому етапі: збереження високої організованості і дисципліни, морального і психологічного стану особового складу.

Для успішного формування управлінської культури в майбутніх офіцерів під час управління бойовою діяльністю необхідне:

1. Правильне з'ясування командиром завдання, яке поставлене старшим начальником.
2. Об'єктивна оцінка обстановки, стан своїх військ і військ противника.
3. Визначення ймовірного розгортання подій.

4. Прийняття рішення, що передбачає найбільш раціональне використання своїх сил і умов обстановки.

5. Організація і стимулювання підготовчої роботи і практичного виконання рішення.

6. Контроль і внесення коректив у процес діяльності особового складу.

7. Підбиття підсумків і відновлення боєздатності після проведеного бою.

Проведене заняття за інноваційними формами рольової гри забезпечило достатній рівень управлінської готовності майбутніх офіцерів до управлінської діяльності у військовій справі.

Приклад тестового завдання для перевірки теоретичних основ з управлінської культури, які було застосовано для перевірки теоретичних знань на груповому занятті

Тест 1

1. Найголовнішим завданням планування є:

А) набір дій і рішень, розроблених керівництвом, які ведуть до визначення специфічних стратегій, щоб допомогти організації досягнути своїх цілей;

Б) визначення загальної стратегії компанії;

В) вибір мети;

Г) прийняття управлінських рішень.

2. Вторинна інформація – це:

А) інформація, одержана за допомогою промислового шпигунства;

Б) інформація, одержана від засобів масової інформації (крім друкованих органів), а також суміжників, постачальників, конкурентів;

В) інформація, одержана з друкованих джерел періодичної преси.

Г) інформація, зібрана раніше для цілей, що відмінні від цілей, пов'язаних з вирішенням досліджуваної проблеми.

3. Письмова інформація – це:

А) інформація, одержана від засобів масової інформації (крім друкованих органів), а також суміжників, постачальників, конкурентів;

Б) інформація, одержана з друкованих джерел періодичної преси;

В) інформація, зібрана раніше для цілей, що відмінні від цілей, пов'язаних з вирішенням досліджуваної проблеми;

Г) інформація, одержана за допомогою промислового шпигунства.

4. Скільки визначено етапів розвитку психологічного забезпечення прийняття рішення?

А) 5;

Б) 4;

В) 3;

Г) 6.

5. На якому етапі відбувається розчленування продукту і процесу дії – способи дій стають доступними усвідомленню?

А) на першому;

Б) другому;

В) на третьому;

Г) на п'ятому.

6. Що не є головною рисою ситуації, у якій відбувається прийняття рішень?

А) наявність мети;

Б) наявність альтернативних ліній;

В) облік істотних суттєвих чинників;

Г) утворення внутрішнього плану.

7. Організаційний конфлікт:

А) це реальний конфлікт, за яким приховується інший, що є справжнім чинником конфлікуючої сторони;

Б) це різновидність конфліктів, які виникають у колективі внаслідок неузгодженості формальної організаційної поведінки і реальної поведінки членів колективу;

В) залежить від обставин, що можуть змінюватися, але ці обставини не усвідомлюються конфлікуючими сторонами;

Г) конфлікт, який має відбутися, але не виникає тому, що не усвідомлюється.

8. Санкція – це:

А) первинне структурне утворення апарату управління, яке характеризується складом, змістом, певними функціями, що необхідні для досягнення цілей системи управління;

Б) частина юридичної норми, котра визначає заходи примусу, які можуть бути застосовані в разі порушення певної норми;

В) це та кількість осіб, які є або можуть перебувати в безпосередньому підпорядкуванні керівника;

Г) це сукупність повноважень, прав і обов'язків, які має посадова особа.

9. Що не є критерієм ефективності комунікації?

А) здатність сприяти збереженню та розвитку ділових стосунків, особистісної цілісності учасників;

Б) сприяння досягненню цілей учасників спілкування;

В) зміна поведінки партнерів (діють на досягнення спільних цілей);

Г) власні почуття та психічні стани під впливом чинників зовнішнього середовища.

10. Який підхід в управлінні передбачає творче засвоєння і застосування на практиці ідей, які закладені в наукових працях і практичній діяльності педагогів-керівників минулого і сучасності?

А) Акмеологічний;

Б) Аксіологічний;

В) Людиноцентристський;

Г) Компетентнісний.

Порядок оцінювання практичного заняття за результатами ділових і рольових ігор

Підбиття підсумків з формування знань, умінь, навичок у процесі проведення рольових і ділових ігор і ситуаційних завдань здійснюється у такий спосіб:

На кожного курсанта розроблені три індивідуальні картки щодо підбиття підсумків:

- одна – знань;
- друга – умінь;
- третя – навичок,

які студент повинен набути під час участі у ділових і рольових іграх, проведених на практичних заняттях в академічній групі.

1. Для підбиття підсумків зі сформованих знань, навичок і умінь розроблена спеціальна система оцінки, що складається із чотирьох рівнів:

- перший рівень позначається (+) – це абсолютно правильна відповідь, повне розкриття і засвоєння матеріалу;

- другий рівень позначається (+ -) – у відповіді можуть бути допущені несуттєві помилки, або не зовсім повне засвоєння матеріалу, що не відбивається на принциповій правильності відповіді;

- третій рівень (- +) – відповідь має поверхневий характер і не розкриває повної суті питання;

- четвертий рівень позначається (-) – повна відсутність розуміння питання, або неправильна відповідь.

2. Знання, навички й уміння, які перераховані в індивідуальній картці з підбиття підсумків роботи курсанта у процесі ділової або рольової гри, приймаються за 100%. Підраховується кількість оцінок (+) і визначається їхня кількість у відсотках, аналогічно проводиться підрахунок (+ -), (- +) та (-). У процесі оцінювання (+) зараховується повна кількість відсотків, отриманих у результаті математичного підрахунку; оцінка (+ -) передбачає, що зараховується лише половина отриманих відсотків; якщо оцінка (- +)

зараховується 1/4 частини отриманих відсотків, а оцінка (-) не змінює результат і є нульовою кількістю відсотків. Потім отримані результати підсумовуються.

3. Підбивається підсумок з кожної категорії: знання, навички, уміння, після чого ці цифри у відсотках заносяться в таблицю, що розроблена для всієї академічної групи.

4. Підсумкова оцінка проводиться за п'ятибальною шкалою:

90 - 100% – п'ять балів;

70 - 89% – чотири бали;

40 - 69% – три бали;

менше 40% – два бали.

Позитивними вважаються оцінки “3”, “4” і “5” балів за традиційною системою оцінювання.

5. Виставляється підсумкова оцінка кожному курсанту і підсумкова оцінка академічної групи загалом.

Практичний приклад використання методу «Мозковий штурм» на заняттях навчальної дисципліни «Педагогіка та військове навчання»

Використання методу “мозкового штурму” в практиці навчання у ВВНЗ та НВП(ЗВО) можливе за дотримання певних правил, які потрібно враховувати під час проектування та реалізації заняття. До цих правил належать такі:

- висловлення думок повинно відбуватися без закріпачення, навіть якщо запропоноване розв'язання спочатку видається абсурдним і недоречним;

- пропоновані думки не можна обґрунтовувати в момент їхнього виголошення під жодним приводом;

- висловлені ідеї не можна коментувати. Це стосується однаково як організатора заняття, так і інших учасників дискусії;

- після закінчення списку ідей допускається обґрунтування висловлених пропозицій розв'язання проблем;

- висловлення ідей (думок) може відбуватися в письмовій формі, а також анонімно;

- усі висловлені думки повинні детально записуватися (реєструватися);
- за один раз можна висловлювати тільки одну думку.

Умови ефективності мозкового штурму:

- максимальна зацікавленість усіх учасників у досягненні результату;
- абсолютний авторитет керівника в організації роботи;
- чітке дотримання правил проведення мозкової атаки.

Основні принципи мозкової атаки:

- не критикувати – можна висловлювати будь-яку думку без побоювання, що вона буде невдалою;
- стимулювати всяку ініціативу – чим незвичайнішу, тим краще;
- прагнути до найбільшої кількості ідей;
- змінювати, комбінувати, покращувати запропоновані ідеї (свої та чужі).

Метод “мозкового штурму” відносять до групи інтерактивних методів навчання й використовують для вирішення конкретних практичних завдань.

Найкращим способом оцінювання висловлених ідей на заняттях є голосування всіх учасників з попередньою загальною дискусією. Провести голосування можна на тому ж занятті після короткої перерви або на наступному занятті (це залежить від кількості висловлених ідей, складності проблеми, наявності навчального часу тощо). Однак найдоцільнішим є завершення роботи протягом одного заняття за умови повного «занурення» курсантів у навчальну ситуацію. За браком часу можна запланувати спарене заняття (4 академічні години).

За дотримання описаних правил і застережень проведення заняття методом мозкової атаки в умовах навчального закладу може здійснюватися за такою структурою:

Перший етап

Крок 1

- вступ, окреслення проблем, завдань;
- формулювання проблем, завдань, задач (здійснювати через проміжок часу в 5—10 хв).

Крок 2

- висловлення думок, ідей;
- реєстрація ідей.

Другий етап

Крок 3

- обґрунтування своєї ідеї тими, хто висловив пропозиції щодо розв'язання проблеми;
- загальна дискусія над запропонованими ідеями (правильність, реальність, оригінальність);
- остаточний вибір найкращої ідеї.

Крок 4

- обґрунтування остаточного вибору;
- підсумовування проведення заняття, підкреслення моментів, що мають важливе дидактичне значення.

Основним завданням занять є формування вміння курсантів генерувати ідеї в умовах екстремальної ситуації, висловлювати та обґрунтовувати свої думки. Для цього необхідно дотримуватись певних правил їх проведення:

1. Чітко сформулювати проблему (завдання). Визначити потреби та мету її розв'язання.
2. Ознайомити курсантів з умовами й правилами проведення роботи. Визначити групи курсантів (команди, бригади, експертні групи тощо), пояснити їхні завдання.
3. Стимулювати генерацію ідей у робочих групах. Ідеї повинні бути новими, простими, надійними, доступними.
4. Організувати мозковий штурм поставленої проблеми за певний проміжок часу (10-15 хв.). Можете регламентувати кількість відповідей, що їх потрібно отримати (5, 7, 10 тощо).
5. Провести репрезентацію ідей, запропонованих учасниками, та їх аргументацію.

6. Організувати аналіз ідей, який можна здійснити за допомогою морфологічної таблиці.

7. Допомогти курсантам відібрати кращі ідеї, спрямувати їхнє подальше розроблення.

Для проведення мозкового штурму всі учасники розподіляються на декілька груп. Організатор пояснює правила мозкового штурму курсантам, формулює проблему та завдання для кожної групи учасників. Кожна група пропонує свої ідеї-рішення (мінімум три ідеї від кожної команди), які записуються на листі або дошці. Далі відбувається обговорення ідей. Кожна команда обґрунтовує свої ідеї та можливості їхнього впровадження в життя.

Після цього здійснюється відбір ідей голосуванням. Кожен учасник має право вибрати три ідеї із загального переліку. Учасники підходять до ватману й проти ідеї, яка їм найбільше сподобалася, ставлять крапку маркером / крейдою (1 крапка – 1 голос). Для прийняття остаточного рішення організатори підраховують кількість голосів за кожну ідею. Після цього проводиться ранжирування результатів – курсанти обирають декілька ідей (дві – три ідеї), які отримали найбільшу кількість голосів і являють собою найефективніші напрями розв'язання проблеми. Ці ідеї обговорюються всіма учасниками, а після обговорення визначаються способи їхньої реалізації.

7. МЕТОДИКА ОЦІНЮВАННЯ ПІДСУМКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ЗА НАВЧАЛЬНОЮ ДИСЦИПЛІНОЮ

Протягом семестру курсант може набрати до 100 балів, у тому числі:

Максимальна кількість балів за одне семінарське заняття – 3 бали, з яких:

- основна відповідь на питання семінару – 1 бал;
- доповнення інших відповідей, участь у дискусії – 1 бал;
- виконання додаткового завдання – 1 бал.

Отже, разом за роботу на дев'яти семінарських заняттях курсант отримує до **27** балів.

Після останнього семінарського заняття курсант виконує модульну контрольну роботу, як передбачає 9 запитань (одне запитання до кожної вивченої теми) та оцінюється в **9** балів

Максимальна кількість балів, які можуть бути отримані курсантом упродовж вивчення теми 10 (практикум з читання мінілекцій), складає **32** бали, з яких:

- читання мінілекції (на одному з 9-ти практичних занять теми) – 3 бали;
- підготовленість мінілекції (зміст, наочність) – 5 балів;
- аналіз прочитаних мінілекцій іншими курсантами (на інших восьми з 9-ти практичних занять теми) – 3 бали.

Максимальна кількість балів, які можуть бути отримані курсантом упродовж вивчення теми 11(практикум з проведення тренінгових занять) складає **32** бали, з яких:

- проведення тренінгового заняття (на одному з 9-ти практичних занять теми) – 3 бали;
- підготовленість тренінгового заняття (добір вправ, наочність, підготовлені роздаткові матеріали тощо) – 5 балів;
- робота на практичному занятті як учасника тренінгу та аналіз тренінгового заняття проведеного іншим курсантом (на семи з 9-ти практичних занять теми) – 3 бали;

- самоаналіз педагогічних умінь офіцера (на 9-му занятті теми) – 3 бали,
з яких:

- здійснення курсантом якісного та кількісного самоаналізу стану сформованості умінь читання лекцій – 1 бал;

- здійснення курсантом якісного та кількісного самоаналізу стану сформованості умінь проведення практичних занять – 1 бал;

- здійснення курсантом якісного та кількісного самоаналізу стану сформованості умінь виховного змісту – 1 бал.

Підсумкове оцінювання: залік. Мінімальний пороговий рівень – 60 балів.

Оцінювання успішності курсантів здійснюється за допомогою модульно-рейтингового контролю на підставі вимог “Положення про порядок оцінювання знань курсантів, студентів та слухачів за кредитно-модульною системою організації навчально-виховного процесу”, затвердженого наказом начальника Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка № 89Н від 22.06.09 р.

Оцінювання знань курсантів з дисципліни здійснюється на основі результатів контролю знань (системи залікових одиниць). Об’єктом оцінювання знань курсантів є програмний матеріал дисципліни різного характеру і рівня складності, засвоєння якого відповідно перевіряється під час контролю.

Контрольні заходи є необхідним елементом зворотного зв’язку. Під час вивчення дисципліни використовуються такі види контролю: поточний, рубіжний, підсумковий семестровий контроль знань.

Поточний контроль здійснюється під час проведення лекційних, практичних і семінарських занять та має на меті перевірку знань курсантів з окремих тем і рівня їх підготовленості.

Рубіжний контроль представляє собою суму балів за окремий змістовий модуль і виводиться автоматично на підставі оцінок поточного контролю за модуль після вивчення матеріалу з логічно завершеної частини дисципліни –

змістового модуля. Змістовий модуль є підрозділом навчальної дисципліни, що включає набір логічно пов'язаних між собою тем, теоретичних положень, висвітлених під час лекцій, отриманих курсантами навичок на практичних, семінарських заняттях, під час виконання тестових, самостійних та індивідуальних завдань.

Підсумковий контроль проводиться у формі екзамену чи заліку, визначеного навчальним планом, у терміни, передбачені графіком навчального процесу.

Залік – це форма підсумкового контролю, що полягає в оцінці засвоєння курсантом навчального матеріалу з навчальної дисципліни, яка складається з відпрацьованих залікових змістових модулів, виконаних тестових завдань, ситуаційних робіт, опрацювання завдань робочих зошитів, тематичних рефератів, передбачених робочою навчальною програмою. Залік виставляється автоматично на підставі балів, отриманих за змістові модулі.

Підсумковий контроль у формі заліку передбачає, що підсумкова оцінка з дисципліни визначається як сума оцінок за змістовими модулями. Під час семестрового контролю у вигляді заліку курсанту виставляється підсумкова оцінка з дисципліни: за 100-бальною шкалою, за національною шкалою (“зараховано”, “не зараховано”) та за шкалою ECTS.

100-бальна шкала	Оцінка за національною шкалою
90-100	зараховано
85-89	
75-84	
65-74	
60-64	
1-59	

Екзамен – це форма підсумкового контролю, яка передбачає перевірку розуміння студентом теоретичного та практичного програмного матеріалу з усієї дисципліни, здатність творчо використовувати накопичені знання та

вміння, формування власного ставлення до певної проблеми тощо. Оцінювання здійснюється в балах. Кількість балів, яка може бути отримана на екзамені, додається до суми балів за змістові модулі, але не може перевищувати 10 відсотків від максимального обсягу дисципліни.

Підсумковий семестровий контроль у вигляді екзамену проводиться у формі співбесіди (без екзаменаційних білетів). На екзамен виносяться типові і комплексні завдання, що потребують творчої відповіді, вміння синтезувати отримані знання та застосовувати їх під час вирішення практичних завдань.

Результати екзамену оцінюються в балах. Підсумкова оцінка з дисципліни розраховується з урахуванням оцінок за змістові модулі, включаючи екзаменаційну за шкалою коефіцієнтів.

100-бальна шкала	Оцінка за національною шкалою	
90-100	5	Відмінно
75-89	4	Добре
60-74	2	Задовільно
1-59		Незадовільно

Загальний обсяг навчальної дисципліни складає 108 годин.

Підсумковий контроль.

Кількість модулів	ЗМ1	ЗМ2	ЗМ3	Співвідношення МК до іспиту
	(годин)	(годин)	(годин)	
	Протягом семестру	Протягом семестру	Протягом семестру	
3	24	42	42	90:10

Визначається результат поточного контролю курсантів з вивчення теми модуля:

Поточний контроль

№ заняття	Максимальна кількість залікових одиниць контролю заняття	кількість критеріїв контролю (5)	вагові коефіцієнти контролю				
			к1	к2	к3	к4	к5
ЗМ1							
2/3	10	5	4	3	1	1	1
2/4	10	5	4	3	1	1	1
ЗМ2							
3/3	10	5	4	3	1	1	1
3/4	10	5	4	3	1	1	1
4/4	10	5	4	3	1	1	1
4/6	10	5	4	3	1	1	1
ЗМ3							
5/1	10	5	4	3	1	1	1
5/2	10	5	4	3	1	1	1
5/3	10	5	4	3	1	1	1
5/4	10	5	4	3	1	1	1
5/5	10	5	4	3	1	1	1
5/6	10	5	4	3	1	1	1

Визначається результат рубіжного контролю курсантів з вивчення модуля:

№ модуля	Максимальна кількість залікових одиниць контролю модуля	кількість контролів модуля	вагові коефіцієнти контролю / тема, заняття модульного контролю					
			К1	К2	К3	К4	К5	К6
1	20	2	4	6	-	-	-	-
2	30	4	2	2	2	4	-	-
3	40	6	2	2	2	1	1	2

Показники оцінювання визначаються за 10-бальною шкалою:

Вербальна оцінка	Бали	Оцінка за національною шкалою
Відмінно з елементами творчості	10	5
Відмінно	9	
Добре	8	4
Майже добре	7	
Задовільно	6	3
Майже задовільно	5	2
Недостатньо	4	
	3	
Незадовільно	2	-
	1	
Не підлягає оцінюванню	0	-

Критеріями оцінювання за ваговими коефіцієнтами визначені:

Повнота, міцність та системність знань	к-1
Застосування набутих знань, умінь у практичній діяльності	к-2
Уміння правильно вести записи опрацьованого матеріалу (конспекту)	к-3
Уміння працювати з джерелами інформації	к-4
Відвідування занять	к-5

Оцінна шкала ECTS ранжує курсантів на статистичній основі.

Оцінка ECTS	Відсоток студентів від загальної чисельності курсу, які, зазвичай, досягають відповідної оцінки	Визначення
A	10	Відмінно – відмінне виконання лише з незначною кількістю помилок
B	25	Дуже добре – вище середнього рівня з кількома помилками
C	30	Добре – в загальному правильна робота з певною кількістю грубих помилок
D	25	Задовільно – непогано, але зі значною кількістю недоліків
E	10	Достатньо – виконання задовольняє мінімальні критерії
P	-	Незадовільно – потрібно попрацювати перед тим, як отримати залік

Оцінки системи ECTS від “A” до ”E” присвоюють за умови позитивного складання екзамену чи заліку.

8. СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Адаменко О. О. Педагогіка: навчально-методичний комплекс навчальної дисципліни. Миколаїв : Миколаївський національний університет імені В. О. Сухомлинського, 2018. 100 с.
2. Балашова С. П., Кирик В.Л., Лисюк С.Г. Основи психології та педагогіки : навчально-методичний посібник для курсантів ВВНЗ. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2005. 158 с.
3. Біжан І. В., В. С. Афанасенко, М. П. Деменко. Організація навчально – виховного процесу, методичної і наукової роботи у вищій військовій школі : підручник. Харків : ХВУ, 2001. 410 с.
4. Бойко О. В., Воробйов Г. П., Замана В. М., Коберський Л. В., Муженко В. М., Ткачук П. П., Романишин А. М. Організація психологічної підготовки особового складу підрозділів Сухопутних військ: навчально – методичний посібник. Львів: АСВ, 2012. 430 с.
5. Бойко О. В., Коберський Л. В., Кожевніков В. М., Скрипник С. В., Романишин А. М., Військова педагогіка у професійній діяльності офіцера і сержанта : навчальний посібник. Частина II. Методика та системи виховання військовослужбовців. Львів : АСВ, 2012. 382 с.
6. Військова психологія і педагогіка : підруч. для військових вузів. Б. М. Олексієнко. Хмельницький : Видавництво Академії ПВУ, 1998. 562 с.
7. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. І допов.) / упоряд. і голов. ред. В.Т. Бусел. Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
8. Воєнна доктрина України: Указ Президента України від 24 вересня 2015 року № 555/2015.
9. Военная педагогика : учебник для вузов / И. А. Алехин ; под общей редакцией И. А. Алехина. — Москва : Издательство Юрайт, 2019. 414 с.
10. Дзюба В. М. Військова педагогіка, виховна та соціальна робота К. : МП Леся, 2009. 85 с.

11. Євтух М. Б. Технологія інноваційної педагогічної освіти : монографія / Микола Євтух, Андрій Нісімчук ; [кер. проекту В. О. Зайчук] ; Ін – т пед. технологій. – Луцьк : Твердиня, 2011. 453 с.
12. Енциклопедія освіти / за ред. В.Г. Кремень ; Академія педагогічних наук України. – К. : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
13. Інноваційні педагогічні технології та методики в освітньому процесі військових навчальних закладів провідних країн-членів НАТО і України: Колективна моногр. / за заг. ред. проф. В.С. Рижикова; Військовий інститут Київського національного університету імені Тараса Шевченка. — К.: НДЦ ВІКНУ, 2018. 320 с.
14. Кодекс відповідальності військовослужбовців : навчальний посібник : Збірка нормативно – правових актів / автори – укладачі В. В. Забарський, С. П. Пасіка та інші / за ред. В. В. Балабіна. 2 – ге видання : Київ : ВІКНУ, 2014. 300 с.
15. Кондрашова Л. В., Зеленкова Н. І., Лаврешина Г. Ю. Пермяков О. А., Педагогіка в запитаннях і відповідях: навч. посіб. К.: Знання, 2006. 252 с.
16. Конституція України. Відомості Верховної ради (ВВР), 1996, № 30, ст. 141. Із змінами, внесеними згідно із Законом N 2222 – IV (2222 – 15) від 08.12.2004, ВВР, 2005, N 2, ст. 44.
17. Концепція підготовки Збройних Сил України: наказ Міністра оборони України від 22.02.2016 № 95.
18. Кубіцький С. О., Черняк А. І., Дубровинський Г. Р., Васильєв С. П. Основи загальної та військової психології і педагогіки : навчальний посібник. – Київ : ВПЦ “Київський університет”, 2006. 260с.
19. Методологія проведення наукових досліджень у військових навчальних підрозділах закладів вищої освіти. Навчальний посібник. За загальною редакцією І. В. Толока. Київ . ВІКНУ. 301 с.
20. Морально-психологічне забезпечення у Збройних Силах України: Підручник: у 2 ч. Ч.1. / колектив авторів; за заг. ред.. В. В. Стасюка. К.: НУОУ, 2012. 682 с.

21. Основи загальної та військової психології і педагогіки : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / С. О. Кубіцький; Військ. ін-т Київ. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. - К. :, 2010. – 399 с.
22. Педагогіка: краткий курс лекцій: учеб. пособие [для студ. пед. учеб. Заведений] / В.С. Курило, А.Н. Чиж, Н.С. Кратинев и др. – Луганск: Альма-матер, 2001. – 231 с.
23. Петренко В. М. Методика виховної роботи у військових підрозділах : підручник / В. М. Петренко. – Суми : Сумський державний університет, 2016. – 475 с.
24. Про вищі військові навчальні заклади: Положення. Наказ Міністерства оборони України № 240 27.05.2015 Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 15 червня 2015 р. за № 706/27151(Нормативний документ Міністерства оборони України. Наказ. Положення). Адреса доступу <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0706-15>
25. Про вищу освіту: Закон України від 1 липня 2014 року № 1556 – VII (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 37 – 38, ст.2004)
26. Психолого-педагогічні аспекти діяльності військового керівника [Текст] : підруч. для слухачів вищ. військ. навч. закл. / [В. І. Осьодло та ін. ; за заг. ред. В. І. Осьодла] ; Нац. ун-т оборони України ім. Івана Черняховського, Каф. суспіл. наук. - Київ : НУОУ ім. І. Черняховського, 2014. - 364 с.
27. Рижиков В. С. Теорія і практика конструювання цільових моделей (професіограм) та процесу професійної підготовки майбутніх юристів : монографія / В. С. Рижиков. – Херсон : ТОВ «Айлант», 2010. – 280 с.
28. Снігур Л. А., Хижняк О. А., Подтергера Є. М., Сарафанюк Е. І., Аветісян К. П., Булгакова О. Ю. Військова психологія і педагогіка : підручник. Луцьк : ПВД «Твердиня», 2010. 576 с.
29. Статути Збройних Сил України. – Київ : Видавництво «Варта», 2004. – 499 с.
30. Темко Г.Д. Військове виховання на Україні: історіярозвитку та сучасні проблеми / Г.Д. Темко, М.І. Томчук. – К.:Варта, 1997. – 104 с.

31. Формування психологічної готовності військовослужбовців до виконання завдань антитерористичної операції: poradnik для офіцерів та сержантів // Адміністративне управління ГШ ЗСУ № 20951 С від 35.09.2014 р. 9.52.34арт 1.21/, Штаб АТО, 2014. – 22с.

32. Ягупов В. В. Військова дидактика: навчальний посібник / В. В. Ягупов. – Київ : Видавничо – поліграфічний центр «Київський університет», 2000. – 400 с.

33. Ягупов В. В. Теорія і методика військового навчання : монографія / В. В. Ягупов. – Київ : Тандем, 2000. – 380 с.

**БУРИЙ
СЕРГІЙ ВОЛОДИМИРОВИЧ**

ПЕДАГОГІКА ТА ВІЙСЬКОВЕ НАВЧАННЯ

Навчально-методичний посібник

(методичні рекомендації вивчення навчальної дисципліни)

Підписано до друку 03.02.2021 Формат 60x84/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times. Друк. цифровий.
Умов. друк. арк. 9,8. Наклад 300 пр. Зам № 62.
Видавець ФОП Ямчинський О.В.
03150, Київ, вул. Предславінська, 28
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єкта видавничої справи ДК № 6554 від 26.12.2018 р.